

Baten en kosten van natuur

Een regionale analyse van het Roerdal

Wim Wijnen
Harriët Hofsink
Ernst Bos
Carel van der Hamsvoort
Lex de Savornin Lohman

Projectcode 62560

November 2002

Rapport 4.02.09

LEI, Den Haag

Het LEI beweegt zich op een breed terrein van onderzoek dat in diverse domeinen kan worden opgedeeld. Dit rapport valt binnen het domein:

- Wettelijke en dienstverlenende taken
- Bedrijfsontwikkeling en concurrentiepositie
- Natuurlijke hulpbronnen en milieu
- Ruimte en Economie
- Ketens
- Beleid
- Gamma, instituties, mens en beleving
- Modellen en Data

Baten en kosten van natuur; een regionale analyse van het roerdal
Wijnen, W., H. Hofsink, E. Bos; C. van der Hamsvoort en L. de Savornin Lohman
Den Haag, LEI, 2002
Rapport 4.02.09; ISBN 90-5242-772-0; Prijs €23,50 (inclusief 6% BTW)
98 p., fig., tab.

Natuur kost niet alleen geld, maar levert ook wat op. In dit onderzoek zijn de kosten en baten van ontwikkeling van natuur in het Roerdal in de periode 1994-2000 geïnventariseerd en zoveel mogelijk gekwantificeerd. Het Roerdal is een onderdeel van het Waardevolle Cultuurlandschap (WCL) Midden-Limburg. De activiteiten van beheerders in het Roerdal zijn grotendeels gefinancierd uit WCL-middelen en andere subsidies, waarschijnlijk van de rijksoverheid. Deze activiteiten leveren baten op voor andere actorgroepen. Vooral recreatieve bedrijven in het Roerdal ontlenen baten aan natuurontwikkeling. Daarnaast zijn er waarschijnlijk baten voor huizenbezitters en blijkt het Roerdal niet-gebruikswaarde te hebben. Deze baten overtreffen de kosten die beheerders hebben gemaakt. Tegen de achtergrond dat het WCL-beleid ten einde is en ook andere subsidiëring door de rijksoverheid niet voor altijd zeker is, is onderzocht welke mogelijkheden er zijn voor verzilvering. Dit betekent dat nieuwe initiatieven moeten worden genomen om de gebiedskwaliteit te behouden en verder te verbeteren, waarbij beheerders en andere actoren in het gebied samenwerken en tot overeenstemming komen over een financiële verdeling. Op basis van de analyse van kosten en baten lijken er mogelijkheden te zijn om tot samenwerking te komen die voor alle partijen voordelig is.

Bestellingen:

Telefoon: 070-3358330

Telefax: 070-3615624

E-mail: publicatie@lei.wag-ur.nl

Informatie:

Telefoon: 070-3358330

Telefax: 070-3615624

E-mail: informatie@lei.wag-ur.nl

© LEI, 2002

Vermenigvuldiging of overname van gegevens:

- toegestaan mits met duidelijke bronvermelding
- niet toegestaan

Op al onze onderzoeksoopdrachten zijn de Algemene Voorwaarden van de Dienst Landbouwkundig Onderzoek (DLO-NL) van toepassing. Deze zijn gedeponereerd bij de Kamer van Koophandel Midden-Gelderland te Arnhem.

Inhoud

	Blz.
Woord vooraf	9
Samenvatting	11
1. Inleiding	17
1.1 Achtergrond	17
1.2 Probleem- en doelstelling	19
1.3 Opbouw rapport	19
2. Methode en afbakening van het onderzoek	21
2.1 Inleiding	21
2.2 Maatschappelijke kosten-batenanalyse	21
2.3 Baten en kosten	22
2.4 Nulsituatie	23
2.5 Verdeling van kosten en baten	24
2.6 Het studiegebied	25
2.7 Actoren in het Roerdal	26
3. Kosten en baten voor beheerders	28
3.1 Inleiding	28
3.2 Natuurbeheerders in het Roerdal	28
3.3 Kosten en baten van natuurbeheer	29
3.4 Kosten per beheerder	31
3.5 Conclusies	35
4. Kosten en baten voor recreatieve bedrijven	37
4.1 Inleiding	37
4.2 Bestedingen van recreanten	37
4.2.1 Methode	37
4.2.2 Resultaten enquête	40
4.2.2.1 Kenmerken van de recreant	40
4.2.2.2 Bestedingen	42
4.3 Aantal recreanten	44
4.4 Berekening baten	47

	Blz.
5 Kosten en baten voor niet-recreatieve bedrijven	49
5.1 Inleiding	49
5.2 Kosten en baten	49
5.3 Representativiteit en imago	50
5.4 Effecten op personeel	51
5.5 Regelgeving	52
5.6 Bedrijven in het Roerdal	52
5.7 Conclusies	54
6. Kosten en baten voor huiseigenaren	55
6.1 Inleiding	55
6.2 Methoden	55
6.3 Toepasbaarheid methoden en gebruikte methode voor het Roerdal	58
6.4 Analyse ontwikkeling huizenprijzen	59
6.5 Inzichten makelaars	65
6.6 Conclusies	66
7. Kosten en baten voor sympathisanten	67
7.1 Inleiding	67
7.2 Uitkomsten enquête	67
7.3 Schatting baten	69
8. Geldstromen	71
8.1 Inleiding	71
8.2 Samenvattend overzicht van kosten en baten	71
8.3 Omvang van de geldstromen	72
9. Verzilvering	78
9.1 Inleiding	78
9.2 Vermarketing	79
9.3 Toename van natuur: meer dan vermarketing	81
9.3.1 Inleiding	81
9.3.2 Initiatief van direct betrokken actoren	82
9.3.3 Participatie door de overheid	85
9.3.4 Volledige voorziening door de overheid	87
9.4 Conclusies	87
10 Conclusies en aanbevelingen	89
Literatuur	93
Bijlage: Enquête	95

Woord vooraf

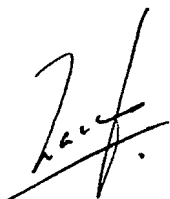
Natuur kost niet alleen geld, maar levert ook wat op. De lasten komen vaak terecht bij beheerders en de lusten bij andere partijen, zoals recreatieondernemers of huiseigenaren. In dit onderzoek is een regionale analyse gemaakt van de lusten en lasten van ontwikkeling van natuur in het Roerdal. Dit is een gebied in Midden-Limburg dat onderdeel uitmaakt van het Waardevol Cultuurlandschap (WCL) 'Midden Limburg'. Het WCL-beleid van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij heeft beheerders in het Roerdal in staat gesteld om de gebiedskwaliteit van het Roerdal op een hoger peil te brengen. De omvang van de lusten en lasten als gevolg van de activiteiten van beheerders, evenals de verdeling daarvan over verschillende partijen zijn in dit onderzoek in kaart gebracht en waar mogelijk gekwantificeerd. Uit de analyse blijkt dat de lusten de lasten overtreffen.

Tegen de achtergrond dat het WCL-beleid ten einde is en ook andere steun van de overheid niet tot in lengte van dagen zeker is, is in opdracht van het Ministerie van LNV, (Directie Zuid) verder onderzocht of er alternatieve mogelijkheden zijn om verdere toename van de gebiedskwaliteit zeker te stellen. Er lijken kansen te liggen voor samenwerking tussen verschillende partijen in het Roerdal, waarbij het doel is om nieuwe initiatieven van de grond te krijgen die de gebiedskwaliteit verder verhogen. Omdat gebleken is dat de lusten de lasten in het verleden overtroffen, kan deze samenwerking voor alle betrokken partijen voordeel opleveren. Voor het daadwerkelijk realiseren van deze samenwerking is actieve rol weggelegd voor de betrokkenen in het gebied.

Naast de auteurs heeft B.J. van der Sluis (LEI) bijgedragen aan de dataverzameling. Het onderzoek is begeleid door een commissie bestaande uit de volgende personen:

- M.A.A.M. van Bommel (gemeente Roerdalen);
- G. Jonkman (Staatsbosbeheer);
- H. Schmitz (Instandhouding Kleine Landschapselementen);
- S. Heezen (Kamer van Koophandel Noord- en Midden-Limburg);
- Mw. M. van Iren (Gemeente Ambt Montfort);
- A.J.M. Reumkens (LNV dir. Zuid);
- P. van Melick (Coöperatie Boeren met natuur);
- F. Nijpjes (Federatie Particulier Grondbezit);
- J.H. Vegter (Ons WCL);
- C.T.G. Wolfhagen (Stichting Plattelandsvernieuwing);
- Mw. E. Wolfs (Gemeente Roerdalen).

Allen worden bedankt voor hun commentaar op eerdere versies en het verstrekken van nuttige informatie.

Prof.dr.ir. L.C. Zachariasse
Algemeen Directeur LEI B.V.

Samenvatting

Het Roerdal is een gebied in Midden-Limburg dat een groot deel uitmaakt van de gemeenten Ambt Montfort, Roerdalen en Roermond. Het gebied is een onderdeel van het WCL-gebied Midden-Limburg, één van de elf gebieden die het ministerie van LNV in 1994 de status van 'Waardevol Cultuurlandschap' (WCL) gaf. Dit heeft ertoe geleid dat vanaf dat jaar het aantal activiteiten die vooral natuurbeheerders hebben ondernomen om de gebiedskwaliteit te verhogen, is toegenomen. Deze activiteiten zijn mogelijk gemaakt door financiële ondersteuning door met name de rijksoverheid via het WCL-beleid en andere regelingen. Omdat het WCL-beleid inmiddels ten einde is gelopen, is verdere toename van de gebiedskwaliteit in de toekomst echter allerminst zeker. Andere vergoedingen die beheerders van de rijksoverheid ontvangen kunnen ook niet als een vaste bron van inkomsten worden beschouwd. De samenstelling van de volksvertegenwoordiging en politieke voorkeuren zijn immers aan verandering onderhevig, en dus ook de middelen die beschikbaar zijn voor beheer van natuur en landschap. Als beheerders geen vergoeding krijgen voor hun inspanningen zullen zij deze activiteiten niet voortzetten, waarmee de gebiedskwaliteit onder druk komt te staan.

Dit onderzoek is gericht op het omzetten van deze bedreigingen in kansen, waarbij deze kansen gezocht worden in samenwerking tussen beheerders en actoren die de vruchten plukken van de activiteiten van beheerders. Hierbij gaat het onder andere om bedrijven die afhankelijk zijn van recreatie en toerisme en om huizenbezitters, die de waarde van hun huizen zien stijgen door toename van de gebiedskwaliteit. Indirect zijn deze actorgroepen afhankelijk van de activiteiten van beheerders. Als de baten voor deze actorgroepen hoger zijn dan de kosten die beheerders maken is er alle reden om de beheersactiviteiten voort te zetten. Een probleem is echter dat de kosten en baten scheef verdeeld kunnen zijn, in de zin dat de beheerders kosten maken en andere actorgroepen daarvan de vruchten plukken. Door samenwerking tussen de verschillende partijen in het gebied tot stand te brengen kan de gebiedskwaliteit echter worden behouden en verder ontwikkeld. De vraag wie wat betaalt is daarbij van cruciaal belang.

Om inzicht te geven in de vraag of er een basis is voor deze samenwerking, is in dit onderzoek ingegaan op de volgende vragen:

- Welke actoren hebben economisch belang bij de inspanningen van natuurbeheerders in het Roerdal en wat is de omvang van dit belang?
- Weegt dit belang op tegen de kosten die de beheerders maken?
- In hoeverre zijn de lusten en lasten van kwalitatieve en/of kwantitatieve toename van natuur scheef verdeeld over verschillende actorgroepen?
- Hoe kan een minder scheve verdeling van lusten en lasten tot stand worden gebracht?

Het uitgangspunt van het onderzoek is de theorie van maatschappelijke kosten-batenanalyse (MKBA), die op ontwikkeling van natuur in het Roerdal wordt toegepast. Hiertoe zijn de brutokosten en baten voor verschillende actoren in kaart gebracht en

gekwantificeerd. Dit betekent dat nog geen rekening is gehouden met financiële stromen tussen de actoren, zoals vergoedingen die beheerders ontvangen van overheden en belastingen.

Uit gegevens van beheerders blijkt dat de oppervlakte natuur in het Roerdal in de periode 1994-2000 nauwelijks is toegenomen. De beheerders hebben hoofdzakelijk kosten gemaakt voor kwalitatieve toename van natuur in het Roerdal. Deze kosten bedragen over de periode 1994-2000 ruim 2,1 miljoen euro. Hierbij gaat het om kosten van bijvoorbeeld achterstallig onderhoud, aanplantingen en extra toezicht. Tegenover deze kosten staan baten voor:

- *Bedrijven die afhankelijk zijn van recreatie*

De activiteiten van beheerders hebben ertoe geleid dat in de periode 1994-2000 ongeveer 2 miljoen extra recreanten het Roerdal hebben bezocht. Door middel van een enquête is onderzocht hoeveel bestedingen recreanten in het gebied doen en in welke sectoren. Op basis van deze bestedingen en winstmarges van bedrijven is berekend tot hoeveel extra winst (voor belasting) de toename van recreatie heeft geleid. In totaal gaat het om ongeveer 4,5 miljoen euro. Het grootste deel hiervan (ruim 2,5 miljoen euro) komt ten goede aan restaurants en cafés, terwijl ongeveer bijna 1 miljoen euro naar bedrijven in de verblijfsrecreatie gaat. De extra winst voor de detailhandel bedraagt ongeveer 0,5 miljoen euro en voor overige bedrijven eveneens 0,5 miljoen euro;

- *Huizenbezitters*

De prijzen van huizen in het Roerdal zijn in de periode 1994-2000 met 83% gestegen, wat gelijk is aan het landelijk gemiddelde. De prijsstijging is echter veel groter dan in de rest van Limburg, met uitzondering van de omgeving van Weert, waar de prijsstijging eveneens groot was door de toegenomen aantrekkingskracht van Eindhoven. Er zijn geen duidelijke factoren aanwezig die de forse prijsstijging in het Roerdal kunnen verklaren. Het aanbod van woningen is niet achtergebleven bij andere Limburgse regio's, terwijl er ook in de vraag geen ontwikkelingen waarneembaar zijn die tot een grotere prijsstijging kunnen leiden. Het is niet onwaarschijnlijk dat de ontwikkeling van natuur in het Roerdal een factor is die heeft bijgedragen aan de stijging van huizenprijzen. Uit verschillende onderzoeken is namelijk gebleken dat natuur een factor is die tot hogere huizenprijzen kan leiden. Gesprekken met makelaars bevestigen dit idee niet, maar geven evenmin een eenduidig beeld van andere factoren die tot hogere prijzen hebben geleid;

- *Niet-recreatieve bedrijven*

Ook bedrijven die niet direct afhankelijk zijn van recreatie kunnen baat hebben bij een toename van de gebiedskwaliteit. Uit eerdere onderzoeken blijkt dat hun imago, representativiteit en mogelijkheden om personeel aan te trekken kunnen verbeteren. Anderzijds kunnen zij beperkingen ondervinden door bijvoorbeeld strengere regelgeving. Dit is nog relatief onontgonnen terrein in de wetenschap, terwijl ook bedrijven zelf er nog weinig over weten. Op basis van een aantal gesprekken met ondernemers en vertegenwoordigende organisaties in het Roerdal bestaat de indruk dat bedrijven weinig profijt ondervinden van de toename van de gebiedskwaliteit. Andere locatiefactoren, zoals bereikbaarheid en nabijheid van klanten, vinden zij belangrijker dan uit literatuuronderzoek mag worden verwacht. Bedrijven in het

Roerdal ondervinden met name de kosten van toenemende aandacht voor natuur en landschap;

- *Sympathisanten (niet-gebruikswaarde)*

Sympathisanten zijn mensen die waarde toekennen aan natuur zonder er gebruik van te maken door bijvoorbeeld wandelen of fietsen (niet-gebruikswaarde). Om een indicatie te krijgen van deze waarde is in de enquête onder bezoekers van het Roerdal gevraagd of zij een bedrag zouden willen overmaken voor behoud van natuur en landschap in een gebied vergelijkbaar met het Roerdal, maar dat zij waarschijnlijk niet zullen bezoeken. De helft van de bezoekers geeft aan een bedrag te willen overmaken, waaruit blijkt dat het gebied niet-gebruikswaarde heeft. Een minimale schatting van deze waarde is ongeveer 7,5 miljoen euro. Een toename van de niet-gebruikswaarde door de activiteiten van beheerders is hiermee nog niet aangetoond, maar mag wel worden verwacht.

De totale baten die in geld zijn uitgedrukt bedragen 4,5 miljoen euro en overtreffen daarmee de kosten (2,1 miljoen euro) ruimschoots. Hierbij gaat het om brutokosten en baten, dat wil zeggen dat nog geen rekening is gehouden met financiële stromen zoals belastingen of beheersvergoedingen. Verder zijn er duidelijke aanwijzingen dat er baten zijn voor huizenbezitters en sympathisanten. Alleen niet-recreatieve bedrijven ondervinden wellicht kosten. Per saldo is de ontwikkeling van de gebiedskwaliteit dus voordelig geweest voor het Roerdal.

Om een beeld te krijgen van de verdeling van de brutokosten en baten over actoren zijn de financiële stromen onderzocht, resulterend in een overzicht van nettokosten en baten per actor. Het gaat om subsidiëring van beheerders door het rijk en de provincie en om verschillende belastingen (BTW, toeristenbelasting en onroerendezaakbelasting (OZB)). Uit analyse van deze geldstromen volgt dat de beheerders een groot deel van hun kosten (ruim 1 miljoen euro) vergoed krijgen via verschillende regelingen, zodat hun nettokosten lager zijn (ongeveer 1 miljoen euro) dan de brutokosten. Rekening houdend met vergoedingen komen de kosten van beheersactiviteiten voornamelijk voor rekening van het rijk en daarnaast van enkele beheerders. De vergoedingen die het rijk aan beheerders betaalt (1 miljoen euro) worden echter meer dan gecompenseerd door de BTW-inkomsten die recreatieve bedrijven afdragen (2,8 miljoen euro). Een kleiner deel van de winst ten gevolge van meer recreatie komt bij gemeenten terecht via toeristenbelasting (160.000 euro). Daarnaast profiteren de gemeenten van de stijging van huizenprijzen door meer OZB-opbrengsten. Figuur 1 geeft een overzicht van brutokosten en baten, geldstromen en nettokosten en baten per actor, waarin positieve bedragen baten weergeven en negatieve bedragen kosten.

Vastgesteld kan worden dat in de huidige situatie enkele beheerders nettokosten maken, omdat tegenover hun kosten geen inkomsten staan. Daarnaast kunnen ook niet-recreatieve bedrijven kosten maken door beperkende regelgeving. De baten vallen toe aan recreatieve bedrijven, huiseigenaren en sympathisanten, ondanks het feit dat zij een deel van hun (bruto) baten afdragen via belastingen.

actor	brutokosten/-baten	type geldstromen	bedrag	nettokosten /baten
gemeenten	-0,7	vergoeding beheerders	-0,2	-0,8 + toename OZB
		toeristenbelasting	0,2	
		beheersvergoeding rijk toename OZB	0,04	
overige beheerders	-1,5	vergoeding rijk	1,1	-0,2
		vergoeding gemeente	0,2	
recreatieve bedrijven	4,5	BTW	-2,8	1,6
		toeristenbelasting	-0,2	
niet-recreatieve bedrijven	-			-
huiseigenaren	+	BTW		+
niet-gebruikers	++			++
rijk en provincie	0	vergoeding beheerders	-1,1	1,7
		BTW	2,8	

Figuur 1 Brutokosten/-baten, geldstromen en nettokosten/-baten per actor (miljoen euro)¹

Tenslotte is een analyse gemaakt van mogelijkheden om een minder scheve verdeling van kosten en baten tot stand te brengen met als doel verdere toename van de gebiedskwaliteit in de toekomst zeker te stellen. Het realiseren van een minder scheve verdeling van kosten en baten betekent dat extra geldstromen tot stand moeten komen tussen actoren. Deze extra geldstromen kunnen ervoor zorgen dat beheerders gecompenseerd worden voor de kosten die zij maken, zodat zij hun activiteiten kunnen voortzetten. Hiermee wordt behoud en verdere toename van de gebiedskwaliteit gewaarborgd evenals de lasten die deze activiteiten voor diverse actoren opleveren.

Het vermarkten van natuur is één van de mogelijkheden. Dit betekent dat beheerders extra inkomsten proberen te krijgen door het aanbieden van producten gerelateerd aan de omgeving, zoals streekproducten of excursies. Vermarkting kan leiden tot meer inkomsten voor de beheerders, maar hoeft niet per se te leiden tot een minder scheve verdeling van lasten en lasten. De partijen die de vruchten plukken van de beheersactiviteiten dragen namelijk niet bij aan de kosten. Om een minder scheve verdeling van lasten en lasten te realiseren moeten daarom ook andere richtingen voor het realiseren van extra geldstromen worden ingeslagen. In dit onderzoek zijn daartoe enkele richtingen en voorbeelden gegeven. Een mogelijke richting is dat ondernemers of huiseigenaren initiatief nemen om, eventueel via een vertegenwoordiger, beheerders te vergoeden om zo hun eigen extra inkomsten ten gevolge van recreatie zeker te stellen. Dit initiatief zou ook van de beheerders kunnen uitgaan. Een ander voorbeeld is dat de overheid een fonds instelt om beheerders te compenseren voor de kosten die zij maken. Bedrijven die (deels) afhankelijk zijn van recreatie en daarmee van beheersactiviteiten, kunnen dan worden verplicht aan het fonds bij te dragen.

¹N.B. als gevolg van afronding op miljoenen euro treden geringe afwijkingen op ten opzichte van meer gedetailleerde cijfers elders in dit rapport.

Elk van de genoemde richtingen heeft zijn mogelijkheden en beperkingen. In dit onderzoek is daarvan een beeld gegeven, maar is niet ingegaan op de vraag welke richting voor het Roerdal het meest geschikt is. Deze geschiktheid hangt af van veel factoren, zoals vigerend beleid van diverse overheden, welwillendheid van belanghebbenden en juridische mogelijkheden. Het is aan de verschillende partijen in het gebied zelf om te zoeken naar mogelijkheden om de gebiedskwaliteit verder te ontwikkelen en een passende en realiseerbare financiële organisatie daarbij te op te zetten. Van groot belang daarbij is dat de verschillende lokale partijen daarbij met elkaar een proces ingaan, waarbij zij hun specifieke kennis over het gebied inbrengen en samen zoeken naar mogelijkheden om de gebiedskwaliteit verder te ontwikkelen.

1. Inleiding

1.1 Achtergrond

Het Roerdal is een dal in het stromingsgebied van de rivier 'de Roer' en ligt in de gemeenten Roerdalen, Ambt Montfort en Roermond. Het Roerdal is onderdeel van een groter gebied dat in 1994 de status Waardevol Cultuurlandschap heeft gekregen. Dit gebied gaat sindsdien door het leven als WCL Midden-Limburg. Agrarische ondernemers, particuliere boscigenaren en institutionele beheerders, zoals Staatsbosbeheer, (hierna in algemene zin aangeduid als 'de beheerders') hebben in het Roerdal vanaf 1994 verscheidene activiteiten ondernomen om de gebiedskwaliteit te verhogen en daarmee de aantrekkingskracht op toeristen en recreanten. Aangenomen mag worden dat de beheersinspanningen een positief effect hebben op de gebiedskwaliteit en daarmee op het aantal bezoekers dat het gebied trekt. Dit vertaalt zich echter niet in een verhoogd inkomen in de vorm van een financiële vergoeding voor geleverde diensten door beheerders. Meer bezoekers betekent meer consumptieve bestedingen in het gebied en een stijging in de vraag naar fietsverhuur, rondleidingen, logies, campingplaatsen, en dergelijke. De aanbieders van deze goederen en diensten, voornamelijk bedrijven en ondernemers werkzaam in de toeristisch-recreatieve sector in het Roerdal, lijken daardoor het meest te profiteren van de inspanningen van de beheerders, zonder daar een vergoeding tegenover te stellen. Daarnaast lijken ook woningbezitters te profiteren van deze inspanningen. Een verhoging van de omgevingskwaliteit verhoogt het woongenot en kan leiden tot een stijging in de prijzen van onroerend goed. De beheersinspanningen van beheerders kunnen dus een belangrijk effect op de gebiedskwaliteit hebben en daarmee op de inkomens- en vermogensposities van onder andere bedrijven in de toeristisch-recreatieve sector en van woningbezitters.

De beheerders in het Roerdal profiteren hier echter nauwelijks van in economische zin. Kosten c.q. inkomensderving ten gevolge van beheersinspanningen worden vergoed via verschillende regelingen van de rijksoverheid en hebben het karakter van een schadeloosstelling. De huidige situatie, waarin de overheid de enige financier voor de beheersinspanningen van beheerders is, vormt echter een bedreiging voor handhaving en verdere ontwikkeling van de gebiedskwaliteit in het Roerdal om verschillende redenen:

- *Kwetsbaarheid gebiedskwaliteit.* De continuïteit in de beheersinspanningen van beheerders is van cruciaal belang voor een waarborging van de gebiedskwaliteit in het Roerdal. Deze continuïteit wordt voor een belangrijk deel bepaald door de beschikbaarheid van voldoende financiële middelen om de beheerders te kunnen compenseren. Op dit moment is men hiervoor volledig aangewezen op overheden, (met name het rijk) die de benodigde middelen onder andere via het WCL-beleid beschikbaar stelt. Deze afhankelijkheid van de overheid biedt een wankel basis voor de toekomst. Het WCL-beleid loopt ten einde en verandering in politieke prioriteiten kan ertoe leiden dat er in de toekomst minder geld beschikbaar is voor natuur. Dit

kan betekenen dat de beheerders stoppen met hun beheersactiviteiten en dat de gebiedskwaliteit achteruit gaat. Het gebied dreigt hiermee ook zijn economische aantrekkelijkheid voor omwonenden en toeristisch-recreatieve bedrijven te verliezen. Het spreiden van risico door andere financiers te interesseren om te investeren in de gebiedskwaliteit lijkt een must om een verdere ontwikkeling van het Roerdal te kunnen garanderen;

- *Scheve verdeling lusten en lasten.* Agrarische ondernemers, particuliere boseigenaren en institutionele beheerders maken kosten op hun bedrijf of in hun organisatie om de gebiedskwaliteit van het Roerdal te verhogen. Zij hebben daarmee ook de lasten. De lusten lijken echter terecht te komen bij woningbezitters, en de lokale bedrijven werkzaam in de toeristisch-recreatieve sector. Deze lusten uiten zich in een toename van het inkomen of van de waarde van onroerend goed dat beschikbaar komt voor de eigenaar bij verkoop;
- *Stagnatie verzilvering.* Woningbezitters en de toeristisch-recreatieve sector hebben er economisch belang bij dat de beheerders in het gebied hun beheersinspanningen blijven voortzetten. Aangezien de beheerders via de overheid voor deze inspanningen worden gecompenseerd, zien woningbezitters en recreatiebedrijven geen enkele noodzaak om met de beheerders om de tafel te gaan zitten en tot afspraken te komen over beheer en mogelijke financiële compensatie. Ze profiteren nu immers gratis van hun inspanningen. Het gebrek aan overleg en samenwerking betekent ook dat mogelijkheden voor verzilvering nauwelijks worden benut. Verzilvering betekent dat nieuwe initiatieven worden genomen om de gebiedskwaliteit te behouden en verder te verbeteren, waarbij vragers en aanbieders samenwerken en tot overeenstemming komen over een financiële verdeling. Beheerders zijn aanbieders van omgevingskwaliteit in het Roerdal; woningbezitters en de toeristisch-recreatieve sector zijn de vragers naar omgevingskwaliteit. Structurele samenwerking tussen deze partijen zal leiden tot een betere afstemming van de omgevingskwaliteit op de wensen van de gebruikers waar alle partijen van kunnen profiteren. Woningbezitters door een waardestijging van hun onroerend goed, toeristisch-recreatieve bedrijven door een grotere toestroom van toeristen en recreanten en daarmee een verhoogd inkomen, en beheerders door een hogere beloning voor beheersinspanningen. Het niet benutten van deze kansen bedreigt de verdere ontwikkeling van het Roerdal.

Deze bedreigingen kunnen worden omgezet in kansen, indien beheerders, overheden, woningbezitters, en de toeristisch-recreatieve sector, en mogelijk nog andere participanten in het Roerdal tot structurele samenwerking kunnen komen en gezamenlijk nieuwe initiatieven gaan ontplooiën. Hier gaat echter een belangrijke stap aan vooraf, namelijk de schijnbaar eenvoudige vraag wie met wie om de tafel moet gaan zitten. Dat wil zeggen: welke partijen in het Roerdal hebben economisch belang bij de beheersinspanningen van beheerders en hoe groot is dit belang? Uit het voorgaande blijkt dat het vermoeden bestaat dat deze partijen voornamelijk woningbezitters en toeristisch-recreatieve bedrijven zullen zijn. Het is echter nog geenszins duidelijk of dit ook zo is.

1.2 Probleem- en doelstelling

Dit rapport beoogt inzicht te geven in de volgende vragen:

- Welke actoren hebben economisch belang bij de inspanningen van natuurbeheerders in het Roerdal en wat is de omvang van dit belang?
- Weegt dit belang op tegen de kosten die de beheerders maken?
- In hoeverre zijn de lusten en lasten van kwalitatieve en/of kwantitatieve toename van natuur scheef verdeeld over verschillende actorgroepen?
- Hoe kan een minder scheve verdeling van lusten en lasten tot stand worden gebracht?

Om deze vragen te beantwoorden worden in dit rapport zowel de kosten van de inspanningen van beheerders als het economisch belang hiervan (baten) voor verschillende actorgroepen in kaart gebracht en zoveel mogelijk gekwantificeerd. Hierbij gaat het om inspanningen die de kwaliteit van natuur in het Roerdal verhogen en/of de hoeveelheid natuur vergroten. Er kunnen zich twee situaties voordoen: de baten zijn kleiner dan de kosten of de baten overtreffen de kosten. In het eerste geval, als de totale baten van de inspanningen kleiner zijn dan de kosten lijkt er nauwelijks basis voor samenwerking. De kosten die beheerders en mogelijk andere actoren sinds 1994 hebben gemaakt om de gebiedskwaliteit te verhogen wegen dan niet op tegen de voordelen voor 'gebruikers' (woningbezitters, toeristische bedrijven, en dergelijke) uitgedrukt in inkomens- en vermogensstijgingen. Eenvoudig gezegd: in dat geval verdienen gebruikers niet genoeg om de beheersinspanningen van beheerders te kunnen compenseren zonder er zelf op achteruit te gaan. In het tweede geval echter, als uit het onderzoek blijkt dat de baten aanzienlijk groter zijn dan de kosten is er een gezonde economische basis voor samenwerking.

De resultaten van het onderzoek vormen de basis voor een vervolgoverleg tussen de partijen in het Roerdal die een gezamenlijk belang hebben bij een goede omgevingskwaliteit. Centraal in dit vervolgoverleg is de vraag hoe de partijen samen daadwerkelijk initiatieven nemen om de gebiedskwaliteit zodanig te verbeteren, dat een win-win situatie ontstaat voor alle betrokkenen. Het streven hierbij is dat door samenwerking de totale koek in termen van opbrengsten nog groter gemaakt wordt. In dit rapport wordt daarom een doorkijk gegeven naar de toekomst voor mogelijkheden tot verdere samenwerking en vergroting van de opbrengsten.

1.3 Opbouw rapport

Dit rapport is als volgt opgebouwd. In hoofdstuk 2 wordt aandacht besteed aan de methode die in dit onderzoek wordt gebruikt, namelijk maatschappelijke kosten-batenanalyse. Op basis van de beschreven methode wordt in dat hoofdstuk tevens het onderzoek nader afgebakend. Hierbij gaat het om een ruimtelijke afbakening en een afbakening van actoren. In de hoofdstukken 3 t/m 7 wordt vervolgens ingegaan op kosten en/of baten voor elke actorgroep. Voor elk actorgroep wordt daarbij aandacht besteed aan de soorten kosten en baten en aan methoden om kosten en baten te schatten. Daarna wordt in elk van deze hoofdstukken de omvang van de kosten en baten geschat, waarbij deze zoveel mogelijk in geldeenheden worden uitgedrukt. Hoofdstuk 8 gaat in op de geldstromen tussen de

verschillende actorgroepen, die bepalend zijn voor de verdeling van de kosten en baten over de actorgroepen. In het daarop volgende hoofdstuk komt de vraag aan de orde of en hoe een stabiele en structurele (financiële) organisatie voor het realiseren van verdere toename van de gebiedskwaliteit tot stand kan komen. Hoofdstuk 10 sluit het rapport af met conclusies en aanbevelingen.

2 Methode en afbakening van het onderzoek

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de methode die de basis vormt voor dit onderzoek, maatschappelijke kosten-batenanalyse (MKBA), en op de afbakening van het onderzoek, die mede samenhangt met de gekozen methode. Eerst wordt in de volgende paragraaf in algemene zin ingegaan op MKBA en op de toepassing daarvan op natuur. In paragraaf 2.3 komt aan de orde om welke (maatschappelijke) kosten en baten het bij natuur gaat. In een MKBA gaat het altijd om het bepalen van de kosten en baten die gepaard gaan met een verandering ten opzichte van een nader te definiëren uitgangsin- of nulsituatie. Paragraaf 2.4 gaat daar nader op in. Vervolgens gaat paragraaf 2.5 in de verdeling van kosten en baten over verschillende actoren en hoe daar in een MKBA mee wordt omgegaan. In de laatste twee paragrafen wordt de afbakening van het onderzoeksgebied en de actoren beschreven.

2.2 Maatschappelijke kosten-batenanalyse

Zoals in het vorige hoofdstuk is aangegeven, beoogt dit onderzoek de vraag te beantwoorden of de baten van toename van natuur opwegen tegen de kosten ervan. Dit is het uitgangspunt om te kunnen bepalen of er een basis is voor samenwerking tussen verschillende partijen in het Roerdal om de hoeveelheid en kwaliteit van natuur in het gebied verder te ontwikkelen. Het bepalen van kosten en baten betekent dat onderzocht wordt of de toename van natuur vanuit maatschappelijk oogpunt rendabel is geweest, ofwel of dit per saldo voordelig is geweest voor de actoren in het gebied. Als de maatschappelijke baten, dat wil zeggen de baten voor alle actoren in de maatschappij, hoger zijn dan de maatschappelijke kosten, dan kan gesteld worden dat de toename van natuur een positieve bijdrage heeft geleverd aan de welvaart in het Roerdal.¹

Maatschappelijke kosten-batenanalyse (MKBA) is een methode die veelvuldig wordt toegepast om de maatschappelijke rentabiliteit te bepalen van diverse projecten. Voorbeelden daarvan zijn grote infrastructuurprojecten, zoals de aanleg van de HSL of een magneetzwefbaan tussen het noorden van Nederland en de Randstad, maar ook bijvoorbeeld de ontwikkeling van de Ecologische Hoofdstructuur en gaswinning in de Waddenzee. In een MKBA worden de maatschappelijke kosten en baten van een project in kaart gebracht, gekwantificeerd en zoveel mogelijk in geldeenheden uitgedrukt. Maatschappelijke kosten en baten zijn de kosten en baten voor de maatschappij als geheel,

¹ Volgens de welvaartseconomische theorie kan MKBA geen uitspraak doen over effecten op welvaart, omdat niet alleen het saldo van baten en kosten, maar ook de verdeling van kosten en baten bepalend is voor de welvaart. Alleen als uitgegaan wordt van het zogenaamde 'potentieel Pareto-criterium', betekent een positief saldo van baten en kosten altijd een toename van de welvaart (zie bijvoorbeeld Cullis en Jones, 1992).

dat wil zeggen voor alle actorgroepen in de maatschappij. De focus op de hele maatschappij maakt het mogelijk om uitspraken te doen over de effecten van een project op de maatschappelijke welvaart. Hierin is een MKBA onderscheidend van andere methoden die projecten beogen te evalueren, zoals een Milieueffectrapportage (MER), die zich op onderdelen van maatschappelijke welvaart richt (Oosterhaven 1999). Daarnaast onderscheidt MKBA zich met name door het uitdrukken van effecten in geldeenheden, waardoor de effecten zoveel mogelijk onder één noemer worden gebracht en effecten tegen elkaar kunnen worden afgewogen. Hierbij moet worden opgemerkt dat niet alle effecten eenvoudig in geld kunnen worden uitgedrukt. De waarde van bijvoorbeeld veranderingen in landschap of cultuurhistorie lenen zich daar niet of nauwelijks voor.

2.3 Baten en kosten

De *maatschappelijke baten* van een project bestaan uit het extra 'nut' dat het project oplevert ten opzicht van de nulsituatie. Nut is een begrip uit de economische theorie en kan worden beschreven als 'datgene wat individuen ervaren bij het gebruik van goederen en diensten en wat ze proberen te maximaliseren' (Eijgenraam et al., 2000). Bij een infrastructuurproject kan het hierbij bijvoorbeeld gaan om een verkorting van de reistijd en inkomsten uit exploitatie. In het geval van natuurontwikkeling gaat het onder andere om toename van woon- en recreatiegenot en inkomsten uit houtverkoop. Als het gaat om goederen die op een markt worden verhandeld, wordt in een MKBA meestal de netto toegevoegde waarde (NTW) als maatstaf voor baten gebruikt. Dit is de beloning voor de ingezette productiefactoren (arbeid, kapitaal en grond) en bestaat uit de (markt)waarde van de productie verminderd met de waarde van de non-factor inputs. De marktprijs is de monetaire vertaling van het nut dat de consument aan het goed heeft ontleend. Baten van natuur, die direct via een marktprijs tot uitdrukking komen, zijn de NTW van bijvoorbeeld hout, riet en jachtrechten.

Als het gaat om goederen en diensten waarvoor geen marktprijs is, zoals natuur of schone lucht, kunnen de baten worden geschat met behulp van waarderingmethoden. Onderscheid kan hierbij worden gemaakt tussen *revealed-preferencemethoden* en *stated-preferencemethoden* (zie bijvoorbeeld Garrod en Willis, 1999). Bij het toepassen van stated-preferencemethoden wordt aan mensen via interviews of enquêtes gevraagd wat hun waardering is voor bijvoorbeeld een natuurgebied. Op deze manier kunnen de baten van het recreëren in natuur worden bepaald en in geldeenheden worden uitgedrukt. Bij revealed-preferencemethoden wordt gekeken naar het werkelijke gedrag van mensen. De waardering voor de aanleg van een natuurgebied kan bijvoorbeeld tot uitdrukking komen op de huizenmarkt als de vraag naar huizen in de omgeving van dit gebied toeneemt. De hogere prijs van huizen in de omgeving van dit gebied geeft de waardering weer voor toename van het woongenot door mooier uitzicht en meer recreatiemogelijkheden.

De baten die worden ontleend aan het gebruik van natuur, zoals de baten van houtproductie en recreëren, vormen samen de *gebruikswaarde* van natuur. Daarnaast heeft natuur *niet-gebruikswaarde*. Dit is de waarde die mensen toekennen aan natuur, zonder er op enige manier gebruik van te maken (zie bijvoorbeeld Pearce, 1994). Mensen kunnen het bijvoorbeeld belangrijk vinden dat natuur er simpelweg is, dat planten en dieren ruimte en

rust hebben om te leven en dat toekomstige generaties ook van de natuur kunnen genieten. Niet-gebruikswaarde uit zich onder meer in het feit dat veel mensen natuurbeschermingsorganisaties financieel ondersteunen, ook al gaat het om de bescherming van planten en dieren die zij zelf nooit in levende lijve (zullen) zien, zoals de walvis of de pandabeer. Via stated-preferencemethoden kan niet-gebruikswaarde worden geschat.

Voor het bepalen van de *maatschappelijke kosten* staat in een MKBA het begrip *alternatieve kosten* (ook wel *opportunity costs*) centraal. De alternatieve kosten zijn gelijk aan de baten die de ingezette productiefactoren hadden kunnen opleveren als deze in een ander project waren ingezet. Daarbij wordt in het algemeen onderscheid gemaakt tussen kosten van arbeid, kapitaal en grond. Voor het bepalen van de alternatieve kosten wordt gekeken naar reële alternatieven om deze productiefactoren in te zetten. Als een boer bijvoorbeeld de keuze heeft om aan agrarisch natuurbeheer te gaan doen of door te gaan met akkerbouw, vormt de netto toegevoegde waarde van de akkerbouw de alternatieve kosten van agrarisch natuurbeheer. Gaat het echter om een waardevol natuurgebied, dan zijn de alternatieve kosten gelijk aan nul. Het is namelijk vrijwel uitgesloten dat de grond voor andere doeleinden zal worden gebruikt.

In de praktijk is het echter niet mogelijk om voor alle productiemiddelen na te gaan hoe en waar de productiefactoren ingezet zouden kunnen worden. Vaak wordt daarom verondersteld dat de marktprijs van de productiefactoren de opbrengst weergeeft die de productiemiddelen elders zouden kunnen opleveren. Dit is een logische veronderstelling, omdat de productiemiddelen nooit zouden worden ingezet als de opbrengst lager zou zijn dan de marktprijs van de productiemiddelen. Wel is er een risico dat de (alternatieve) kosten onderschat worden, omdat er misschien productievere toepassingen van de productiemiddelen zijn. Dit risico is echter beperkt omdat de eigenaren van de productiemiddelen deze wel anders, dat wil zeggen productiever, zouden inzetten.

2.4 Nulsituatie

Bij het bepalen van (maatschappelijke) kosten en baten gaat het altijd om het afzetten van één of meerdere nieuwe situaties tegen een uitgangssituatie (*nulsituatie*). Bij de verschillende kosten-batenanalyses van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) zijn bijvoorbeeld de kosten en baten van de ontwikkeling van de EHS bepaald ten opzichte van de situatie dat op de gronden die voor natuurontwikkeling bestemd zouden kunnen worden, gangbare landbouw blijft voortbestaan (zie bijvoorbeeld Sijtsma en Strijker 1995). In dit onderzoek is de nulsituatie de stand van zaken in het Roerdal in 1994, toen Midden-Limburg, en het Roerdal als onderdeel daarvan, aangewezen werd als WCL-gebied. Daarmee kregen de beheersactiviteiten een extra impuls, wat tot een toename van de gebiedskwaliteit heeft geleid in de daarop volgende jaren. In dit onderzoek worden de kosten en baten van het bereiken van de gebiedskwaliteit in 2000 bepaald ten opzichte van de situatie in 1994.

2.5 Verdeling van kosten en baten

De maatschappelijke kosten en baten van de toename van natuur zijn in het algemeen niet gelijk aan de som van alle *private kosten en baten* (de kosten en baten voor verschillende actorgroepen in de maatschappij). Sommige private kosten en baten kunnen gezien vanuit een maatschappelijk oogpunt namelijk tegen elkaar wegvallen. De volgende voorbeelden kunnen dat toelichten:

- de ontwikkeling van natuur met recreatieve functie kan onder meer leiden tot hogere inkomsten voor recreatieondernemers in en nabij dit gebied. Als dit gebied er niet zou zijn, zouden zij wellicht elders gaan recreëren en bestedingen doen. Recreatieondernemers in andere gebieden kunnen daardoor inkomsten mislopen. Voor een regio is de netto toegevoegde waarde door recreatie een batenpost als de recreanten anders buiten de regio bestedingen zouden doen. Vanuit nationaal perspectief is het slechts een herverdeling tussen recreatieondernemers in verschillende regio's;
- natuur kan leiden tot hogere prijzen van huizen in de omgeving van de natuur, waardoor huiseigenaren meer onroerendezaakbelasting (OZB) moeten betalen. Voor een huiseigenaar is dit een kostenpost, voor de gemeente die de belasting int is het echter een batenpost. De totale kosten van OZB van alle huiseigenaren in een bepaalde gemeente zijn per definitie gelijk aan de totale baten voor deze gemeente. Per saldo zijn de maatschappelijke kosten van de belasting daarom gelijk aan nul (afgezien van administratieve kosten en dergelijke);¹
- de financiering van natuurbeheer via de regeling Programma Beheer is een kostenpost voor de rijksoverheid en indirect voor de belastingbetalers, maar een batenpost voor de ontvangende beheerders. Op nationaal niveau is deze geldstroom geen maatschappelijke kostenpost, omdat het een herverdeling is van middelen tussen de belastingbetalers en beheerders.

Op basis van de private kosten en baten kan inzichtelijk worden gemaakt of het voor afzonderlijke actoren voor- of nadelig is dat de hoeveelheid en kwaliteit van natuur in het Roerdal in de periode 1994-2000 is toegenomen. De private kosten en baten zeggen daarnaast iets over de verdeling van de maatschappelijke kosten en baten over de verschillende actoren in de maatschappij. In het laatste voorbeeld maakt de beheerder kosten voor natuurbeheer. Tegenover deze kosten staan (private) baten in de vorm van een vergoeding door de rijksoverheid. Deze vergoeding is een kostenpost voor de rijksoverheid, die deze kosten op haar beurt financiert uit onder andere belastingen. Indirect komen in dit voorbeeld de kosten terecht bij de actoren die belasting betalen.

In dit onderzoek vormen de maatschappelijke kosten en baten voor de regio het uitgangspunt. Bij de verdeling van deze kosten en baten over verschillende actoren wordt echter de rol van de rijksoverheid ook in het onderzoek meegenomen.

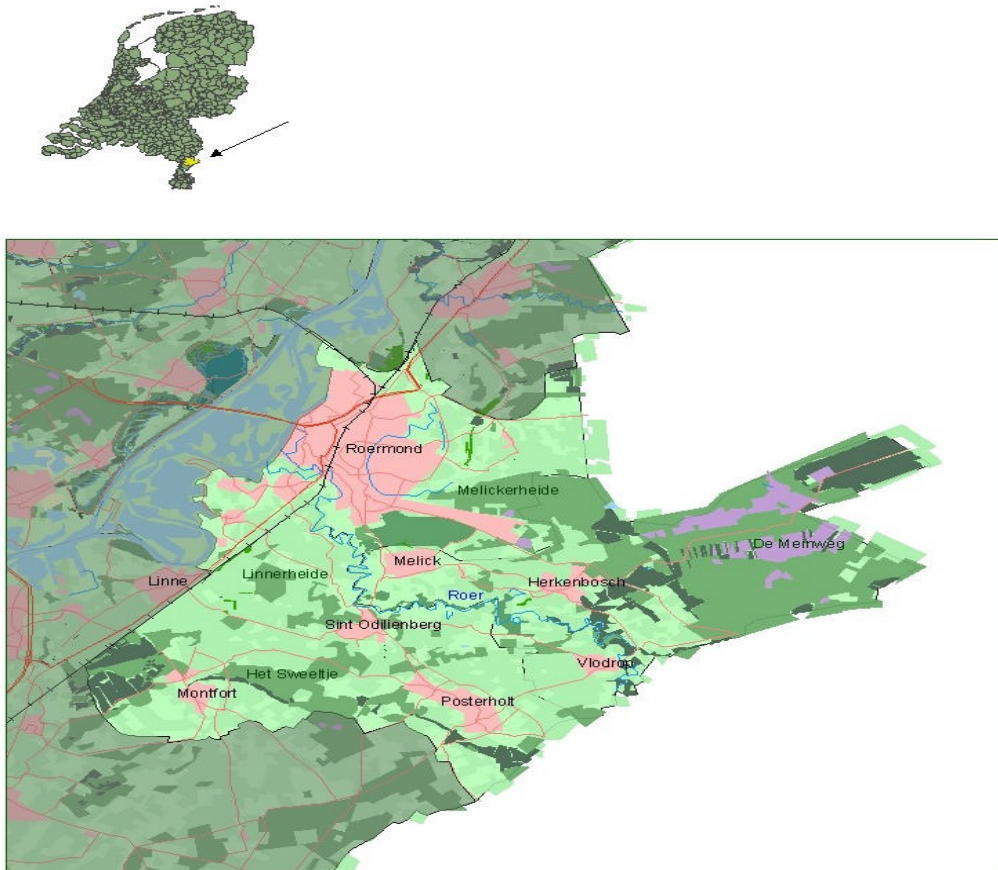
¹ Hierbij wordt afgezien van de mogelijkheid dat OZB (en belastingen in het algemeen) de relatieve prijzen tussen verschillende goederen verandert. Dit kan ertoe leiden dat de allocatie van goederen over actoren niet optimaal is, wat negatieve effecten kan hebben op de welvaart.

2.6 Het studiegebied

Uit de voorbeelden in de vorige paragraaf volgt de noodzaak van een *ruimtelijke afbakening* van het onderzoek. Als de maatschappelijke kosten en baten voor heel Nederland worden bepaald, is de financiering van natuurbeheer via rijksregelingen geen nettokosten - of batenpost. Vanuit een regionaal perspectief is de subsidie echter een batenpost voor de beheerders. In dit onderzoek wordt het regionale perspectief als uitgangspunt genomen, dat wil zeggen dat de maatschappelijke kosten en baten voor actoren in het Roerdal worden bepaald.

Het Roerdal kan worden omschreven als het gebied om en nabij het stroomdal van de rivier de Roer in de gemeenten Ambt Montfort, Roerdalen en Roermond. Het Roerdal maakt deel uit van WCL-gebied Midden-Limburg. Dit is één van de elf gebieden die het ministerie van LNV in 1994 aanwees als 'Waardevol Cultuurlandschap' (WCL) met als doel om de gebiedsspecifieke kwaliteiten te behouden en versterken. Dit gebied bestaat uit een achttal gemeenten. Het WCL-gebied kenmerkt zich door een afwisselend landschap van natuur, landbouw, water, dorpen en enkele kleine steden zoals Roermond en cultuurhistorisch erfgoed als kastelen en landhuizen.

Omdat er geen nauwkeurige definitie van het Roerdal is, wordt het gebied in dit onderzoek op praktische gronden afgebakend op basis van gemeentegrenzen van Ambt Montfort, Roerdalen en Roermond. Het waterrecreatiegebied de 'Maasplassen', dat ten westen van Roermond ligt, heeft echter geen directe relatie met de natuur in het Roerdal. De meeste bezoekers van dit gebied maken alleen gebruik van de watersportfaciliteiten en komen niet naar het gebied vanwege de (droge) natuur. De Maasplassen worden daarom niet tot het Roerdal gerekend. Dit betekent dat het Roerdal bestaat uit de gemeenten Ambt Montfort, Roerdalen en Roermond exclusief de Maasplassen.

Figuur 2.1: Kaart van het onderzoeksgebied

2.7 Actoren in het Roerdal

Natuur levert verschillende soorten baten op voor verschillende actorgroepen, zoals recreatieplezier voor recreanten, woongenot, frisse lucht, waterzuivering, etcetera; zie NEI (2002) voor een overzicht van verschillende soorten baten. Voor dit onderzoek is een selectie van actoren in het Roerdal gemaakt, waarvoor op basis van eerder onderzoek verwacht mag worden dat hun kosten en/of baten substantieel zijn. Het gaat om de volgende actorgroepen:

- natuurbeheerders;
- recreanten;
- bedrijven die een directe relatie hebben met recreatie;
- overige bedrijven;
- inwoners.

De laatste vier groepen actoren maken direct of indirect gebruik van de natuur in het Roerdal. De baten die deze actoren ontleen aan de toename van natuur vertegenwoordigt de gebruikswaarde van deze toename. Daarnaast zijn er actorgroepen buiten het gebied van belang. Dit zijn de overheid als belangrijkste financier van natuurbeheer en iedereen die niet-gebruikswaarde toekent aan natuur. Deze laatste groep noemen we de sympathisanten. Deze twee actorgroepen worden in het onderzoek ook meegenomen.

3. Kosten en baten voor beheerders

3.1 Inleiding

In het Roerdal zijn verschillende beheerders actief, die in de periode 1994-2000 verschillende activiteiten hebben ontplooid om de kwaliteit van de natuur in het Roerdal te verbeteren of natuur te ontwikkelen. In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de vragen om welke natuur en welke beheerders het gaat en wat de maatschappelijke kosten en baten zijn van de toename van natuur. In de volgende paragraaf wordt een overzicht gegeven van de beheerders in het Roerdal en de natuurgebieden die zij onder hun hoede hebben. Paragraaf 3.3 definieert de kosten en baten in het Roerdal. Paragraaf 3.4 beschrijft en kwantificeert de kosten en baten voor elk van de beheerders afzonderlijk. Paragraaf 3.5 sluit het hoofdstuk af met conclusies.

3.2 Natuurbeheerders in het Roerdal

Volgens de CBS-Bodemstatistiek van 1996 ligt er in de gemeenten Ambt Montfort, Roerdalen en Roermond 2.445 ha bos en 421 ha natuurlijk terrein.¹ De totale oppervlakte bos en natuurterrein-2.866 ha-komt overeen met 22,4% van het totale grondgebied van de gemeenten. Het bos en natuurterrein is eigendom van verschillende soorten eigenaren, zoals particulieren, bedrijven, overheden en stichtingen. Op basis van verschillende bronnen, met name de beheerders zelf, is in kaart gebracht hoe groot de oppervlakte natuur is die de beheerder in eigendom heeft en om welke gebieden het hoofdzakelijk gaat. Tabel 3.1 geeft een overzicht.

Hiermee is het grootste deel (93%) van de totale oppervlakte natuur, die volgens de bodemstatistiek in het Roerdal aanwezig is, in kaart gebracht. Uit de informatie die bij de verschillende beheerders is ingewonnen blijkt dat het overige areaal natuur, met uitzondering van agrarisch natuurbeheer, in het Roerdal in de periode 1994-2000 niet of nauwelijks is toegenomen. Enkele beheerders hebben natuurgebied aangekocht of verkocht, maar hierbij gaat het om gebieden die reeds natuur waren of om landbouwgronden waarin (nog) niet is geïnvesteerd in natuurontwikkeling.

¹ Omdat de Maasplassen hiervan slechts een zeer klein onderdeel van uitmaken, is de oppervlakte natuurlijk terrein vrijwel gelijk voor het Roerdal, zoals afgebakend in dit onderzoek.

Tabel 3.1 oppervlakte natuur per beheerder

Beheerder	oppervlakte (ha)	gebieden
Staatsbosbeheer	1.145	Meinweg, Melickerheide, enkele kleinere gebieden
Particuliere grondbezitters	601	bossen van 19 verschillende eigennaren
Gemeente Roerdalen	580	Meinweg, deel Turkoelen, Herkenbosscher Broek, Flinke Ven en Vlodropper Ven
Gemeente Ambt Montfort	p.m.	enkele percelen kleiner dan 1 ha
Limburgs Landschap	328	Roozendaal, deel Turfkoelen, Linnerweerd, Sweeltje en Linnerheide
Waterschap Roer en Overmaas	25	Maasnielderbeek, meander- en herinrichtingstroken langs de Roer
Agrariërs	p.m.	enkele kleinere natuur- en landschapselementen
Totaal	2.679	

De verbetering van de kwaliteit van natuur gaat wordt in het vervolg van dit rapport aangeduid met 'toename van natuur'.¹ Onder 'toename van natuur' worden een toename van het oppervlak natuur verstaan evenals alle ontwikkelingen die ertoe leiden dat natuur meer wordt gewaardeerd door mensen, zoals een toename van het aantal soorten, verbetering van recreatieve routes of een afname van de hoeveelheid zwerfvuil.

3.3 Kosten en baten van natuurbeheer

In het vorige hoofdstuk is aangegeven dat de kosten van natuurbeheer bestaan uit de opbrengst die de daarvoor ingezette productiemiddelen elders zouden kunnen opbrengen (alternatieve kosten). Zoals gebruikelijk in een MKBA wordt hier de marktprijs van de productiemiddelen gehanteerd om de kosten te schatten (zie paragraaf 2.3). In dit geval zijn de maatschappelijke kosten gelijk aan de (private) kosten van de beheerders, namelijk:

- kosten van personele inzet;
- kosten van inzet van kapitaal, zoals de kosten van materialen, afschrijvingen van machines, etcetera;
- kosten van grond.

In dit onderzoek gaat het om de kosten die verbonden zijn aan het realiseren van een toename van natuur. Het gaat hierbij bijvoorbeeld om herstelwerkzaamheden, aanplantingen of extra toezicht om vervuiling te voorkomen. De activiteiten die beheerders

¹ 'Natuurontwikkeling' zou wellicht een betere term zijn. Omdat met natuurontwikkeling in het algemeen een toename van de oppervlakte natuur wordt bedoeld, wordt deze term hier niet gebruikt.

ondernemen verschillen per beheerder, maar zullen hier niet afzonderlijk worden genoemd. De kosten van grond zijn in het onderzoek alleen relevant als de totale oppervlakte natuur in de periode 1994-2000 is toegenomen. Dit is in dit onderzoek alleen het geval voor agrarisch natuurbeheer. Voor de overige beheerders zijn de kosten van grond voor de toename van natuur nihil. Wel zijn er voor de afzonderlijke beheerders kosten en baten verbonden aan verkoop of aankoop van grond. Omdat de baten van verkoop even groot zijn als de kosten van aankoop zijn er geen nettokosten of baten. Het gaat dan alleen om herverdelingen tussen beheerders. Deze worden in het onderzoek buiten beschouwing gelaten.

Naast het onderscheid tussen kosten van arbeid, kapitaal en grond kunnen vaste en variabele kosten worden onderscheiden. Variabele kosten zijn kosten die direct afhangen van de intensiteit van het beheer, zoals personeelskosten, materiaalkosten, afschrijvingen van machines, etcetera. Vaste kosten hebben geen directe relatie met de intensiteit van het beheer. Voorbeelden van vaste kosten zijn kosten van gebouwen, administratiekosten en belastingen. De vaste kosten worden in dit onderzoek alleen meegenomen als er een duidelijke relatie is met natuurontwikkeling in het Roerdal. De variabele kosten worden uiteraard in het onderzoek meegenomen, omdat deze direct gekoppeld zijn aan de toename van natuur. Kosten van arbeid kunnen zowel variabel als vast zijn, evenals kosten van kapitaal.

De baten van natuurbeheer bestaan uit de toegevoegde waarde die met name houtverkoop en jachtrechten opleveren. Aan de toename van natuur in het Roerdal blijken echter geen (maatschappelijke) baten voor de beheerders verbonden te zijn. Uit de verzamelde gegevens blijkt namelijk dat inkomsten uit houtverkoop en jachtrechten niet zijn toe- of afgenomen, met name omdat het in dit onderzoek gaat om kwalitatieve toename van natuur. Daarnaast ontvangen de beheerders subsidies van het rijk, provincie en gemeenten. De financiering betreft vooral rijksregelingen, bijdragen van gemeenten en provincie. Deze financiering vormt weliswaar een opbrengstenpost voor de beheerders (private baat), maar geen maatschappelijke kostenpost omdat het om een herverdeling tussen belastingbetalers en beheerders gaat. Deze financieringsstromen komen in hoofdstuk 8 terug.

De financiële gegevens die in dit hoofdstuk gepresenteerd worden, zijn deels gebaseerd op jaarrekeningen en dergelijke en deels op inschattingen van de beheerders zelf.

3.4 Kosten per beheerder

Staatsbosbeheer

Staatsbosbeheer (SBB) heeft het grootste deel van nationaal park 'De Meinweg' in eigendom, namelijk 1065 van de in totaal 1600 ha. Daarnaast bezit SBB de Melickerheide (95 ha) en enkele andere kleinere gebieden (80 ha).

In 2000 besteedde SBB 58.538 euro aan zaken die direct gerelateerd zijn aan een kwalitatieve toename van natuur, zoals verhoging van de kwaliteit van recreatieve routes en extra toezicht. De omvang van deze jaarlijkse kosten is in de periode 1994-2000 niet veranderd. In totaal gaat het daarom om een bedrag van 351.226 euro. De reguliere kosten

van beheer en onderhoud (197.394 euro in 2000) zijn in de periode 1994-2000 evenmin veranderd. In de periode 1994-2000 zijn deze reële kosten gedaald. De overheadkosten hadden in 1994 betrekking op een veel groter oppervlak, zodat de kosten, afgezien van algemene loon- en prijsontwikkelingen, in de periode 1994-2000 met ongeveer 12,5% zijn gedaald. Zouden de algemene loon- en prijsstijging worden meegenomen dan zouden de kosten in de periode 1994-2000 met zo'n 12,5% zijn gestegen. De houtproductie is in de periode 1994-2000 toegenomen, maar door een lichte daling van de houtprijs zijn de houtopbrengsten gelijk gebleven. Ook in de overige opbrengsten zijn geen veranderingen opgetreden.

Concluderend kan worden vastgesteld dat de kosten van SBB niet zijn toegenomen, maar dat een deel van de reguliere kosten (58.538 euro per jaar) echter expliciet wordt gebruikt om de kwaliteit van natuur te verhogen. Over de periode 1994-2000 bedragen de kosten die SBB maakt voor toename van natuur 351.226 euro.

Gemeente Roerdalen

De gemeente Roerdalen bezit relatief veel bos- en natuurgebieden: 450 hectare van het nationaal park De Meinweg en enkele andere kleine percelen met een oppervlakte van circa 10 ha, waaronder een deel van natuurgebied Turfkoelen. Door een grenscorrectie met de gemeente Roermond is in 1997 circa 100 ha overgegaan naar Roermond, dat inmiddels in eigendom is van Staatsbosbeheer. Daarnaast bezit de gemeente Roerdalen 120 ha verpachte landbouwgrond (Herkenbosscher Broek, Flinke Ven en Vlodropper Ven) met een zogenaamde natuurlijke handicap.

De gemeente is in de periode 1994-2000 steeds meer aandacht gaan besteden aan natuur en landschap en schat in dat de kosten voor extra inzet van personeel en voor natuurontwikkelingsprojecten naast de normale kostenstijgingen (loon- en prijsontwikkeling) 10 tot 15% per jaar zijn gestegen. Uit cijfers van de gemeente blijkt dat de beheerskosten van de Meinweg momenteel in totaal 83.586 euro per jaar bedragen en voor de overige gebieden 4.356 euro per jaar. Uitgaande van deze jaarlijkse kosten zijn de kosten in de periode 1994-2000 met 163.708 euro toegenomen (uitgaande van een stijging van 12,5% per jaar). Deze stijging kan geheel worden toegerekend aan de toename van natuur.

Naast de genoemde kosten zijn er kosten verbonden aan het verpachten van landbouwgrond. De agrariërs die deze grond in gebruik hebben worden beperkingen opgelegd in verband met behoud en ontwikkeling van natuur, waardoor de pachtinkomsten lager zijn. Deze situatie bestond echter al voor 1994, zodat er geen sprake is van een toename van natuur.

Gemeente Ambt Montfort

De gemeente Ambt Montfort had tot voor kort 200 ha bos in bezit, maar in het jaar 2000 is dit verkocht aan het Limburgs Landschap. Momenteel bezit de gemeente enkele percelen van minder dan een hectare en landbouwgronden (circa 20 ha). De landbouwgronden worden op dit moment nog verpacht, maar het is de bedoeling dat deze in de toekomst voor zullen worden omgevormd tot natuur.

In de periode 1994-2000 heeft de gemeente Ambt Montfort jaarlijks 44.017 euro besteed aan onder andere aankoop van gronden en aanleg en beheer van

landschapselementen. Daarnaast heeft de gemeente in het kader van Ons WCL jaarlijks 22.689 euro uitgegeven aan onder andere de aanleg van een ruiternetwerk, wandelpaden en landschappelijke en cultuurhistorische projecten. Verder heeft de gemeente vanaf 1997 22.689 euro besteed aan de realisatie van het landschapsbeleidsplan. Daarnaast heeft de gemeente in de periode 1994-2000 middelen besteed aan regulier onderhoud. De inzet van deze middelen is echter in de periode 1994-2000 niet noemenswaardig gestegen, los van de normale stijgingen door loon- en prijsontwikkelingen. In de periode 1994-2000 is door de gemeente daarom in totaal 513.679 euro besteed aan natuurontwikkeling.

Stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen (IKL)

Het IKL heeft zelf geen grond in eigendom, maar beheert gronden van particulieren. Meestal zijn het geïsoleerde landschapselementen van minder dan 5 ha. In de periode 1994-2000 werd in totaal 67 ha door IKL onderhouden.

Het IKL heeft in de jaren negentig een inhaalslag gemaakt op het gebied van landschapsonderhoud, waardoor de kosten in de periode 1994-2000 relatief hoog waren. Er zijn bijvoorbeeld veel kosten gemaakt voor het verwijderen van vogelkers. De jaarlijkse kosten van regulier onderhoud bedroegen slechts ongeveer 12,5% van de jaarlijkse kosten in de periode 1994-2000, die gemiddeld 95.294 euro per jaar bedroegen. Verreweg het grootste deel van deze kosten zijn arbeidskosten. De overige 87% van de jaarlijkse kosten, dat wil zeggen 83.359 euro per jaar, zijn toe te rekenen aan de kwalitatieve verbetering van de natuur in beheer van IKL. Over de hele periode 1994-2000 gaat het om een bedrag van 497.434 euro.

Stichting Limburgs Landschap

Het Limburgs Landschap (LL) heeft in het Roerdal in 2000 het landgoed Roozendaal (284 ha), een deel van natuurgebied Turfkoelen (8 ha), Linnerweerd, Sweeltje en Linnerheide in eigendom. Deze laatste drie gebieden beslaan samen 156 ha en zijn in de periode 1994-2000 verworven. Van het areaal in 1994 is 100 ha akker- en weiland, van de verworven gebieden is dat 20 ha. Omdat dit geen natuur betreft worden deze arealen buiten beschouwing gelaten. In 1994 had LL daarom 192 ha natuurgebied in eigendom, in 2000 was dat toegenomen tot 328 ha.

In de gebieden van het Limburgs Landschap zijn in de periode 1994-2000 verschillende investeringen gedaan die de natuurwaarde verhogen. De kosten hiervan bedragen 98.500 euro.

Waterschap Roer en Overmaas

Het waterschap Roer en Overmaas (WRO) had in 1994 40 ha grond in eigendom, waarvan ongeveer de helft natuur is en de andere helft in agrarisch gebruik is. Het betreft met name meanderstroken aan de Roer en herinrichtingstroken. In de periode 1994-2000 heeft WRO 10 ha erbij verworven, waarvan eveneens 50% natuur is en 50% in agrarisch gebruik. De agrarische gronden blijven hier buiten beschouwing.

WRO maakt alleen beheerskosten voor de Maasnielderbeek (circa 5 ha), die relatief gering zijn (1.452 euro per jaar). Omdat het hier kosten van regulier beheer betreft, worden deze kosten niet gerekend tot de kosten van natuurontwikkeling in de periode 1994-2000. Daarnaast heeft WRO geïnvesteerd in ecologische projecten op drie natuurterreinen,

waarvan WRO geen eigenaar is. Het betreft investeringen in de Melickerven (45.378 euro), vennen van de Meinweg (38.571 euro) en het gebied Turfkoelen (158.823 euro). In totaal heeft WRO in de periode 1994-2000 daarom 272.772 euro besteed aan de toename van natuur in het Roerdal.

Particuliere grondbezitters

Uit registratiegegevens van het Bosschap van 1994, 1998 en 2001 en de Natuurschoonwet is af te leiden dat circa 19 geregistreerde particuliere boseigenaren, van wie het bosareaal al of niet beheerd wordt door een rentmeester, zich bevinden in het Roerdal. Uit de gegevens blijkt dat in de periode 1994-2000 door de particuliere grondeigenaren weinig of geen grond voor nieuwe natuur verworven is. Het totaal areaal bos bedraagt daarom in de gehele periode circa 601 ha. Tabel 3.1 geeft het aantal particuliere boseigenaren weer naar omvang.

Tabel 3.2 Aantal particuliere boseigenaren en bijbehorende omvang van het bosareaal in de periode 1994 – 2001 in het Roerdal

	5-25 ha	25-50 ha	50-100 ha	100-250 ha	250 ha e.m.
Aantal eigenaren	13	4	1	-	1
Areaal	138	141	60	-	262

Bron: Bosschap 1994, 1998, 2001 en Natuurschoonwet 1994.

Uit het bedrijfsuitkomstenonderzoek blijkt dat de kosten voor alle bedrijven in Nederland met 17% zijn gestegen in de periode 1995-1999 (Berger et al., 2001). Om te bepalen wat dit voor de kostenontwikkeling van bedrijven in het Roerdal betekent is het nodig inzicht te hebben in de kosten van bedrijven in het Roerdal. Tabel 3.2 geeft een overzicht van de gemiddelde bedrijfsresultaten per grootteklasse. Omdat geen financiële gegevens beschikbaar zijn van de individuele grondeigenaren in het Roerdal worden hier de gemiddelde bedrijfsresultaten van de Nederlandse particuliere bosbouw in 1999 in de regio zuid gebruikt. Hierbij wordt rekening gehouden met de verschillen in omvang van het areaal. Op basis van deze gemiddelde cijfers voor de regio zuid is berekend dat de totale exploitatiekosten van de particuliere boseigenaren naar schatting 107.546 euro bedragen. De totale grondgebonden opbrengsten worden becijferd op circa 29.949 euro.

Tabel 3.3 Gemiddelde bedrijfsresultaten particuliere bosbouw 1999 per hectare in regio zuid naar grootte bedrijven (euro)

	grootte (ha)				
	5-25	25-50	50-100	100-250	250
Exploitatiekosten	214	153	256	163	157
hout- en ov. opbrengsten	10	30	44	66	83
Subsidies:					
- functiebeloning	49	41	59	49	61
- samenwerking	0	0	0	3	1
- overige subsidies	61	2	68	11	33
negatief bedrijfsresultaat	94	80	84	34	-22

Bron: LEI.

Uitgaande van een kostenstijging van 17% waren de kosten in 1999 15.429 euro hoger dan in 1995 voor de bedrijven in het Roerdal. De kostenposten die de stijging vooral veroorzaken zijn Overlevingsplan Bos en Natuur (OBN), infrastructuur (wegen en recreatieve voorzieningen) en bosonderhoud. Samen hebben deze posten een aandeel van bijna 72% in de kostenstijging.¹ Aangenomen mag worden dat deze kosten in grote mate bijdragen aan verbetering van de (recreatieve) kwaliteit van de bossen. De totale kosten voor deze kwalitatieve verbeteringen bedragen over de periode 1994-2000 ongeveer 40.840 euro. Daarnaast zijn de houtopbrengsten gedaald met zo'n 53.092 euro. In totaal bedragen de kosten daarom ongeveer 93.932 euro.

Agrarisch natuurbeheer

Uit cijfers van DLG blijkt dat er in het jaar 2000 438 ha beheerslandbouw was in het Roerdal, waarvoor agrariërs in totaal 155.193 euro vergoeding ontvingen. Gegevens over de ontwikkeling van agrarisch natuurbeheer in de periode 1994-2000 zijn echter niet beschikbaar. In een eerder onderzoek kwam naar voren dat er in het hele WCL-gebied Midden Limburg 750 ha beheerslandbouw was, wat ongeveer 35% van de mogelijkheden was. In het betreffende onderzoek is de verwachting uitgesproken dat dit zou toenemen tot 50% in 2001. Als deze percentages gelden voor het Roerdal, zou dit een toename van 188 ha beheerslandbouw betekenen in de periode 1998-2001. Op basis van deze summiere informatie wordt hier van uitgegaan van een toename van 200 ha in de periode 1994-2000. Dit is slechts een ruwe schatting.

Ervan uitgaande dat de toename in de laatste drie jaren plaatsvond (1998 tot 2000) en dat de vergoeding 354 euro per ha bedraagt, is de totale vergoeding gelijk aan ruim 136.134 euro. Aangenomen mag worden dat de vergoeding ongeveer gelijk is aan de kosten voor de agrariërs. Deze kosten bestaan immers uit de netto opbrengsten die de

¹ Dit is gebaseerd op landelijke cijfers. Verondersteld wordt dat bedrijven in het Roerdal hierin niet verschillen van het landelijk gemiddelde.

grond anders had kunnen opbrengen. Als de vergoeding lager zou zijn dan deze netto opbrengsten, zou de agrariër niet aan agrarisch natuurbeheer beginnen. De kosten van de toename van agrarisch natuurbeheer bedragen 136.134 euro.

3.5 Conclusies

Tabel 3.3 geeft een overzicht van de kosten van de kwalitatieve en kwantitatieve toename van natuur in het Roerdal in de periode 1994-2000. De kosten zijn uitgesplitst per beheerder.

Tabel 3.4 Kosten van toename van natuur in de periode 1994-2000 per beheerder (euro, afgerond op duizend euro)

Beheerder	Kosten
Staatsbosbeheer	351.000
Gemeente Roerdalen	164.000
Gemeente Ambt Montfort	514.000
IKL	497.000
WRO	273.000
Limburgs Landschap	99.000
Particuliere boscijgenaren	94.000
Agrarisch natuurbeheer	136.000
Totaal	2.128.000

De kosten van toename van natuur bedragen in de periode 1994-2000 ruim 2,1 miljoen euro, dat wil zeggen gemiddeld ongeveer 350.000 euro per jaar. Om een indicatie te hebben van het relatieve belang van deze kosten worden in tabel 3.4 de totale jaarlijkse kosten van natuurbeheer in het jaar 2000 voor elk van de beheerders weergegeven. Uit deze tabel blijkt dat de kosten in dat jaar zo'n 860.000 euro bedroegen. Hieruit kan de conclusie worden getrokken dat de kosten van toename van natuur een substantieel deel uitmaken van de totale kosten van natuurbeheer.

Tabel 3.5 Jaarlijkse kosten natuurbeheer in 2000 per beheerder (afgerond op duizend euro)

Beheerder	Kosten
Staatsbosbeheer	197.000
Gemeente Roerdalen	114.000
Gemeente Ambt Montfort	91.000
IKL	95.000 a)
WRO	1.000 b)
Limburgs Landschap	100.000
Particuliere boseigenaren	108.000
Agrarisch natuurbeheer	155.000
Totaal	861.000

a) gemiddeld over de periode 1994-2000

b) exclusief de ecologische projecten

4. Kosten en baten voor recreatieve bedrijven

4.1 Inleiding

Inspanningen van beheerders in het Roerdal maken het gebied aantrekkelijk, zodat het aannemelijk is dat de komst van recreanten naar het Roerdal voor een groot deel te danken is aan deze inspanningen. Het genot dat recreanten ontleen aan de natuur vertaalt zich in bestedingen die zij doen bij bijvoorbeeld restaurants, supermarkten, campings en hotels. De recreatie in het gebied brengt dus baten met zich mee voor verschillende bedrijven in het gebied die een relatie hebben met recreatie. Om inzicht te krijgen in deze baten is voor dit onderzoek een enquête gehouden onder bezoekers van het Roerdal. In dit hoofdstuk worden de resultaten van de enquête besproken en worden de totale baten bepaald op basis van de enquête en ander beschikbaar cijfermateriaal. Om de baten te schatten worden in de volgende paragraaf de bestedingen van recreanten bepaald. In paragraaf 4.3 wordt een inschatting gemaakt van het aantal recreanten in het Roerdal. Dit is de input om vervolgens in paragraaf 4.4 de baten te berekenen.

4.2 Bestedingen van recreanten

4.2.1 Methode

Er zijn verschillende mogelijkheden om tot een goede inschatting te komen van de bestedingen die door recreanten in een gebied worden gedaan, zoals (Teeuwen 1997):

- enquêtes;
- interviews;
- (bewerken van) statistieken;
- gebruiken en bewerken van resultaten van andere onderzoeken.

Het uitvoeren van enquêtes is een onderzoeksmethode die specifieke informatie oplevert voor onderzoek. Bezoekers aan een bepaald gebied worden geteld en geënuquêteerd, zodat onder andere de reden van bezoek en de aard en omvang van uitgaven kunnen worden achterhaald. Deze informatie kan dienen voor verdere berekeningen.

Voor het krijgen van uitgebreidere informatie over de bestedingen van recreanten en de economische effecten hiervan kunnen interviews worden gehouden. Hierbij gaat het om interviews met recreatieondernemers die aanvullende informatie kunnen geven op andere, meer cijfermatige, bronnen. Het aantal interviews is meestal beperkt door de tijd die deze onderzoeksmethode in beslag neemt. Daarnaast kan de informatie een subjectief karakter hebben.

Een andere methode van gegevensverzameling is het gebruikmaken van statistieken. Het CBS en Nederlands Research Instituut voor Recreatie en Toerisme (NRIT) geven

jaarlijks publicaties uit over recreatie en toerisme in Nederland. Een probleem dat zich vaak voordoet bij gebruik van statistieken is het ontbreken van gegevens op een lager schaalniveau. Wanneer dit het geval is kan worden gekozen voor het bewerken van statistieken. Hierbij worden veelal aannames gemaakt bij de omrekening van cijfers naar een ander niveau.

Naast de bovengenoemde methodes voor het verzamelen van gegevens wordt ook vaak gebruik gemaakt van onderzoeken die zijn uitgevoerd door anderen. Gegevens uit deze onderzoeken kunnen worden overgenomen of gebruikt voor eigen onderzoek. Een voorbeeld hiervan is de zogenaamde 'kengetallen-MKBA', waarbij de maatschappelijke kosten en baten van een project worden berekend op basis getallen uit andere onderzoeken. Dit maakt het mogelijk om in relatief korte tijd een MKBA uit te voeren, die een belangrijke input kan vormen voor met name het beginstadium van een besluitvorming rondom bijvoorbeeld grote infrastructuurprojecten (zie Eijgenraam et al., 2000).

Omdat niet of nauwelijks gegevens beschikbaar zijn over bestedingen van recreanten in het Roerdal, is in dit onderzoek gekozen voor een enquête als methode om de baten van recreatieve bedrijven te bepalen. Daarnaast is gebruik gemaakt van de verschillende toeristisch-recreatieve statistieken en waar nodig zijn deze bewerkt. Er zijn twee mogelijkheden om door middel van een enquête de baten voor verschillende actorgroepen ten gevolge van recreatie te bepalen:

- *Enquête onder bedrijven*

In een enquête kan aan ondernemers onder meer worden gevraagd welk deel van hun omzet toe te rekenen is aan de aanwezigheid van het Roerdal en of zij zich in de buurt van het Roerdal hebben gevestigd vanwege de aantrekkelijkheid van het gebied. Uit de omzetcijfers kan vervolgens worden afgeleid hoeveel de winst bedraagt die aan de toegenomen kwaliteit van het Roerdal kan worden toegerekend. De winst is de indicator voor de baten van ondernemers. Enquêtes onder bedrijven zijn in eerdere onderzoeken onder meer gebruikt om de economische effecten op recreatie en detailhandel van de Veluwe, de Biesbosch en de Utrechtse heuvelrug te schatten (zie bijvoorbeeld Bade et al., 2000);

- *Enquête onder recreanten*

Een alternatief is het enquêteren van recreanten. Dit wil zeggen dat naar de uitgaven (van recreanten) in plaats van de inkomsten (van bedrijven) wordt gevraagd. Recreanten kunnen worden gevraagd waar zij bestedingen doen en hoe groot deze bestedingen zijn. Omdat deze bestedingen per definitie gelijk zijn aan de inkomsten van bedrijven die zijn toe te rekenen aan het Roerdal, wordt uiteindelijk naar dezelfde bedragen gevraagd. Bij het enquêteren van recreanten moet dan echter wel gevraagd worden wat het motief van de recreanten is om het gebied te bezoeken. Het gaat namelijk alleen om de bestedingen van recreanten die komen vanwege aantrekkelijkheid van natuur en landschap.

In dit onderzoek is gekozen voor de tweede methode. De belangrijkste reden hiervoor is dat door middel van het enquêteren van recreanten een betrouwbaarder beeld ontstaat van de bestedingen die toe te rekenen zijn het Roerdal. Recreanten kan gevraagd worden naar hun motief om het gebied te bezoeken, waaruit direct kan worden afgeleid of zij vanwege de aantrekkelijkheid van natuur en landschap komen. Voor bedrijven is het moeilijk in te schatten welk deel van hun omzet is toe te rekenen aan de aantrekkelijkheid

van een gebied. Bovendien kunnen bedrijven strategisch gedrag vertonen, als zij verwachten dat de uitkomsten van de enquête voor- of nadelig voor hen kunnen zijn. Het kan bijvoorbeeld het geval zijn dat bedrijven verwachten dat er van hen een bijdrage wordt verwacht voor het beheer van natuur, zodat zij het percentage van hun omzet dat toe te rekenen is aan natuur en landschap bewust lager inschatten. Het enquêteren van recreanten levert waarschijnlijk meer betrouwbare resultaten op, omdat aangenomen mag worden dat recreanten goed kunnen inschatten welke uitgaven zij op een dag doen en dat zij geen strategisch gedrag vertonen.

Om inzicht te krijgen in de baten voor verschillende actorgroepen is een enquête opgesteld, die enquêteurs hebben uitgedeeld aan recreanten in het Roerdal, die deze ter plekke konden invullen en teruggeven (zie bijlage 1).¹ De belangrijkste vragen van enquête hadden betrekking op de bestedingen van de recreanten. Om te bepalen welk deel van deze bestedingen toe te rekenen is aan de aantrekkelijkheid van het gebied, is ook gevraagd naar de belangrijkste reden om het Roerdal te bezoeken. Verder is een aantal vragen opgenomen over achtergrond van de respondenten, zoals leeftijd, opleiding en inkomen. In totaal zijn 547 recreanten geënquêteerd, verspreid over zes dagen (twee doordeweekse dagen en vier dagen in het weekend) en over zes locaties (zie tabel 4.1). Hierbij is gekozen voor een aantal locaties in de nabijheid van een bungalowpark en camping om de verblijfsrecreanten te bereiken, het bezoekerscentrum van de Meinweg en een tweetal fietsknooppunten. In totaal zijn er 268 verblijfsrecreanten geënquêteerd. Omdat in het Roerdal ook veel Duitsers recreanten komen zijn ook enquêtes in het Duits afgenomen. In totaal zijn 65 Duitsers geënquêteerd.

Tabel 4.1 Verdeling aantal respondenten over locaties

Locatie	Datum	Aantal
Meinweg (Herkenbosch)	zaterdag 21 juli	153
St. Odilienberg (knooppunt 75)	zondag 22 juli	84
Venhof (Herkenbosch)	dinsdag 24 juli	95
Gitstappermolen	donderdag 26 juli	57
Posterbos/Aerwinkel	zaterdag 28 juli	61
Montfort (knooppunt 3)	zondag 29 juli	97
Totaal		547

¹ Dit onderdeel van het onderzoek is uitgevoerd in samenwerking met Interview-NSS.

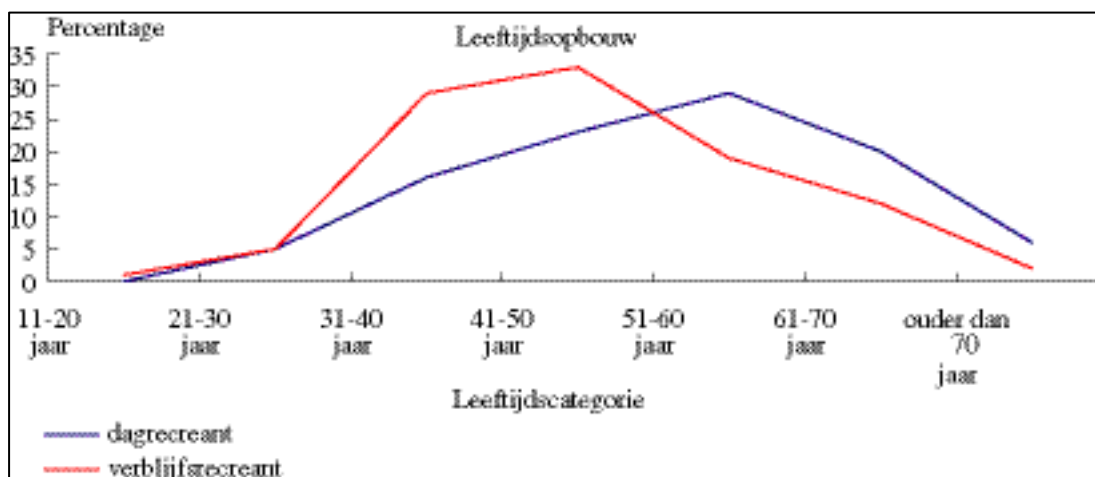
4.2.2 Resultaten enquête

4.2.2.1 Kenmerken van de recreant

De recreanten is een aantal achtergrondvragen gesteld over:

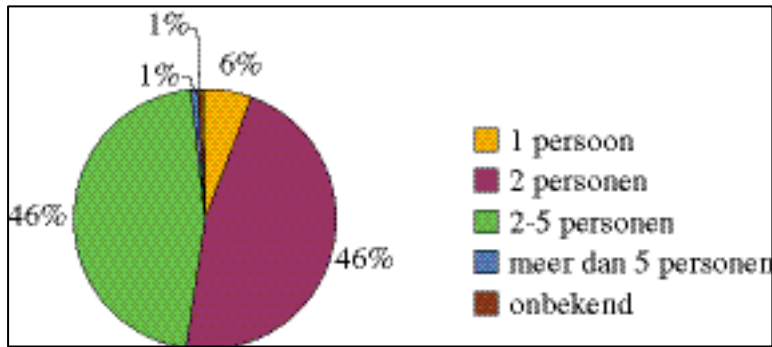
- geslacht;
- leeftijd;
- opleiding;
- samenstelling van het huishouden;
- inkomen van het huishouden;
- woonplaats.

Van de 547 enquêtes was de helft ingevuld door verblijfsrecreanten en de andere helft door dagrecreanten. De gemiddelde leeftijd van de dagrecreanten is 51 jaar en die van de verblijfsrecreanten 46 jaar. Figuur 4.1 geeft de leeftijdsopbouw van de respondenten onderverdeeld naar dag- en verblijfsrecreanten.

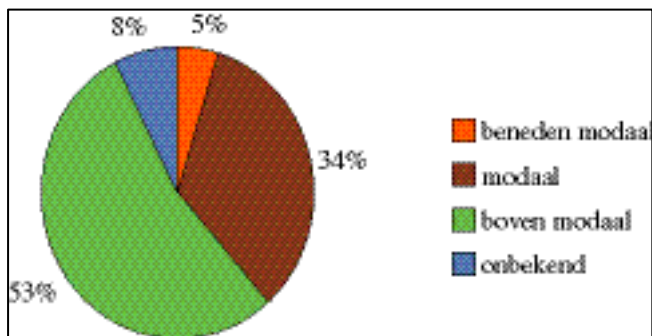
Figuur 4.1 Leeftijdsopbouw respondenten naar dag- en verblijfsrecreanten

Ook bij de omvang van huishoudens van de respondenten is sprake van een verschil tussen dag- en verblijfsrecreanten. Bij de dagrecreanten is sprake van een hoog percentage 2-persoonshuishoudens (55%) terwijl bij de verblijfsrecreanten er juist veel huishoudens van 3 tot 5 personen zijn, namelijk 57% (figuur 4.2).

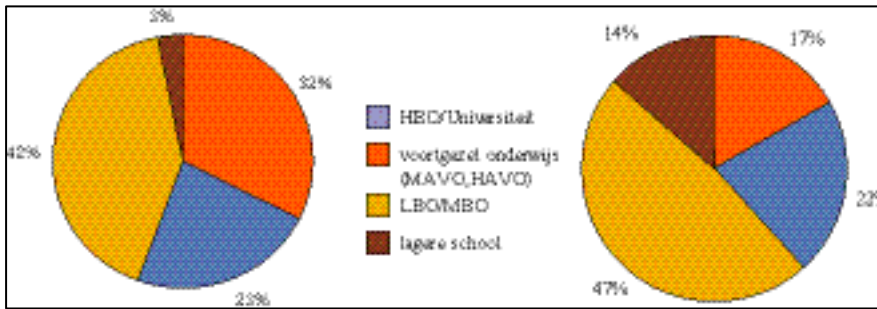
Figuur 4.2 Grootte huishouden van de respondenten

Wanneer gekeken wordt naar de inkomenssituatie van de respondenten blijkt dat meer dan de helft van de respondenten een bovenmodaal inkomen heeft (zie figuur 4.3). Ook hier is weer sprake van een behoorlijk verschil tussen dag- en verblijfsrecreanten. Maar liefst 62% van de verblijfsrecreanten heeft een bovenmodaal inkomen tegen 'slechts' 47% van de dagrecreanten. Het percentage dag- en verblijfsrecreanten dat aangeeft een benedenmodaal inkomen te hebben is respectievelijk 7% en 3% (figuur 4.3).

Figuur 4.3 Inkomen respondenten

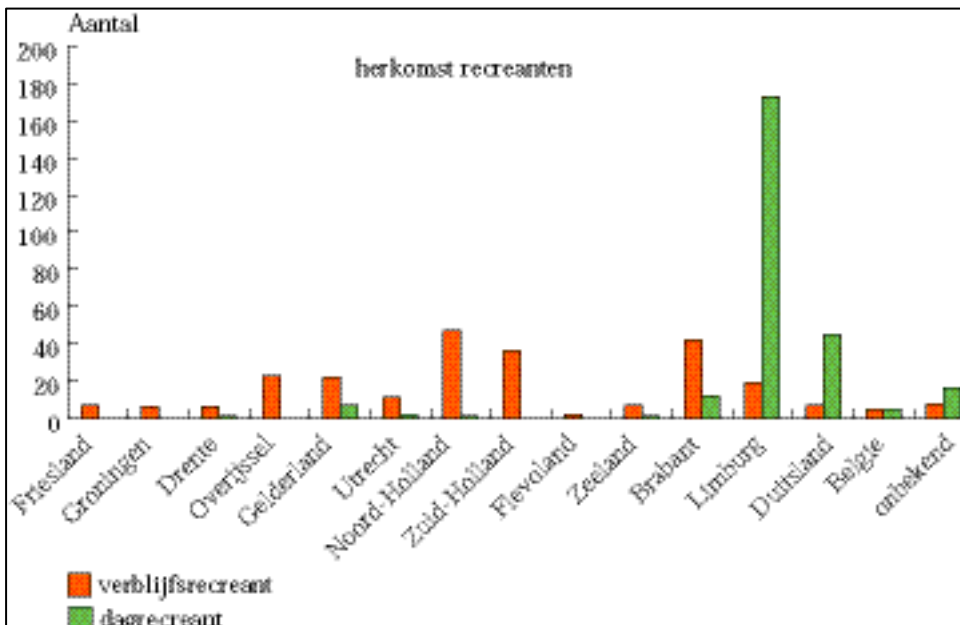
In de steekproef zijn veel mensen met een lager- en middelbaar beroepsonderwijsniveau vertegenwoordigd (42%), terwijl ook een groot deel (32%) hoger beroeps en universitair onderwijs gevolgd heeft (figuur 4.4 a). Ten opzichte van Nederland zijn onder de respondenten in het Roerdal de mensen met voortgezet onderwijs sterk oververtegenwoordigd (32% tegenover 17%) en mensen met (alleen) basisonderwijs ondervertegenwoordigd.

Figuur 4.4a Opleiding respondenten

Figuur 4.4b Opleiding Nederlanders
Bron: CBS (1999)

Wanneer wordt gekeken waar de respondenten wonen valt op dat de verblijfsrecreanten vooral afkomstig zijn uit Brabant en Noord- en Zuid-Holland (figuur 4.5). De dagrecreanten komen, logischerwijs, vooral uit Limburg zelf en daarnaast vaak uit Duitsland (figuur 4.5).

Figuur 4.5 Herkomst van de respondenten

4.2.2.2 Bestedingen

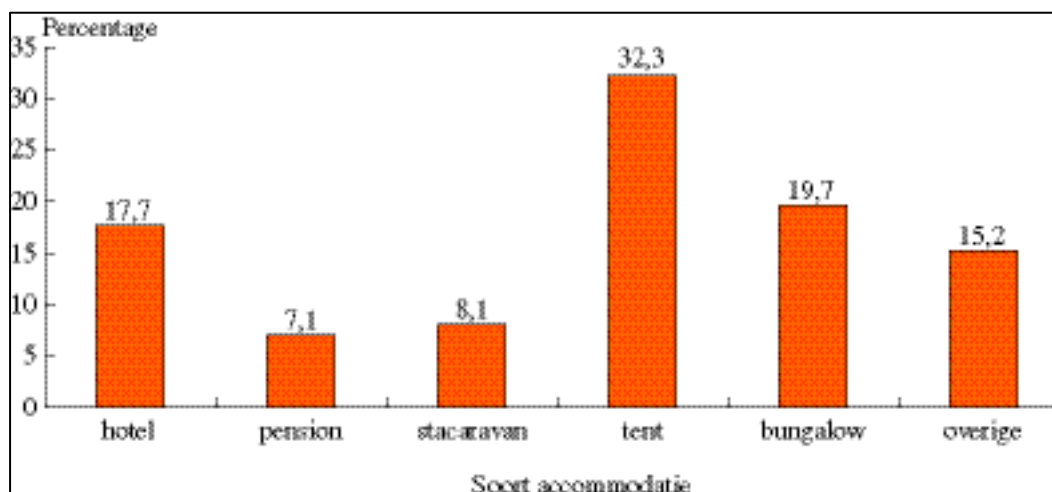
Aan de recreanten is gevraagd welke bestedingen zij doen, waarbij onderscheid is gemaakt tussen verschillende categorieën. Tabel 4.2 geeft de gemiddelde bestedingen per categorie weergegeven voor verblijfs- en dagrecreanten. Meer dan de helft van de bestedingen wordt

gedaan in een restaurant of café. Verblijfsrecreanten geven meer uit dan dagrecreanten, met name voor levensmiddelen en winkelen.

Tabel 4.2 Gemiddelde bestedingen (euro) en percentuele verdeling, verdeeld naar type recreant en uitgavencategorie

Categorie	Bedrag Verblijfsrecreanten	%	Bedrag dagrecreanten	%	Totaalbedrag	%
Restaurant/ café	7,10	55	5,77	76	6,43	63
Levensmiddelen	2,61	20	0,39	5	1,44	14
Winkelen	1,24	10	0,20	3	0,71	7
Vervoer	0,43	3	0,62	8	0,53	5
Huur	0,79	6	0,20	3	0,49	5
Bezoek museum, molen etc	0,46	4	0,25	3	0,35	4
Boerderij	0,27	2	0,10	1	0,18	2
Overig	0,05	0	0,09	1	0,07	1
Totaal	12,95	100	7,64	100	10,20	100

Naast de tabel 4.2 opgenomen categorieën doen verblijfsrecreanten bestedingen voor overnachten. Figuur 4.6 geeft de verdeling van verblijfsrecreanten over verschillende soorten accommodaties weer op basis van de enquête. Hierbij is gecorrigeerd voor de enquêtes die zijn uitgedeeld bij de bungalowparken, omdat wanneer deze hierbij zouden zijn meegenomen er een grote oververtegenwoordiging zou zijn van bungalows. Tabel 4.3 geeft de gemiddelde prijs per soort accommodatie. Deze gemiddelde prijs is een schatting van de prijs op basis van een gemiddelde van verschillende aanbieders per soort accommodatie in het Roerdal.

Figuur 4.6 Verdeling verblijfsrecreanten over de verschillende soorten verblijfsaccommodaties

Tabel 4.3 Gemiddelde prijs per accommodatievorm

Accommodatievorm	Gemiddelde prijs	
Hotel (2-persoons)	€ 73	per nacht
Pension (2-p)	€ 47	per nacht
Stacaravan	€420	per week
Tent (2-p)	€ 6	per nacht
Bungalow	€500	per week

De gemiddelde prijs, gewogen met de percentages in figuur 4.6 bedraagt 18 euro per persoon per overnachting.

4.3 Aantal recreanten

Het aantal overnachtingen van verblijfsrecreanten per jaar kan worden vastgesteld op basis van gegevens over toeristenbelasting van de drie gemeenten. Tabel 4.4 geeft een overzicht van het aantal overnachtingen per gemeente per jaar.

Tabel 4.4 Aantal overnachtingen per gemeente per jaar

	1994	2000
Roermond	115.000	167.383
Roerdalen	189.627	189.219
Ambt Montfort	68.094	125.378
Totaal	372.721	481.980

Het aantal dagrecreanten is veel lastiger vast te stellen, omdat zij niet (kunnen) worden geregistreerd aan de hand van bijvoorbeeld toeristenbelasting, zoals bij verblijfsrecreanten wel mogelijk is. De verschillende bronnen spreken over het algemeen van 'dagtochten' in plaats van over 'dagrecreanten'.

Er zijn verschillende mogelijkheden om toch een globale inschatting te doen van het aantal dagrecreanten:

- het totaal aantal dagrecreanten in Limburg is beschikbaar via tellingen van het CBS¹. Vervolgens kan via een verdeelsleutel, bijvoorbeeld de oppervlakte van het Roerdal

¹ Het CBS doet eens per 5 jaar onderzoek naar dagrecreatie in Nederland. De laatste keer was in het seizoen 1995/1996. In verband met een reorganisatie bij het CBS is het onderzoek nog niet opnieuw uitgevoerd, waardoor recente(re) gegevens niet beschikbaar zijn.

in verhouding tot geheel Limburg, een inschatting worden gemaakt van het aantal dagrecreanten in het Roerdal. Het aantal dagtochten in Limburg in 1996 bedraagt bijna 68 miljoen. De oppervlakte van het Roerdal is 6,1% van Limburg. Op basis van deze verhouding van oppervlakten volgt dat er in het Roerdal ruim 4 miljoen dagtochten per jaar zijn. Echter, in de provincie Limburg nemen de gemeenten Valkenburg en Maastricht onevenredig veel het aantal dagtochten per jaar voor hun rekening, namelijk 25%. Als hiervoor wordt gecorrigeerd bedraagt het aantal dagtochten in het Roerdal ongeveer 3,2 miljoen;

- de verhouding tussen het aantal dagrecreanten en het aantal verblijfsrecreanten is in Limburg bekend voor 1996. Als wordt aangenomen dat de verhouding tussen deze aantallen constant is in de tijd en voor alle gebieden, kan op basis van deze verhouding en het aantal verblijfsrecreanten een inschatting worden gemaakt van het aantal dagrecreanten. Het aantal overnachtingen in Limburg in 1996 bedraagt ruim 9 miljoen en het aantal dagtochten ongeveer 68 miljoen. Het aantal overnachtingen in het Roerdal 481.980 in 2000. Uitgaande van de verhouding tussen het aantal overnachtingen en het aantal dagtochten in Limburg exclusief Maastricht en Valkenburg, is het aantal dagtochten in het Roerdal in 2000 even groot als volgens de eerste methode, namelijk 3,2 miljoen.

Omdat beide methoden op eenzelfde aantal recreanten uitkomen, wordt hier verder uitgegaan van 3,2 miljoen dagtochten in het Roerdal in 2000. Overigens is de tweede methode waarschijnlijk het meest betrouwbaar, omdat verblijfsrecreanten vanaf hun vakantieadres ook dagtochten ondernemen. De dagtochten van de verblijfsrecreanten zijn inbegrepen in de cijfers betreffende het aantal dagtochten.

Om de baten ten gevolge van de toename van natuur te berekenen gaat het echter niet om het totaal aantal recreanten, maar om de verandering van het aantal recreanten over de periode 1994-2000. Uit de gegevens van de gemeenten blijkt dat het aantal overnachtingen in het Roerdal tussen 1994 en 2000 is gestegen met bijna 30%. Om iets te kunnen zeggen over de invloed van de toename van natuur op deze stijging, moet de vraag worden gesteld hoe het aantal recreanten zich zou hebben ontwikkeld zonder de toename van natuur. In heel Limburg schommelde het aantal overnachtingen in de periode 1994-2000 rond 1,7 en 1,8 miljoen, waarbij geen duidelijke trend in het aantal verblijfsrecreanten waarneembaar is.¹ Aangenomen mag worden aangenomen dat het aantal recreanten net als in de rest van Limburg ongeveer stabiel zou zijn zonder de toename van natuur. Er zijn namelijk geen duidelijke andere factoren aanwezig die tot een toename van het aantal recreanten in het Roerdal zouden kunnen leiden. De stijging van het aantal verblijfsrecreanten van 30% kan dan volledig worden toegerekend aan de toename van natuur. Twee kanttekeningen worden hierbij geplaatst:

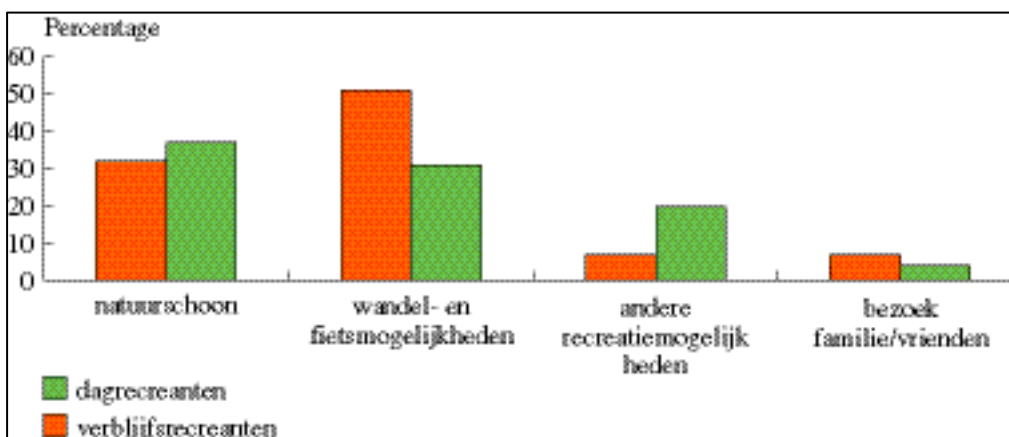
1. In de enquête is gevraagd naar het motief van de recreanten om het Roerdal te bezoeken. Van de geënquêteerde recreanten geeft 41% aan dat de wandel- en fietsmogelijkheden de belangrijkste reden zijn van het bezoek aan het Roerdal, 34% noemt natuurschoon als belangrijkste reden, 14% de andere recreatiemogelijkheden

¹ Dit is het aantal overnachtingen van Nederlanders in Limburg. Dit is 80% van het totaal aantal overnachtingen. De overige 20% zijn overnachtingen van buitenlanders.

in het gebied en tenslotte noemt 5% bezoek aan familie en/of vrienden (figuur 4.8). Andere redenen die worden genoemd (door 9% van de recreanten) zijn onder andere rust, de diversiteit van het landschap en de natuur, vakantie en het op doortocht zijn naar een andere bestemming. Een groot deel van de recreanten (75%) komt naar het Roerdal vanwege natuurschoon en wandel- en fietsmogelijkheden.

2. Een deel van de toename van het aantal overnachtingen kan bestaan uit mensen die voor zakelijke doeleinden in het gebied in hotels overnachten. Uit telefonische gesprekken die in het kader van dit onderzoek zijn gevoerd met een aantal grotere hotels, blijkt dat ongeveer 75% van hun klanten zakelijke gasten zijn die niet vanwege natuur en landschap naar het Roerdal komen.

Voorzichtigheidshalve wordt daarom niet de totale stijging van het aantal recreanten toegerekend aan de toename van natuur. In de berekeningen in de volgende paragraaf is ervan uitgegaan dat 75% van de toename van het totaal aantal recreanten en 25% van de hotelovernachtingen zijn toe te rekenen aan de toename van natuur. Uitgaande van deze percentages en van de cijfers van de gemeenten (tabel 4.4) waren er over de periode 1994-2000 in totaal 265.000 extra overnachtingen in het Roerdal ten gevolge van de toename van natuur.

Figuur 4.8 Reden om het Roerdal te bezoeken naar type recreant

Het is reeds naar voren gekomen dat er geen cijfers beschikbaar zijn over het aantal dagrecreanten in het Roerdal. De toename van het aantal verblijfsrecreanten in het Roerdal ten opzichte van overig Limburg geeft echter een indicatie van de toegenomen aantrekkingskracht van het Roerdal in de periode 1994-2000. Om een schatting te maken van de toename van het aantal dagrecreanten wordt hier verondersteld dat de toename van aantrekkingskracht op dagrecreanten even groot is. De toename van het aantal dagrecreanten ten opzichte van overige Limburg is dan eveneens 30%. Aangenomen wordt dat 75% van deze toename toe te rekenen is de toename activiteiten van natuurbeheerders in de periode 1994-2000. In totaal zijn waren er over de gehele periode dan 1,8 miljoen extra dagtochten ten gevolge van de toename van natuur.

4.4 Berekening baten

De baten ten gevolge van de toename van het aantal recreanten bestaan uit de inkomsten verminderd met kosten van inputs. Wat overblijft is de winst voor de ondernemers en de BTW die zij afdragen aan de rijksoverheid.¹

Tabel 4.5 geeft de gecumuleerde bestedingen van recreanten weer over de periode 1994-2000 op basis van de bestedingen per recreanten (tabel 4.2) en de toename van het aantal recreanten die is toe te rekenen aan de toename van natuur. Bij het berekenen van de bestedingen in de afzonderlijke jaren is er rekening mee gehouden dat er een opwaartse trend in bestedingen van recreanten is. Op basis van de gegevens van het CBS betreffende trends in bestedingen zijn de jaarlijkse bestedingen berekend. Verder geeft tabel 4.5 de winstmarges per sector, die zijn bepaald op basis van gegevens van winst- en verliesrekeningen van het CBS. Het betreft de gemiddelde winstmarge over de periode 1994-2000. Van de sectoren die niet in de cijfers van het CBS zijn opgenomen is een schatting gemaakt op basis van de cijfers van soortgelijke sectoren. De volgende kolom van de tabel geeft de totale extra winst van bedrijven per sector over de periode 1994-2000, die is berekend door de totale bestedingen te vermenigvuldigen met de winstmarges. Verder is ook de BTW berekend, die (in 2000) 17,5% van de totale bestedingen bedraagt. De totale baten bestaan uit som van de winst en de BTW. De bedragen voor verblijfsrecreatie zijn inclusief toeristenbelasting die wordt afgedragen aan gemeenten (zie hoofdstuk 8).

Tabel 4.5 Bestedingen per jaar per uitgavencategorie (euro)

Categorie	bestedingen	winstmarge	winst	BTW	brutobaten
Restaurant/café	7.975.000	14,3	1.177.800	1.395.700	2.573.500
Levensmiddelen	1.785.000	3,6	62.600	312.400	375.000
Winkelen	884.000	6,2	55.600	154.700	210.300
Vervoer	653.000	7,0	45.700	114.300	160.000
Huur	614.000	7,0	43.000	107.400	150.400
Bezoek museum etc.	439.000	7,0	30.800	76.900	107.700
Boerderij	225.000	5,0	11.300	39.400	50.700
Verblijf	3.391.000	8,7	304.800	593.300	898.100
Totaal	15.966.000		1.731.600	2.794.100	4.525.700

De toename van het aantal recreanten leidt tot brutobaten voor de ondernemers van ongeveer 4,5 miljoen euro (tabel 4.5). Zo'n 2,8 miljoen euro daarvan is BTW, die bij de rijksoverheid terechtkomt. In hoofdstuk 8 wordt hier nader op ingegaan.

¹ In hoofdstuk 2 is aangegeven dat de netto toegevoegde waarde (productiewaarde of omzet verminderd met de kosten van non-factor inputs) een geschikte maatstaf voor de baten is. De factorkosten vormen de maatschappelijke kosten. De baten bestaan uit de productie verminderd met non-factor- en factorkosten en zijn gelijk aan de winst (inclusief beloning voor ondernemersschap).

5. Kosten en baten voor niet-recreatieve bedrijven

5.1 Inleiding

Een aantrekkelijke, groene omgeving heeft niet alleen een positieve invloed op het welzijn van mensen die van de schoonheid van een gebied genieten, zoals recreanten en omwonenden, maar kan ook van betekenis zijn voor de bedrijvigheid in een gebied. Hierbij gaat het niet alleen om effecten op bedrijvigheid die rechtstreeks verband houden met het instandhouden en ontwikkelen van natuur en cultuurhistorie in een gebied, zoals effecten op werkgelegenheid voor beheerders van gebieden, maar ook om effecten op bedrijvigheid die op een meer indirecte wijze gerelateerd zijn aan de omgeving. Hierbij gaat het in de eerste plaats om effecten op bedrijven die via recreatie inkomsten hebben door de aanwezigheid van natuur. Op deze effecten is in het voorgaande hoofdstuk ingegaan. Daarnaast kunnen er ook effecten zijn op alle overige vormen bedrijvigheid, zoals dienstverlening en industrie. In dit hoofdstuk wordt op kosten en baten van bedrijven in deze overige sectoren ingegaan. Omdat naar deze kosten en baten nog slechts weinig onderzoek is gedaan, is er totnogtoe weinig bekend over deze kosten en baten, laat staan over de omvang ervan. Daarom wordt op een kwalitatieve manier ingaan op de effecten van natuurontwikkeling op bedrijven, die geen directe relatie met natuur hebben. De volgende paragraaf gaat in op de verschillende soorten en baten en wat daarover uit andere onderzoeken bekend is. In de paragrafen 5.3 t/m 5.5 wordt op elk van deze kosten of baten afzonderlijk besproken. In paragraaf 5.6 wordt ingegaan op de situatie in het Roerdal.

5.2 Kosten en baten

Een locatie in of nabij natuur of een agrarisch cultuurlandschap kan voor bedrijven zowel kosten als baten met zich meebrengen. De volgende kosten en baten kunnen worden onderscheiden:

- *representativiteit en imago*
Een groene, natuurlijke omgeving kan bijdragen aan de representativiteit en het imago van bepaalde bedrijven (Louw 1996). In de volgende paragraaf zal nader worden ingegaan op het locatiedrag van bedrijven;
- *effecten op personeel*
Een natuurlijke omgeving kan positieve effecten hebben op het personeel van bedrijven. Met name hoger opgeleiden blijken te worden aangetrokken door een natuurlijke woonomgeving;
- *regelgeving*
De kosten verbonden aan de omgeving kunnen gelegen zijn in wettelijke beperkingen die bedrijven worden opgelegd. Hierbij kan het bijvoorbeeld gaan om

het belemmeren van uitbreidingsmogelijkheden die ten koste gaan van de omgeving of om regelgeving met betrekking tot geluidsoverlast.

5.3 Representativiteit en imago

Dat de kwaliteit van de omgeving voor bedrijven waardevol is, kan onder meer worden afgeleid uit onderzoeken naar locatievoorkeuren van bedrijven. Hoewel de verschillende onderzoeken naar locatiefactoren niet expliciet ingaan op de invloed van een natuurlijke omgeving op bedrijven, kan op basis van deze studies wel iets worden gezegd over de betekenis van natuur voor bedrijven. In de studies is de omgevingskwaliteit of representativiteit van de omgeving als locatiefactor namelijk wel onderzocht, waar een natuurlijke omgeving onderdeel van kan uitmaken.

Uit de verschillende onderzoeken blijkt dat met name factoren als bereikbaarheid en parkeergelegenheid door bedrijven van essentieel belang worden geacht. Dit zijn de zogenaamde harde locatiefactoren, die bepalend zijn voor de locatiekeuze (Vleugel en Jókövi, 2000). Van de zachte locatiefactoren blijken echter de representativiteit en kwaliteit van de omgeving belangrijke factoren te zijn, die hoger scoren dan bijvoorbeeld afstand tot afnemers en leveranciers. Opvallender is echter dat het belang dat door bedrijven aan omgevingskwaliteit wordt toegekend in de periode 1992-1997 flink is toegenomen ten opzichte van andere locatiefactoren (Hanemayer en Rekkens, 1998). Deze ontwikkeling zal zich waarschijnlijk in de toekomst doorzetten (EZ 1999). Door ontwikkelingen als tekwerken worden bedrijven flexibeler in hun locatiekeuze en worden factoren als omgevingskwaliteit meer bepalend voor de locatiekeuze.

Het belang dat bedrijven hechten aan de representativiteit komt ook tot uiting in het verhuisgedrag van bedrijven. De locatie waar bedrijven naartoe verhuizen is over het algemeen representatiever dan de oude locatie. Onderzoek van Beernink et al., geeft aan dat 57% van de verhuisde bedrijven hun nieuwe locatie representatief vindt, terwijl dit aandeel op 33% lag als het gaat om de oude locatie. Dit kan wijzen op een belangrijke rol voor de representativiteit bij de keuze van een nieuwe vestigingslocatie. De belangrijkste reden voor verhuizen is echter gelegen in de locatiefactoren, (bereikbaarheid, uitbreidingsmogelijkheden en marktligging). Veel bedrijven geven echter aan dat representativiteit een belangrijke tweede of derde reden is om een nieuwe locatie te zoeken. Representativiteit kan daarom gekenmerkt worden als een zachte (subjectieve) locatiefactor, die niet doorslaggevend is in de keuze voor een bedrijfslocatie, maar daarin wel een belangrijke rol speelt. In onderzoek van Manshanden komt echter naar voren dat representativiteit een zogenaamde 'irrationele' locatiefactor is, waarvan ondernemers zeggen dat zij een onderschikte rol spelen bij de locatiekeuze (SEO 1998) Volgens Manshanden blijken deze factoren in de praktijk echter een belangrijker rol spelen dan ondernemers aangeven. Omgevingskwaliteit kan daarom belangrijker zijn dan uit onderzoek onder bedrijven naar voren komt.

Interessant is ook de vraag in hoeverre verschillen in het belang van locatiefactoren kunnen worden aangegeven tussen verschillende soorten bedrijven. Op sectorniveau is met name voor zakelijke dienstverlening representativiteit een relatief belangrijke locatiefactor, maar ook voor de moderne industrie en R&D-bedrijven wordt representativiteit steeds

belangrijker (Beernink et al., 1998, Van der Beek 1997, BCI 2000). Naast verschillen per sector speelt de grootte van bedrijven een rol. Grotere bedrijven hechten in het algemeen meer waarde aan de representativiteit van de omgeving en hebben ook meer middelen voor beschikbaar. Een uitzondering vormen echter kleine startende ondernemingen, waarvoor de omgeving ook een belangrijke locatiefactor is (Vleugel en Jókövi, 2000).

Concluderend kan worden vastgesteld dat representativiteit en omgevingskwaliteit factoren zijn die meespelen in de locatiekeuze van bedrijven. Aangenomen mag worden dat een natuurlijke, groene omgeving daarom ook een locatiefactor van belang is. Het belang van deze factor wordt steeds belangrijker. Er is dus reden om aan te nemen dat bedrijven baat hebben bij een aantrekkelijke werkomgeving. Over de aard en omvang van deze baten is echter weinig bekend. Wel is duidelijk dat de baten per type bedrijf verschillen. Voor grote bedrijven in de zakelijke dienstverlening, R&D en moderne industrie, maar ook kleine startende bedrijven is het het meest waarschijnlijk dat zij baat hebben bij een aantrekkelijke omgeving.

5.4 Effecten op personeel

Uit verschillende onderzoeken is bekend dat verblijf in en uitzicht op natuur positieve effecten kan hebben op de gezondheid, het concentratievermogen en de creativiteit van mensen. Het is dan ook aannemelijk dat een natuurlijke omgeving positieve effecten kan hebben op de arbeidsproductiviteit van bedrijven die in deze omgeving zijn gevestigd. Er is echter nog weinig bekend over de omvang van dit effect en de kosten die bedrijven bijvoorbeeld besparen door ziekteverzuim. Wel blijkt dat met name hoger opgeleid personeel belang hecht aan de omgevingskwaliteit. Voor kennisintensieve sectoren zijn de baten dus wellicht hoger dan voor sectoren waarin minder hoger opgeleiden werkzaam zijn.

Ook op de woningmarkt heeft natuur een sterkere aantrekkingskracht op hoger opgeleiden dan op mensen met een lager opleidingsniveau. Voor de hoger opgeleiden geldt dus in sterkere mate dat zij graag wonen in een natuurlijke omgeving. Voor bedrijven die gevestigd zijn in het landelijk gebied nemen de kansen om hoger opgeleid personeel aan te trekken daarmee toe. Daar staat tegenover dat stedelijke gebieden vaak meer andere voorzieningen te bieden hebben.

5.5 Regelgeving

De aandacht die door verschillende partijen wordt besteed aan de ontwikkeling van natuur en instandhouding van het landschap kan ertoe leiden dat bedrijven door de overheid beperkingen worden opgelegd. Mede onder invloed van de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening is het beleid er steeds meer op gericht dat de buitengebieden groen blijven, uitbreiding van (kleine) kernen in het buitengebied wordt beperkt en bebouwing meer wordt geconcentreerd op onder andere Vinex-locaties. Voor bedrijven in gebieden als het Roerdal betekent dat zij worden beperkt in hun uitbreidingsmogelijkheden, waardoor zij

hun concurrentiepositie zien verslechteren of genoodzaakt zijn een andere vestigingslocatie te kiezen.

Uit het reeds genoemde onderzoek van Beernink et al. blijkt dat ruimtegebrek voor 40% van de bedrijven de belangrijkste reden is om te verhuizen en daarmee verreweg het belangrijkste verhuismotief. Met name voor de industriector is dit een belangrijke factor. Voor de dienstensector speelt ruimtegebrek een minder grote rol (zie Hanemayer en Rekkens, 1998). Voor ongeveer 5% van de bedrijven zijn milieueisen en beleid van gemeenten van doorslaggevende betekenis om te verhuizen. Deze factor is eveneens met name voor industrie van belang. Milieu- en ruimtelijk beleid vormt voor 9% van de industriële bedrijven de belangrijkste reden om te verhuizen en komt daarmee op de derde plaats van motieven om te verhuizen.

5.6 Bedrijven in het Roerdal

Omvang en samenstelling bedrijvigheid

In het Roerdal zijn in totaal 2.563 bedrijven gevestigd. Tabel 5.1 geeft een verdeling van deze bedrijven over de gebruikelijke indeling over vier sectoren voor de gemeenten in het Roerdal en geheel Nederland.

Tabel 5.1 Aantal bedrijven per sector in de drie gemeenten en in Nederland in 1998 (absoluut en als percentage van het totaal)

	niet-commerciële dienstverlening	commerciële dienstverlening	industrie	landbouw en visserij
Roermond	375 (21,4)	1069 (60,9)	220 (12,5)	90 (5,1)
Ambt Montfort	72 (16,0)	166 (36,9)	48 (10,7)	164 (36,4)
Roerdalen	60 (16,7)	167 (46,5)	36 (10,0)	96 (26,7)
Nederland	127830 (16,5)	433239 (56,0)	99689 (12,9)	112894 (14,6)

Bron: LISA.

Uit de tabel komt duidelijk het verschil tussen Roermond enerzijds en Ambt Montfort en Roerdalen anderzijds naar voren. Het aandeel in de landbouw ligt in deze laatste twee gemeenten veel hoger dan in Roermond en geheel Nederland, terwijl het aandeel in commerciële dienstverlening en industrie lager ligt. De structuur van bedrijvigheid in Roerdalen en Ambt Montfort vertoont sterke overeenkomsten.

Om een beeld te krijgen van kosten en baten van natuur voor de bedrijven in het Roerdal is een aantal gesprekken gehouden met vertegenwoordigers van bedrijven in Limburg en/of het Roerdal.¹ In het algemeen bleek hieruit dat over dit onderwerp nog weinig bekend is en dat bedrijven (nog) weinig belangstelling hebben voor natuur, wat een

¹ Gesproken is met vertegenwoordigers van de Limburgse Werkgeversvereniging, de Milieufederatie en de Kamer van Koophandel Noord- en Midden-Limburg.

teken is dat de kosten en baten voor bedrijven gering zijn. Anderzijds kan het ook betekenen dat bedrijven zich niet bewust zijn van de kosten en baten die natuur voor hen meebrengt.

In de gesprekken kwam naar voren dat bedrijven met name kosten ondervinden van behoud en ontwikkeling van natuur in het gebied. De baten van de (toename van) de omgevingskwaliteit worden van geringe betekenis geacht. De omgevingskwaliteit kan een vestigingsfactor zijn, maar er zijn weinig bedrijven van buiten de regio die zich in het Roerdal (willen) vestigen. Het gaat meer om vestiging en verplaatsing van lokale bedrijven, die in het gebied willen blijven. Blijkbaar is de aantrekkingskracht van de omgevingskwaliteit niet groot genoeg om bedrijven van buiten het gebied aan te trekken of dat andere factoren deze bedrijven daarvan weerhouden. Anderzijds willen lokale bedrijven graag in het gebied blijven. De indruk bestaat echter dat dit niet zozeer wordt veroorzaakt door de aantrekkingskracht van de omgeving, maar door andere locatiefactoren. Dit betekent echter niet dat bedrijven geen waarde hechten aan de omgevingskwaliteit. Andere (harde) locatiefactoren worden vaak van groter belang geacht, zoals ook uit verschillende landelijke onderzoeken is gebleken. Dit effect lijkt in het Roerdal echter sterker aanwezig dan in deze onderzoeken naar voren komt. Een mogelijk oorzaak hiervan is dat de juist de sectoren die in het algemeen weinig baat hebben bij een hoge omgevingskwaliteit, zoals kleinere dienstverlenende bedrijven, relatief veel vertegenwoordigd zijn in het Roerdal.

Mogelijk is er een effect van de toename van natuur op de regionale arbeidsmarkt. Opvallend is dat het percentage lager opgeleiden in de gemeenten Ambt Montfort in de periode 1995-1998 is gedaald van 51% naar 34% en in Roerdalen van 44% naar 30%. Het aandeel hoger opgeleiden is in Ambt Montfort gestegen van 4% naar 28% en in Roerdalen van 20% naar 38% (bron: CBS). Deze cijfers wijken duidelijk af van de Nederlandse gemiddelden. In heel Nederland is het percentage lager opgeleiden in dezelfde periode gedaald van 42% naar 39% en is het percentage hoger opgeleiden gestegen van 19% naar 22%. Hoewel dit verder niet is onderzocht, zou dit erop kunnen wijzen dat de toename van natuur een zekere aantrekkingskracht heeft op hoger opgeleiden.

De kosten die bedrijven ondervinden door beperking ten gevolge van de aandacht voor natuur zijn meer herkenbaar in het Roerdal. Er zijn diverse voorbeelden van bedrijven die worden beperkt in hun (uitbreidings)mogelijkheden vanwege het instandhouden of ontwikkeling van natuur in het Roerdal. Dit geldt met name voor bedrijven die een redelijk geïsoleerde vestigingslocatie hebben. Dit beeld wordt bevestigd door een aantal gesprekken met horecaondernemers.¹ Het blijkt dat zij bijvoorbeeld hinder ondervinden van maatregelen die het verkeer beperken en weinig kunnen uitbreiden.

5.7 Conclusies

Uit het literatuuronderzoek komt naar voren dat een groene, natuurlijke omgeving van belang kan zijn voor bedrijven vanwege representativiteit en imago, arbeidsproductiviteit

¹ Aangenomen wordt dat de beperkingen voor horecaondernemers niet wezenlijk verschillen van de beperkingen voor niet-recreatieve bedrijven.

en kansen op de arbeidsmarkt. Andere locatiefactoren, zoals bereikbaarheid en regelgeving, zijn echter vaak meer doorslaggevend voor de locatiekeuze van bedrijven. Het (landelijke) beeld dat andere 'harde' locatiefactoren belangrijker zijn dan een natuurlijke omgeving lijkt te worden bevestigd door indrukken van de situatie in het Roerdal. Beperkingen die bedrijven worden opgelegd, en de daarmee gepaard gaande kosten spelen een belangrijkere rol dan de eventuele baten.

Verder kan worden geconcludeerd dat het effect van natuur op niet-recreatieve bedrijven een onderwerp is waarover zowel in de onderzoekswereld als bij bedrijven zelf nog weinig bekend is. Er is wel inzicht in mogelijke kosten en baten, maar over de vraag of deze kosten en baten zich werkelijk voordoen en wat de omvang ervan is nauwelijks iets bekend. Dit zou bijvoorbeeld via een vergelijking van prijzen van verschillende bedrijfslocaties kunnen worden onderzocht, zoals bij de invloed van natuur op huizenprijzen ook gebeurt (zie hoofdstuk 6).

6. Baten voor huiseigenaren

6.1 Inleiding

Voor veel mensen geldt dat zij het aangenaam vinden om te wonen in een aantrekkelijke, natuurlijke omgeving als het Roerdal. Nabijheid van recreatiemogelijkheden in bossen en natuur en uitzicht op open ruimte, natuur of water zijn factoren die het woongenot verhogen. Het is dan ook niet opmerkelijk dat woningen in een mooie omgeving een hogere prijs hebben dan vergelijkbare woningen in een minder aantrekkelijke omgeving. Mensen zijn nu eenmaal bereid te betalen voor kenmerken van woningen die bijdragen aan hun woongenot, zoals zij ook een hogere prijs willen betalen voor woningen met bijvoorbeeld een grotere tuin of een garage. Uit verschillende onderzoeken is gebleken dat woningen in een water- en/of natuurrijke omgeving zo'n 5 tot 12% meer waard zijn. Op basis van deze onderzoeken mag verwacht worden dat de activiteiten die in het Roerdal zijn ontplooid op het gebied van natuurbeheer- en ontwikkeling, hebben geleid tot een stijging van de woningprijzen in dit gebied. Voor woningbezitters zou dit betekenen dat hun vermogenspositie is verbeterd. Hoewel zij van de prijsstijging in hun portemonnee niets merken zolang zij hun woning niet verkopen, kan deze vermogenswinst beschouwd worden als een baat die omwonenden ontlenden aan de ontwikkeling van natuur. De prijsstijging geeft namelijk de (in geld uitgedrukte) waarde weer van de toename van het woongenot van de omwonenden.

In dit hoofdstuk wordt de ontwikkeling van huizenprijzen in het Roerdal in relatie tot de ontwikkelingen in andere regio's geanalyseerd en wordt ingegaan op factoren die deze ontwikkelingen kunnen verklaren. Op deze manier wordt inzicht verkregen in de invloed van toename van natuur op de ontwikkeling van huizenprijzen. Eerst wordt in de volgende paragraaf een overzicht gegeven van gebruikelijke methoden om de invloed van natuur op huizenprijzen te bepalen, waarna in paragraaf 6.3 wordt ingegaan op de toepasbaarheid van deze methoden op de toename van natuur in het Roerdal en de in dit onderzoek gehanteerde methode. In de twee daarop volgende paragrafen worden de ontwikkelingen van huizenprijzen en de verklarende factoren geanalyseerd, gevolgd door conclusies in paragraaf 6.6.

6.2 Methodes

Er is een aantal methodes bekend waarmee het effect van natuur op huizenprijzen kan worden gemeten. De methodes worden op de volgende pagina's genoemd en toegelicht.

Hedonische prijzenmethode

De hedonische prijzenmethode (HPM) is gebaseerd op het idee dat de prijs van een woning afhangt van een aantal zogenaamde attributen, dat wil zeggen factoren die van invloed zijn op de prijs van een woning. In het algemeen worden de volgende categorieën attributen onderscheiden (zie bijvoorbeeld Garrod en Willis, 1999):

- kenmerken van woning, zoals de grootte van de woning, aantal kamers, aanwezigheid van een tuin, centrale verwarming, etcetera;
- sociaal-economische factoren, zoals de werkgelegenheid in de regio, lokale belastingentarieven, veiligheid, etcetera;
- omgevingsfactoren, zoals de aanwezigheid van bos en natuur, nabijheid van voorzieningen als winkels en scholen, mate van luchtvervuiling, etcetera.

Toepassing van HPM houdt in dat het functionele verband tussen de woningprijs en de verklarende variabelen wordt geschat door middel van regressie. HPM stelt hoge eisen aan de beschikbaarheid van data, wat de toepasbaarheid kan beperken. Er moet een dataset beschikbaar zijn waarin voor een groot aantal woningen de relevante attributen zijn opgenomen. Een voordeel van HPM is dat de methode beschouwd kan worden als een betrouwbare methode, omdat de uitkomsten van HPM zijn gebaseerd op 'harde' data.

HPM is een veel toegepaste methode voor het bepalen van de invloed van natuur op woningprijzen om zodoende bijvoorbeeld de (in geld uitgedrukte) waarde van natuurgebieden te bepalen. In Nederland is HPM onder andere gebruikt om de invloed van verschillende aspecten van een groene of waterrijke omgeving, zoals nabijheid van een bos, uitzicht op een park of op water, te onderzoeken. In de studie van Luttik en Zijlstra (1997), worden de effecten op woningprijzen geschat op een waardestijging van 4 à 5% voor groene stroken ('lijnvormig groen') in woonwijken tot zo'n 12% voor woningen met uitzicht op een meer of nabijheid van bossen. Daarnaast kan de methode worden toegepast om de invloed van tal van andere factoren op woningprijzen te schatten, zoals luchtverontreiniging, geluidsoverlast en nabijheid van scholen (zie bijvoorbeeld Garrod en Willis, 1999).

Contingent valuation-methode

De contingent valuation-methode (CVM) maakt gebruik van enquêtes om te achterhalen wat de invloed is van natuur in de omgeving op huizenprijzen. Toepassing van CVM betekent dat aan mensen wordt gevraagd hoeveel zij bereid zijn te betalen ('willingness to pay') voor natuurontwikkeling of beter/meer natuurbeheer. Op deze manier kan een schatting worden verkregen van de waarde die een gebied voor omwonenden heeft.

Evenals HPM is CVM een methode die voor vele onderwerpen kan worden toegepast. De meeste toepassingen vinden plaats op milieueconomische onderwerpen als geluidsoverlast of luchtverontreiniging. CVM is in principe ook op het Roerdal toepasbaar door via een enquête aan omwonenden te vragen welk bedrag zij over zouden hebben om het natuurbeheer in het Roerdal in stand te houden of te vragen welk bedrag zij ter compensatie zouden willen ontvangen ('willingness to accept') als alle beheersactiviteiten in het Roerdal zouden worden gestopt.

Aan CVM zit echter een aantal methodologische bezwaren. Het blijkt daarom lastig te zijn om via enquêtes betrouwbare waarderingen te verkrijgen. Dit kan bijvoorbeeld het

geval zijn als het gaat om hypothetische situaties, waarvan mensen zich geen goede voorstelling kunnen maken. Verder blijken de resultaten van CVM sterk afhankelijk te zijn van de informatie die respondenten hebben of door middel van de enquête krijgen. Als deze informatie onvoldoende volledig is of verschilt tussen respondenten kunnen de uitkomsten een vertekend beeld geven. Naast deze twee voorbeelden zijn er nog andere factoren die maken dat grote zorgvuldigheid nodig is bij CVM en dat de resultaten niet altijd voldoende betrouwbaar zijn (zie bijvoorbeeld Hoevenagel, 1994). Het voordeel van CVM is wel dat er weinig eisen worden gesteld aan de beschikbaarheid van data, zoals bij HPM het geval is. De toepasbaarheid van CVM is daarom veel breder, maar het is een dure methode.

CVM is in Nederland onder andere gebruikt om de waarde van de Oostvaardersplassen te schatten (SEO 1998). Uit de enquête van SEO blijkt onder meer dat inwoners van Flevoland bereid zijn ruim 6% meer te betalen voor een woning nabij de Oostvaardersplassen. Zie verder Van Leeuwen (1997) voor een overzicht van toepassingen van CVM op natuur.

Enquêteuren van makelaars

Een derde methode om de relatie tussen huizenprijzen en natuur in de omgeving vast te stellen, is het enquêteren van makelaars. Aangenomen mag worden dat makelaars een goede kennis van de huizenmarkt hebben en goed kunnen inschatten welk bedrag kopers van huizen extra bereid zijn te betalen voor een woning die in de buurt van natuur is gelegen. In Nederland is deze methode toegepast op een aantal regio's in de randstad en in het noorden van het land, waaruit onder andere bleek dat de prijs van huizen op maximaal 15 minuten fietsafstand van een natuurgebied of agrarisch cultuurlandschap gemiddeld 10% hoger is dan vergelijkbare huizen elders (Sijtsma et al., 1996). Van Leeuwen (1997), die dezelfde methode gebruikt, komt uit op ongeveer 7%. Vergelijking met resultaten van studies waarin HPM is gebruikt, wijst uit dat de uitkomsten in dezelfde orde van grootte liggen, waaruit mag worden geconcludeerd dat deze methode redelijk betrouwbaar is. De resultaten zijn echter altijd enigszins subjectief, aangezien deze zijn gebaseerd op inschattingen van personen. Aangenomen mag worden dat de betrouwbaarheid van de methode echter toeneemt naarmate meer makelaars geënquêteerd worden.

Elk van de genoemde methoden zijn in Nederland meerdere malen toegepast om de invloed van een groene omgeving op huizenprijzen te schatten. De onderzoeken richten zich echter vaak op verschillende aspecten van natuur. Onderscheid kan bijvoorbeeld worden gemaakt tussen 'lokaal groen', 'regionaal groen' en 'strategisch groen' (Van Leeuwen, 1997). Met het eerste begrip wordt groen in de straat bedoeld (groenstrook, parkje), met het tweede worden grotere parken en groene gebieden tot een grootte van enkele honderden hectare bedoeld. Bij strategisch groen gaat het om grote natuurlijke gebieden van meer dan 1000 hectare. De invloed op de huizenprijs verschilt per type groen. Uit het onderzoek van Van Leeuwen (1997) bleek op basis van enquêtes dat de invloed van lokaal en regionaal groen op de huizenprijzen een stijging van 7 resp. 6% is. Sijtsma et al., (1996), die dezelfde methode toepasten op de Randstad en op Noord-Nederland, kwamen uit op ongeveer 10% hogere huizenprijzen door regionaal groen. Lokaal groen in de Randstad leidt volgens dit onderzoek tot bijna 12%, terwijl het in Noord-Nederland gaat om een waarde van 10%.

6.3 Toepasbaarheid methoden en gebruikte methode voor het Roerdal

De beschreven methoden zijn tot nu toe alleen toegepast om het effect op de huizenprijs van de aanwezige natuur op een bepaald moment te bepalen. In dit onderzoek gaat het echter om ontwikkeling van natuur, met name in kwalitatieve zin, en de stijging van de prijs die daar het gevolg van is. Dit betekent dat de methoden moeilijker toepasbaar zijn op Roerdal. Het enquêteren van bewoners vereist dat de respondenten een goed beeld hebben van de ontwikkelingen over een periode van 7 jaar en dat zij de waarde daarvan kunnen inschatten. Het is voor respondenten waarschijnlijk eenvoudiger om hun bereidheid te betalen voor een bestaand natuurgebied weer te geven dan voor een gebied waarin geleidelijk veranderingen hebben plaatsgevonden. Hoewel CVM veel is toegepast en veel ervaring is opgedaan met het zodanig formuleren van vragen dat de juiste informatie wordt verkregen, is het daarom de vraag of toepassing van CVM op het Roerdal betrouwbare resultaten oplevert.

Het enquêteren van makelaars biedt meer perspectief, omdat aangenomen mag worden dat makelaars goed op de hoogte zijn van prijsontwikkelingen in zowel hun eigen regio als in andere regio's en een relatie kunnen leggen met verschillende factoren die daarop van invloed zijn. Enigszins onzeker is dit echter wel, omdat het enquêteren van makelaars nog nooit is toegepast om effecten van natuurontwikkeling over een langere periode te schatten.

HPM is in principe het meest geschikt om de invloed van natuurontwikkeling op huizenprijzen te schatten. Om de invloed van natuur op de woningprijs te bepalen wordt in het algemeen een dataset gebruikt waarin gegevens zijn opgenomen voor een groot aantal huizen die niet alleen verschillen wat betreft de aanwezigheid van natuur, maar ook qua type huis, voorzieningen als centrale verwarming en isolatie, nabijheid van scholen, etcetera. Door middel van regressie wordt de invloed van natuur op de woningprijs hier uit 'gefilterd'. Om de invloed van ontwikkeling van natuur in een bepaalde periode op de huizenprijs te bepalen moet echter een 'dubbele' HPM worden toegepast, namelijk voor zowel 1994 als 2000. Hierbij wordt de invloed van verschillende relevante attributen (waaronder natuur) op woningprijzen voor beide jaren bepaald. Aangenomen mag worden dat de invloed van natuur in de betreffende periode is toegenomen door de beheersactiviteiten, bijvoorbeeld dat de prijs van een woning in het Roerdal in 1994 gemiddeld 7% hoger is dan die van vergelijkbare woningen zonder natuurlijke omgeving en in 2000 10% hoger. Het verschil in het aandeel van de waarde van woningen dat kan worden toegeschreven aan natuur tussen beide jaren, in dit voorbeeld 3%, geeft de baten van de omwonenden weer ten gevolge van de toename van beheersactiviteiten.

HPM is de meest geschikte methode vanwege de betrouwbaarheid en toepasbaarheid, maar stelt hoge eisen aan de beschikbaarheid van data en is bovendien zeer bewerkelijk. Er zijn niet alleen data nodig betreffende het type woning, het aantal kamers en soort verwarming, maar ook moeten van elke woning de afstand tot verschillende voorzieningen, het uitzicht en andere kenmerken van de omgeving bekend zijn voor zowel het jaar 1994 als voor 2000. Het is in het kader van dit onderzoek dan ook niet mogelijk om de 'dubbele' HPM toe te passen. In dit onderzoek wordt daarom een meer kwalitatieve benadering gekozen, waarin de prijsontwikkeling van woningen in het Roerdal wordt geanalyseerd en vergeleken met prijsontwikkelingen in andere gebieden. Mogelijk verklarende factoren

worden in kaart gebracht om inzicht te krijgen de invloed van deze factoren en de invloed van natuurontwikkeling op de huizenprijzen. De bevindingen worden getoetst aan de hand van gesprekken met makelaars.

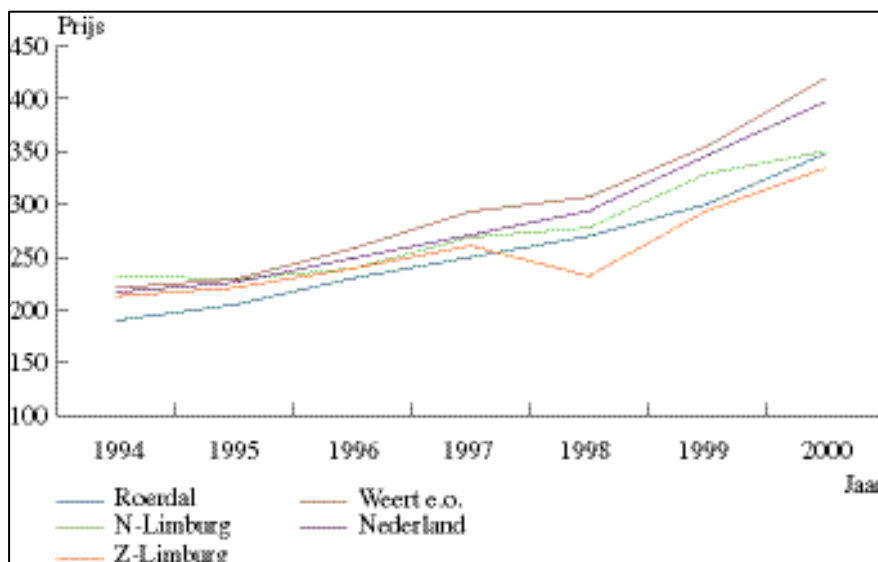
6.4 Analyse ontwikkeling huizenprijzen

Afbakening gebied

Om uitspraken te kunnen doen over het effect van natuurontwikkeling op huizenprijzen, moet eerst worden vastgesteld in welk gebied dit effect zich naar verwachting voordoet. Sijtsma et al. (1996) hebben op basis van het enquêteren van makelaars geconcludeerd dat er effecten zijn op prijzen van huizen op een afstand van 15 minuten fietsen van een agrarisch cultuurlandschap. Hier wordt daarom gekeken naar de ontwikkeling van huizenprijzen in de drie gemeenten in het Roerdal en de postcodegebieden die voor meer dan de helft in een strook van 4 kilometer rond deze gemeenten liggen.

Ontwikkeling huizenprijzen in het Roerdal vergeleken met andere gebieden

Figuur 6.1 geeft de ontwikkeling van de huizenprijzen weer voor het Roerdal en verschillende regio's in Limburg. Het prijsniveau van huizen in het Roerdal ligt in de gehele periode 1994-2000 onder het prijsniveau in Nederland. Opvallend is dat het prijsniveau in 1994 in het Roerdal lager was dan in de andere Limburgse regio's. De prijzen in Weert en omstreken en in geheel Nederland zijn in de gehele periode aanzienlijk hoger dan in het Roerdal. Het prijsverschil met Noord- en Zuid-Limburg, dat in 1994 nog 23 resp. 12 procent was, is echter in de periode 1994-2000 vrijwel geheel verdwenen.

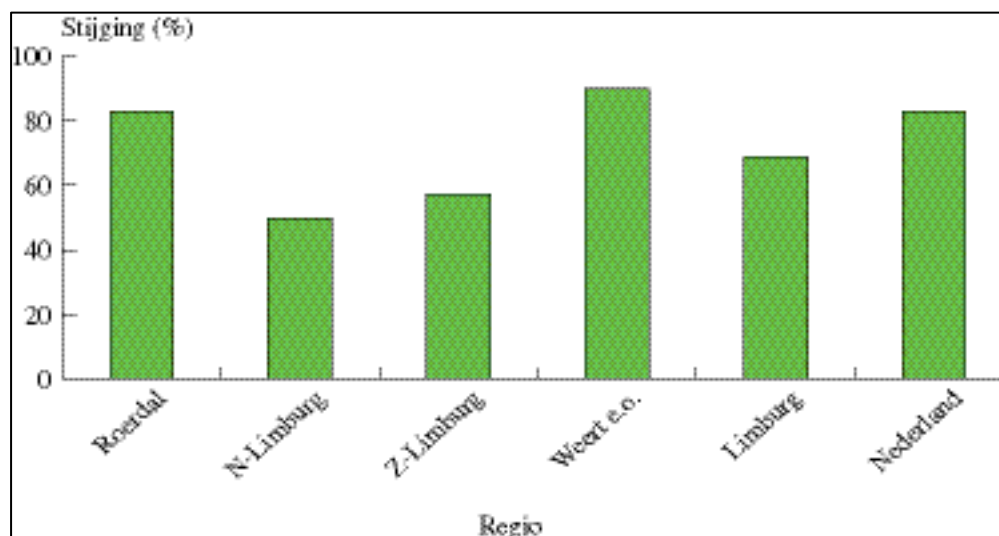

Figuur 6.1 Ontwikkeling huizenprijzen per regio

In dit onderzoek gaat het met name om de stijging van prijzen in de periode 1994-2000. De prijzen van huizen in het Roerdal plus een strook van 4 kilometer om het Roerdal¹ zijn in de periode 1994-2000 met gemiddeld 83% gestegen (zie figuur 6.2).² Dit is gelijk aan de gemiddelde prijsstijging in geheel Nederland over de periode 1994-2000, die eveneens 83% bedraagt. In de periode 1994-2000 is de mediane prijs in Limburg (inclusief het Roerdal) met 69% gestegen.³ Opvallend zijn de grote verschillen tussen de verschillende Limburgse regio's. In Noord- en Zuid-Limburg zijn de prijzen met 50 respectievelijk 57% gestegen, terwijl de stijging in Weert en omstreken 90% bedraagt (zie figuur 6.2). De eerste vraag die zich voordoet is welke factoren deze regionale verschillen in Limburg kunnen verklaren en welke rol de toename van natuur daarin speelt.

De verschillen in prijsontwikkeling tussen de drie gemeenten in het Roerdal zijn echter groot. In Roermond is de prijsstijging 84%, terwijl in Ambt Montfort en Roerdalen de prijsstijgingen 71% respectievelijk 64% bedragen. De prijsstijging in het Roerdal is dan ook geheel toe te rekenen aan Roermond. In het hele WCL-gebied Midden-Limburg zijn de prijzen met 79% gestegen.⁴ Een tweede vraag die zich dan voordoet is waarom de prijsstijging in Ambt Montfort en Roerdalen lager is dan gemiddeld in het WCL-gebied.

Omdat de verschillen tussen de drie gemeenten in het Roerdal groot zijn, wordt hier niet de prijsontwikkeling in het Roerdal, maar die in het WCL-gebied als uitgangspunt genomen om de relatie tussen toename van natuur en de verandering van huizenprijzen te analyseren. De toename van aandacht voor natuur in het Roerdal en in het hele WCL-gebied in de periode 1994-2000 zijn namelijk vergelijkbaar.

Figuur 6.2 Procentuele stijging van de huizenprijzen per regio

¹ Waar in dit onderdeel van het onderzoek over het Roerdal wordt gesproken wordt het Roerdal plus de strook van 4 kilometer bedoeld.

² Alle vermelde percentages betreffen een stijging van de mediane prijs. Alle cijfers betreffende huizenprijzen zijn gebaseerd op gegevens van de NVM.

³ Dit is een ongewogen gemiddelde van de stijging van de mediane prijs in de vier regio's in Limburg die de NVM onderscheidt.

⁴ Dit is de prijsstijging in de NVM-regio 'Roermond en omstreken', die overeenkomt met het WCL-gebied exclusief de gemeenten Beesel en Susteren.

Prijsbepalende factoren

Om de verschillen in prijsontwikkeling tussen de verschillende regio's te kunnen verklaren, is het nodig factoren te identificeren die de prijsontwikkeling bepalen. Uit een onderzoek naar de voorkeuren van mensen voor woningen kwam naar voren dat naast nabijheid van natuurgebieden en groenvoorzieningen met name de volgende factoren belangrijk worden gevonden en dus van invloed zijn op de prijs (zie ook Luttik en Zijlstra, 1997):

- grootte van de woning;
- uiterlijk van de woning;
- uitzicht;
- aanwezigheid en ligging tuin;
- nabijheid winkelcentrum;
- nabijheid grote stad;
- nabijheid spoorwegstation;
- sport- en culturele voorzieningen.

Een andere factor die in het Roerdal mogelijk een rol speelt, is de vraag van Duitsers naar woningen. Verder mag worden aangenomen dat naast deze vraagfactoren het aanbod van nieuwbouwwoningen van invloed is op de prijs.

De genoemde factoren worden daarom geanalyseerd om te achterhalen in hoeverre in het Roerdal veranderingen zijn opgetreden in deze factoren in vergelijking met andere gebieden.

Kenmerken van woningen

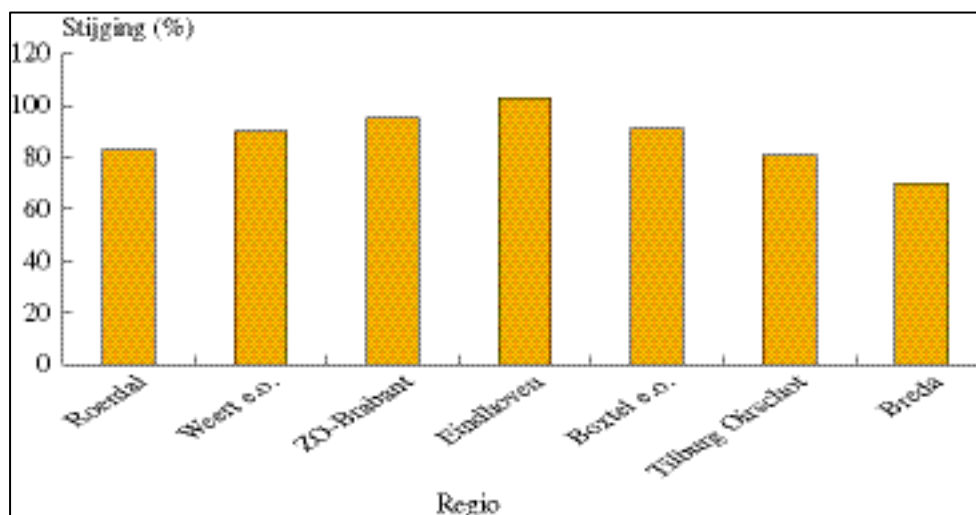
Een aantal van de genoemde factoren heeft betrekking op de kenmerken van een woning, namelijk grootte van de woning, uiterlijk van de woning en aanwezigheid van een tuin. Aangenomen mag worden dat er in deze factoren niet of nauwelijks verandering is gekomen voor de woningen die in 1994 reeds in het Roerdal stonden. Wel kan er nieuwbouw zijn gekomen, waardoor de kenmerken van de gemiddelde woning zijn veranderd en er een invloed is op de gemiddelde woningprijs. Ongeveer 10% van de huidige woningen in het Roerdal zijn gebouwd in de periode 1994-2000 (bron: CBS) en dit zou invloed op de gemiddelde woningprijs kunnen hebben. Ook in andere regio's worden echter nieuwe woningen gebouwd en er is geen reden om aan te nemen dat een mogelijk effect op de gemiddelde woningprijs in het Roerdal anders is dan in andere regio's.

Nabijheid grote stad

De nabijheid van een grote stad heeft aantrekkelijke kanten in de vorm van werkgelegenheid, aanbod van winkels en allerlei sociale en culturele voorzieningen. Dit kan zich op de huizenmarkt uiten in hogere prijzen van huizen nabij grote steden. Voor het verklaren van verschillen in ontwikkeling van huizenprijzen is dit op het eerste gezicht echter niet van belang, omdat de nabijheid van grote steden in de loop der tijd niet verandert. De waarde die mensen toekennen aan de nabijheid van een grote stad kan echter wel in de tijd veranderen, bijvoorbeeld doordat mensen steeds meer vrije tijd krijgen en voorzieningen in de stad daardoor meer gaan waarderen.

Opvallend is de prijsontwikkeling in Eindhoven en omstreken en aangrenzende gebieden. In de regio Eindhoven en omstreken is de gemiddelde stijging van huizenprijzen

103% en ligt daarmee ver boven het nationaal gemiddelde. Kennelijk zijn er bepaalde ontwikkelingen die wonen in Eindhoven aantrekkelijk maken. Ook in regio's rondom Eindhoven is de stijging van huizenprijzen boven het nationaal gemiddeld (Zuidoost-Brabant: 95%, Boxtel en omstreken: 91%), terwijl de regio's die verder van Eindhoven liggen een lagere stijging te zien geven (Tilburg Oirschot: 81%, Breda: 70%). Figuur 6.3 laat zien dat er een relatie is tussen de ontwikkeling van huizenprijzen en de afstand tot Eindhoven. Op basis van de afstand tot Eindhoven zou het Roerdal een stijging van zo'n 70% moeten kennen. Dit bevestigt het beeld dat er in het Roerdal factoren zijn die leiden tot een hogere stijging. De toenemende aantrekkingskracht van Eindhoven kan een mogelijke verklaring zijn voor de hogere stijging van de woningprijzen in Weert ten opzichte van de andere Limburgse regio's. Navraag bij makelaars (zie ook paragraaf 6.5) bevestigt dat de prijzen in de omgeving van Weert hoger zijn door de nabijheid van Eindhoven.

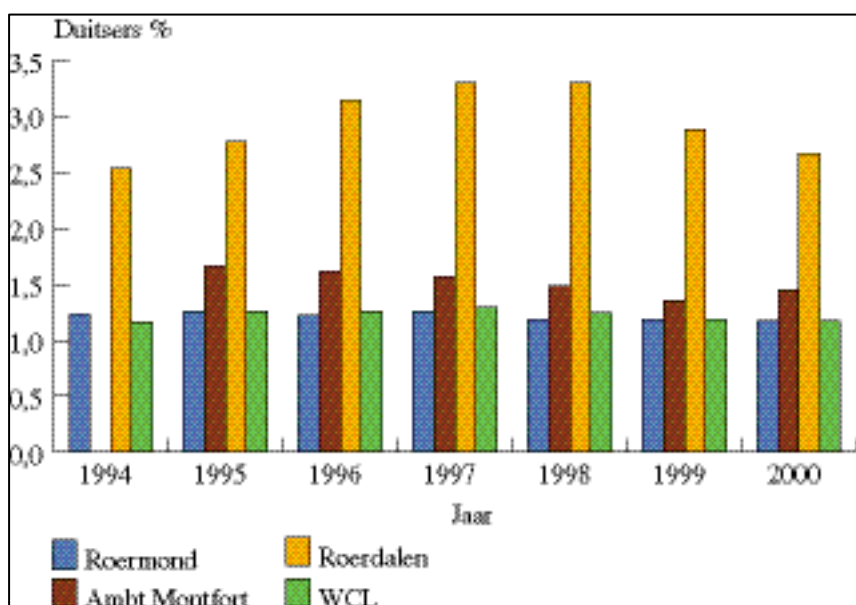
Figuur 6.3 Prijsstijging in Eindhoven en omliggende gebieden in de periode 1994-2000

Vraag Duitsers

Een toename van de vraag naar huizen door Duitsers is mogelijk een van de oorzaken van de prijsstijging in het WCL-gebied. Om het verschil in prijsontwikkelingen tussen regio's te kunnen verklaren is de vraag echter of dit effect sterker is in het WCL-gebied dan elders in Limburg. Een toename van de vraag van Duitsers uit zich in het aantal Duitsers dat in het WCL-gebied zich vestigt. In het WCL-gebied wonen zo'n 1300 Duitsers, dat wil zeggen ongeveer 1,2% van de bevolking. Over de periode 1994-2000 is dit percentage redelijk stabiel (zie figuur 6.4). In het WCL-gebied wonen procentueel minder Duitsers dan in heel Limburg (1,8% van de bevolking). In verhouding tot de rest van Nederland wonen er echter veel Duitsers in het WCL-gebied en in Limburg. In 2000 waren ruim 54.000 Duitsers woonachtig in Nederland, dat wil zeggen 0,3 procent van de Nederlandse bevolking. Hieruit kan worden afgeleid dat in het WCL-gebied, evenals in de rest van Limburg, weliswaar veel Duitsers wonen ten opzichte van de rest van Nederland, die een

zekere invloed zullen uitoefenen op de huizenmarkt. Deze invloed is echter in de periode 1994-2000 niet toegenomen, zodat de conclusie gerechtvaardigd lijkt dat de vraag van Duitsers geen prijsopdrijvend effect heeft op de huizenmarkt. Wel is het mogelijk dat de prijzen van huizen in het Roerdal (en in de rest van Limburg) door de vraag van Duitsers hoger liggen dan die van vergelijkbare huizen elders in Nederland.

Figuur 6.4 geeft het percentage Duitsers in de totale bevolking weer voor elk van de gemeenten in het Roerdal. Wat met name opvalt is dat het percentage Duitsers in Roerdalen meer dan twee keer zo hoog is als in de andere twee gemeenten. In geen van de gemeenten is over de periode 1994-2000 een structurele toename van het aantal Duitsers waar te nemen. Alleen in Roerdalen is het aantal Duitsers in de eerste helft van deze periode toegenomen, maar daarna tot het niveau van 1994 gedaald. In Ambt Montfort is het percentage Duitsers iets afgenomen, terwijl in Roermond het percentage stabiel is. De grotere prijsstijging van woningen in Ambt Montfort ten opzichte van Roerdalen moet dan ook niet worden gezocht in een toenemende vraag van Duitsers. Evenmin kan de vraag van Duitsers de forse prijsstijging in Roermond verklaren.

Figuur 6.4 Aantal Duitsers als percentage van het totaal aantal inwoners
Bron: CBS

Aanbod van huizen

Tot nu toe zijn alleen vraagfactoren aan de orde geweest, terwijl het aanbod van huizen ook bepalend is voor de prijzen op de huizenmarkt. Een toename van het aantal (nieuwbouw)woningen vermindert normaal gesproken de druk op de huizenprijzen. In de periode 1996-2000¹ is het aantal woningen in het WCL-gebied toegenomen van circa

¹ Omdat dat voor 1994 en 1995 niet alle cijfers beschikbaar zijn, wordt hier gekeken naar de periode 1996-2000.

42.500 naar 45.000, dat wil zeggen een toename van 5,8%. De toename van het aanbod in deze periode is daarmee groter dan regio's in Limburg. In Noord-Limburg bedraagt de toename 4,4%, in Zuid-Limburg 3,8%.¹ Het aanbod is dus geen verklarende factor voor de grotere prijsstijging in het WCL-gebied ten opzichte van andere regio's in Limburg.

Binnen het Roerdal zijn er echter duidelijke verschillen in de toename van het aanbod van huizen. In Roermond zijn er 1680 woningen bij gekomen, dat wil zeggen een toename van 9,1%. In Roerdalen en Ambt Montfort zijn de procentuele toenames aanzienlijk lager: 5,3 respectievelijk 3,2 procent. Het verschil in toename van het aantal huizen tussen Ambt Montfort en Roerdalen zou kunnen verklaren waarom de prijsstijging in Ambt Montfort iets groter was dan in Roerdalen. Voor Roermond geldt echter dat het aanbod van woningen fors is toegenomen in de periode 1996-2000, terwijl ook de prijsontwikkeling hoog was. Het aanbod van woningen kan dus geen verklaring zijn voor de sterke prijsstijging in Roermond.

Overige factoren

De nabijheid van een spoorwegstation (Roermond) is in de periode 1994-2000 niet veranderd en ook in de rest van Limburg zijn daarin geen veranderingen opgetreden, zodat dit geen verklarende factor voor de verschillen in prijsontwikkeling tussen regio's in Limburg kan zijn, noch voor verschillen tussen de gemeenten in het Roerdal.

Voor de nabijheid van winkelcentra en sport- en culturele voorzieningen geldt hetzelfde, omdat de verschillen in aanwezigheid en kwaliteit deze voorzieningen niet noemenswaardig zijn veranderd tussen regio's en gemeenten.

6.5 Inzichten makelaars

De inzichten ontleend aan het cijfermateriaal zijn getoetst door middel van een aantal gesprekken met een vijftal makelaars in het WCL-gebied, waarbij de volgende vragen aan de orde zijn geweest:

- Welke factoren kunnen verklaren dat de huizenprijzen in de periode 1994-2000 in het WCL-gebied meer zijn gestegen dan in andere Limburgse regio's?
- Welke factoren verklaren het verschil in ontwikkeling tussen Roermond enerzijds en Ambt Montfort en Roerdalen anderzijds?

Vervolgens is op een aantal factoren, die al dan niet door de makelaar werden genoemd, dieper ingegaan.

Geen van de makelaars noemde de toename van natuur als een factor die de sterkere stijging van de huizenprijzen in het WCL-gebied kan verklaren. Wel denken zij dat natuur aantrekkingskracht heeft en tot hogere huizenprijzen leidt, maar hierin hebben zij geen verandering waargenomen. Andere factoren, zoals toename van werkgelegenheid in de industrie, hebben waarschijnlijk meer invloed. Een toename van de vraag van Duitsers is volgens de makelaars niet aan de orde, zoals ook uit de cijfers blijkt. De prijzen van huizen

¹ Het gaat hier om de CBS-indeling, die niet exact gelijk is aan de indeling in de regio's waarvoor de prijsontwikkeling is beschreven. De indeling verschilt echter niet zodanig dat dit van grote invloed is op de conclusies.

in Duitsland zijn relatief goedkoper geworden, waardoor de vraag van Duitsers in het WCL-gebied en in de gemeenten in het Roerdal is afgenomen. Dat de prijzen in de omgeving Weert veel sterker zijn gestegen dan in de rest van Limburg is volgens de makelaars te wijten aan de toenemende aantrekkingskracht van Eindhoven, eveneens in overeenstemming met de cijfers.

Voor de verschillen tussen de ontwikkeling in prijzen tussen enerzijds Roermond en anderzijds Ambt Montfort en Roerdalen hebben de makelaars geen duidelijke verklaring. Het is altijd al zo geweest dat de prijzen in Roermond hoger liggen dan in de omliggende gebieden door de aanwezigheid van (culturele en sociale) voorzieningen.

6.6 Conclusies

De huizenprijzen in het WCL-gebied Midden-Limburg zijn in de periode 1994-2000 veel meer gestegen dan in de rest van Limburg. In Ambt Montfort en Roerdalen is de stijging minder groot dan in de rest van het WCL-gebied, maar nog altijd groter dan in overig Limburg. Alleen in de omgeving van Weert is een vergelijkbare stijging als in het WCL-gebied waarneembaar. De prijsstijging in Weert en omgeving is voor een groot deel toe te rekenen aan de toegenomen aantrekkingskracht van Eindhoven. Voor de prijsstijging in het WCL-gebied zijn echter geen duidelijke verklaringen. Een aantal mogelijke factoren die naast toename van natuur de prijsstijging zouden kunnen verklaren, zoals het aanbod van woningen en de vraag van Duitsers, zijn in dit hoofdstuk onder de loep genomen. Geen van de factoren blijkt de prijsstijging te kunnen verklaren, zodat het zeker niet kan worden uitgesloten dat de toename van natuur een factor is die heeft bijgedragen aan de stijging van huizenprijzen. De gesprekken met makelaars bevestigen dit idee niet, maar geven evenmin een eenduidig beeld van andere factoren die tot hogere prijzen hebben geleid. Omdat uit diverse andere onderzoeken bekend is dat natuur leidt tot hogere huizenprijzen en omdat er geen andere duidelijke prijsopdrijvende factoren in het WCL-gebied aanwezig waren in de periode 1994-2000, is het mogelijk dat toename van natuur (mede) heeft bijgedragen aan de grote prijsstijging van huizen in het WCL-gebied. Op basis van de beschikbare informatie kan dit effect noch de omvang ervan worden aangetoond.

Opvallend is dat de prijzen in Ambt Montfort en Roerdalen minder zijn gestegen dan in het gehele WCL-gebied. Kennelijk zijn er in deze gemeenten andere factoren die een prijsstijging remmen of is de invloed van natuur minder groot. Uit de cijfers en gesprekken met makelaars kan niet worden afgeleid wat een verklaring hiervoor kan zijn.

7. Baten voor sympathisanten

7.1 Inleiding

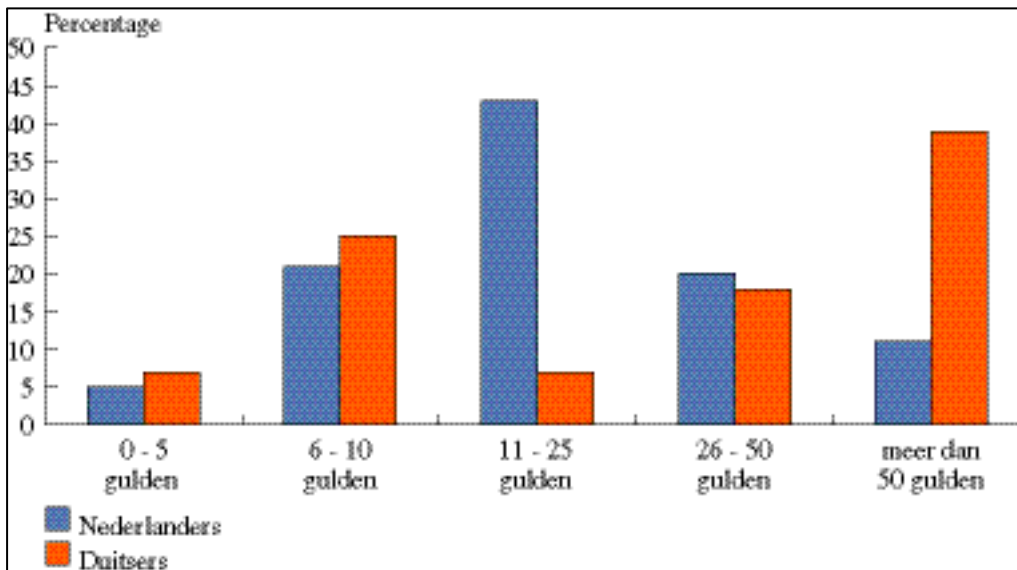
Zoals in hoofdstuk 2 is aangegeven kan natuur naast de waarde voor recreatie, wonen en werken (gebruikswaarde), ook niet-gebruikswaarde hebben. In dit hoofdstuk wordt op deze waarde ingegaan. De volgende paragraaf gaat in op de uitkomsten van de enquête onder de recreanten in het Roerdal, waarin een vraag is gesteld met betrekking tot de niet-gebruikswaarde. In paragraaf 7.3 wordt een indicatie gegeven van de niet-gebruikswaarde van het Roerdal.

7.2 Uitkomsten enquête

Om een indicatie te krijgen van de grootte van de niet-gebruikswaarde van het Roerdal is in de enquête aan recreanten gevraagd of zij een bedrag zouden willen overmaken voor behoud van natuur en landschap in een gebied dat in Overijssel ligt en dat vergelijkbaar is met het Roerdal (zie de vragen 3 en 4 van de enquête, die als appendix is opgenomen¹). Aangegeven is echter dat het gebied niet toegankelijk is voor recreanten, zodat het duidelijk gaat om waarde die los staat van gebruik van het gebied. Er is gevraagd naar een gift voor een ander gebied dan het Roerdal omdat het waarschijnlijk is dat recreanten in het Roerdal hun gebruikswaarde en niet-gebruikswaarde moeilijk kunnen scheiden. Omdat aangegeven is dat het gebied vergelijkbaar is met het Roerdal zijn de uitkomsten van deze vraag ook van toepassing op het Roerdal.

Bijna de helft (48%) van de recreanten geeft aan bereid te zijn een gift over te maken voor dit natuurgebied. Van de verblijfsrecreanten geeft 55% aan een bedrag over te willen maken, van de dagrecreanten 41%. Er is weinig verschil in de bereidheid tot het overmaken van een bedrag tussen Duitsers (43%) en Nederlanders (48%). Opvallend is dat Duitsers bereid zijn een hoger bedrag over te maken dan Nederlanders (zie figuur 7.1). Dit illustreert dat niet-gebruikswaarde geen verband houdt met bijvoorbeeld een bezoek aan een gebied. Een mogelijke verklaring voor het hogere bedrag dat Duitsers zouden willen geven is dat zij verwachten dat de kans dat hen werkelijk gevraagd wordt een bedrag voor het gebied te doneren, kleiner is. De betrouwbaarheid van de antwoorden van de Duitsers kan daardoor minder groot zijn.

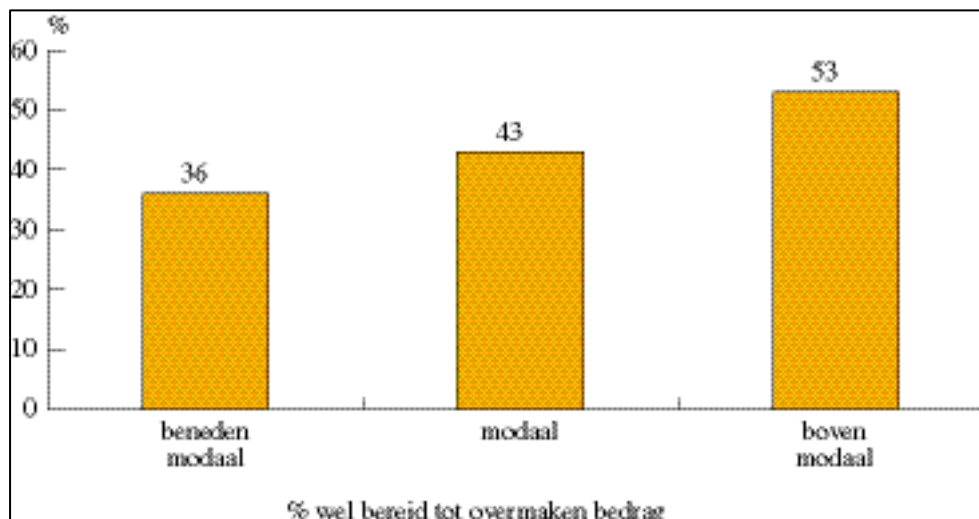
¹ Met dank aan Ruud Hoevenagel (EIM) voor nuttige tips voor het opstellen van deze vragen.

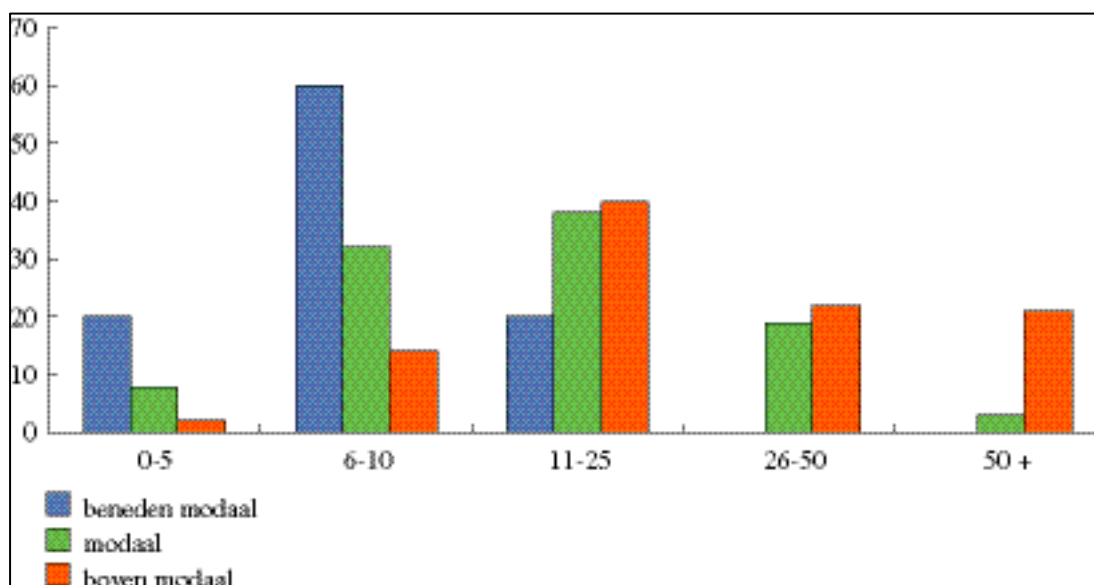
Figuur 7.1 Bedrag dat mensen bereid zijn te betalen voor behoud van een natuurgebied, onderverdeeld naar Nederlanders en Duitsers (uitsluitend betrekking op degenen die bereid zijn te betalen).

Voor de meeste respondenten die geen bedrag over te willen maken, is de reden dat het gebied niet toegankelijk is voor recreanten (21%), dat men geen binding met of interesse in het gebied heeft (18%) en dat men al genoeg aan andere doelen geeft en/of liever eigen doelen kiest (15%). Andere redenen zijn dat men al op een ander manier bijdraagt aan de financiering van natuur (via lidmaatschap van natuurorganisaties of belasting) en dat financiering van natuur een taak van de overheid is.

Het blijkt dat bereidheid tot het overmaken van een bedrag toeneemt naarmate ook het inkomen toeneemt (zie figuur 7.2). Dit geeft aan dat natuur kan worden gezien als een luxe 'goed'. Naarmate men meer in staat is om in verschillende (basis)behoeften te voorzien, neemt de bereidheid om een bedrag over te maken voor natuur toe. Overigens neemt niet alleen de bereidheid toe naarmate er sprake is van een hoger inkomen, ook de hoogte van het bedrag dat men over heeft voor een gebied wordt hoger naarmate het inkomen toeneemt (zie figuur 7.3).

Figuur 7.2 *Bereidheid bijdragen natuurgebied per inkomenssituatie*

Figuur 7.3 *Bijdrage naar inkomenssituatie (alle respondenten die bereid zijn bijdrage te geven).*

7.3 Schatting baten

Om de totale niet-gebruikswaarde van het Roerdal te bepalen, zou het aantal mensen bekend moeten zijn dat niet-gebruikswaarde toekent aan het Roerdal. Op basis van de enquête is dat echter niet vast te stellen, omdat de respondenten geen representatieve afspiegeling vormen van de bevolking. De respondenten hebben waarschijnlijk een hogere waardering voor natuur dan de gemiddelde Nederlander of Duitser. Wel kan een schatting worden gemaakt van de niet-gebruikswaarde die de recreanten toekennen aan het Roerdal.

In hoofdstuk 4 is bepaald dat er jaarlijks 3,2 miljoen recreanten het Roerdal bezoeken. Als 48% van deze bezoekers bereid is 5 euro over te maken bedraagt de niet-gebruikswaarde van deze recreanten ruim 7,5 miljoen euro. Dit is de minimum niet-gebruikswaarde van de natuur in het Roerdal en de waarde op een bepaald moment, namelijk op het moment dat de enquête is gehouden (2001). In dit onderzoek gaat het echter om de toename van de niet-gebruikswaarde over de periode 1994-2000. De monetaire waarde van de toename van de niet-gebruikswaarde kan niet worden bepaald op basis van de beschikbare informatie. Aangenomen mag worden dat niet-gebruikswaarde echter is toegenomen door de toename van de kwaliteit van de natuur.

8. Geldstromen

8.1 Inleiding

In de vorige hoofdstukken zijn de kosten en baten van toename van natuur in kaart gebracht. Hierbij ging het om brutokosten en baten. Dit betekent dat er geen rekening is gehouden met financieringsstromen. Actoren die de kosten van natuurontwikkeling maken kunnen daarvoor financieel gecompenseerd worden door onder andere de rijksoverheid. De nettokosten - brutokosten minus financiële compensatie - kunnen daardoor lager zijn dan de brutokosten of zelfs omslaan in nettobaten. Anderzijds kunnen actoren die baten ontlenen aan natuurontwikkeling vrijwillig of verplicht hiervoor betalen, waardoor hun nettobaten - brutobaten minus betalingen - lager zijn dan de brutobaten. Bij verplichte betalingen, zoals in het geval van onroerendezaakbelasting (OZB), kan dit leiden tot een situatie waarin actoren meer betalen voor natuurontwikkeling dan de waarde (baat) die ze er aan ontlenen, zodat brutobaten omslaan in nettokosten. De actoren zijn dan zogenaamde 'forced riders'. Het koppelen van financieringsstromen aan brutokosten en -baten leidt tot een overzicht van nettokosten en nettobaten op actorniveau. Dit overzicht maakt helder wie in de huidige situatie en organisatiestructuur in het Roerdal de winnaars (nettobaten) en de verliezers (nettokosten) zijn van de toename van natuur in de afgelopen jaren.

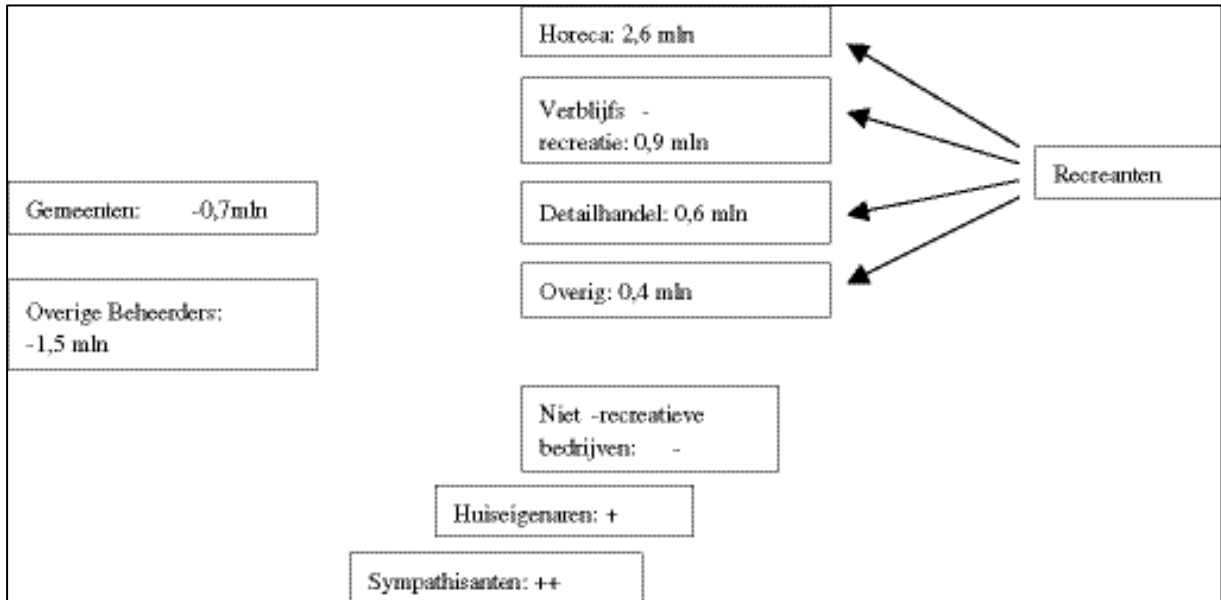
In de volgende paragraaf wordt eerst een samenvattend overzicht gegeven van de brutokosten en baten voor de verschillende actoren, die in de voorgaande hoofdstukken aan de orde zijn geweest. Vervolgens wordt in paragraaf 8.3 op de verschillende financieringsstromen ingegaan, op basis waarvan in paragraaf 8.4 een overzicht van de nettokosten en baten per actor wordt gegeven.

8.2 Samenvattend overzicht van kosten en baten

Figuur 8.1 geeft een samenvatting van de kosten en baten, die in de voorgaande hoofdstukken aan de orde zijn geweest.¹ In hoofdstuk 3 is geconcludeerd dat de kosten die de beheerders gemaakt hebben voor de toename van natuur ruim 2,1 miljoen euro bedragen. De waardering van recreanten in het Roerdal komt tot uitdrukking in bestedingen die zij doen bij bedrijven in verschillende sectoren. Met 4,5 miljoen euro overtreffen de baten de kosten ruimschoots. De andere kosten en baten zijn niet in geldeenheden uitgedrukt en zijn daarom in de figuur met plussen en minnen weergegeven. De baten van representativiteit, imago en het aantrekken van personeel lijken voor niet-recreatieve bedrijven in het Roerdal niet duidelijk aanwezig. Kosten in de vorm van bijvoorbeeld beperkingen om te kunnen uitbreiden worden door de bedrijven wel ervaren.

¹ Een aantal categorieën uit tabel 8.3 zijn daarbij samengevoegd. Horeca bestaat uit de categorie 'Restaurant/café', detailhandel uit 'levensmiddelen en winkelen'.

Baten voor huiseigenaren zijn niet direct aangetoond, maar wel waarschijnlijk. Op basis van ander onderzoeken naar de relatie tussen natuur en huizenprijzen de forse prijsstijging van de huizen mag worden aangenomen dat er wel baten zijn. Tenslotte zijn er baten voor sympathisanten, die evenmin in geld zijn uitgedrukt, maar op basis van de resultaten van de enquête wel duidelijk aanwezig zijn.

Figuur 8.1 Brutokosten en- baten per actorgroep

8.3 Omvang van de geldstromen

De belangrijkste geldstromen zijn:

- subsidie van overheden voor de kosten van de toename van natuur;
- omzetbelasting (BTW);
- toeristenbelasting;
- onroerendezaakbelasting (OZB).

Op elk van deze geldstromen wordt in deze paragraaf kort ingegaan.

Subsidies kosten toename natuur

Staatsbosbeheer

De totale kosten die SBB maakt voor de toename van natuur (351.000 euro) worden gefinancierd door de rijksoverheid.

Gemeente Roerdalen

De jaarlijkse kosten die de gemeente Roerdalen maakt (87.942 euro) worden voor ongeveer een derde deel gefinancierd door het rijk (27.567 euro). Over de periode 1994-2000 is deze financiering met ongeveer 5% per jaar toegenomen. Van de kosten van 164.000 euro die de gemeente in de periode 1994-2000 extra heeft besteed aan natuur is dus ongeveer 30.000 euro door het rijk gefinancierd. De overige 134.000 euro komt uit de eigen middelen van de gemeente.

Gemeente Ambt Montfort

Verreweg het grootste deel van de kosten die de gemeente Ambt Montfort besteed aan natuurontwikkeling worden gefinancierd uit eigen middelen van de gemeente, namelijk 99%.¹ Van de kosten à 514.000 euro over de periode 1994-2000 is circa 1%, dat wil zeggen zo'n 5.100 euro, door het rijk gefinancierd.

Stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen (IKL)

De jaarlijkse kosten die het IKL in de periode 1994-2000 heeft gemaakt (95.294 euro), ontvangt het IKL een jaarlijkse bijdrage van 5.672 euro van de gemeente Roerdalen en 25.865 euro van de gemeente Ambt Montfort. Van de totale kosten van bijna 500.000 euro over de periode 1994-2000 wordt daarom 34.034 euro door Roerdalen en 155.193 euro door Ambt Montfort gefinancierd. Het resterende bedrag van 307.773 euro wordt voornamelijk door het rijk en voor een klein deel door de provincie gefinancierd.

Stichting Limburgs Landschap

De kosten die het Limburgs Landschap heeft gemaakt worden voor ongeveer 70% door rijk en provincie gefinancierd. De overige 30% komt uit eigen middelen.

Waterschap Roer en Overmaas

De kosten van 273.000 euro voor de ecologische projecten worden voor circa 50% gefinancierd door subsidies van het rijk en de provincie. De overige 50% komt uit eigen middelen.

Particulieren

Op basis van de gegevens betreffende bedrijfsuitkomsten in de regio zuid is berekend dat de particuliere boseigenaren in het Roerdal in 1999 gezamenlijk 54.000 euro subsidie ontvingen van het rijk en de provincie. Voor alle regio's is de subsidie in de periode 1995-1999 met 32% gestegen. Ervan uitgaande dat de 72% daarvan bestemd is voor ontwikkeling van bos, betekent dat voor de bedrijven in het Roerdal dat de subsidie in de periode 1994-2000 met ongeveer 35.000 euro toegenomen. Omdat het bedrijfsresultaat van alle bedrijven door onder andere lagere houtopbrengsten in de periode 1995-1999 met bijna 160% is gedaald, moeten de boseigenaren steeds meer eigen middelen inzetten. In 1999 werd door bedrijven in de regio zuid een negatief bedrijfsresultaat van circa 24.000

¹ De gemeente heeft aangegeven dat dit percentage in toekomst naar verwachting lager zal zijn. Er is bijvoorbeeld 200 ha bos verkocht aan het Limburgs Landschap, waarvoor het Limburgs Landschap subsidie heeft gekregen van het rijk en de provincie. De opbrengsten van de verkoop, die indirect voor een deel zijn gefinancierd door rijk, besteed de gemeente aan extra natuurontwikkeling. Verder zal de gemeente meer via projecten gaan werken, waarvoor subsidie kan worden aangevraagd.

euro gerealiseerd, dat door eigen middelen wordt gefinancierd. In totaal gaat het over de periode 1994-2000 om een bedrag van ongeveer 58.000 euro.

Totaal

Tabel 8.1 geeft een overzicht van de financiering van de kosten die de verschillende beheerders in de periode 1994-2000 hebben gemaakt. Uit de tabel blijkt dat ongeveer 2/3 deel van de kosten door het rijk wordt gefinancierd. Ongeveer 20% procent komt uit eigen middelen en ongeveer 13% wordt gefinancierd door de gemeenten Roerdalen en Ambt Montfort via subsidie aan het IKL.

Tabel 8.1 Brutokosten, financiële compensatie en nettokosten van beheerders (euro)

Beheerder	brutokosten	financiële compensatie		nettokosten
		rijk en provincie	gemeente	
Staatsbosbeheer	351.000	351.000		0
Gemeente Roerdalen	164.000	30.000	-34.000	168.000
Gemeente Ambt Montfort	514.000	5.000	-155.000	664.000
IKL	497.000	308.000	189.000	0
WRO	273.000	136.000		137.000
Limburgs Landschap	99.000	69.000		30.000
Particuliere boseigenaren	94.000	35.000		59.000
Agrarisch natuurbeheer	136.000	136.000		0
Totaal	2.128.000	1.070.000	0	1.058.000

Omzetbelasting

In hoofdstuk 4 kwam naar voren dat ondernemers extra omzet maken door een toename van het aantal recreanten. Een deel van deze omzet dragen zij echter af aan de rijksoverheid in de vorm van BTW. De BTW is voor de overheid een batenpost en voor de ondernemers een kostenpost, die zij doorberekenen aan de recreanten. Hier gaat het dus om een herverdeling van middelen van recreanten naar de overheid via ondernemers. De inkomsten voor de overheid bedragen ongeveer 2,8 miljoen euro. Hierbij moet opgemerkt worden, dat dit nationaal gezien uitsluitend baten zijn indien de bestedingen anders niet in Nederland zouden hebben plaatsgevonden. Het is aannemelijk dat dit slechts voor een beperkt deel het geval zou zijn. Vanuit de Rijksoverheid gezien betreft het voornamelijk een verschuiving van herkomstgebied (zie hoofdstuk 4).

Toeristenbelasting

Recreanten betalen per overnachting toeristenbelasting, die de eigenaren of beheerders van verblijfsaccommodaties innen voor de gemeenten. Tabel 8.2 geeft per gemeente de toename van het aantal overnachtingen weer (zie ook hoofdstuk 4), evenals de toeristenbelasting per overnachting per gemeente en de totale inkomsten uit

toeristenbelasting per gemeente als gevolg van een toename van het aantal recreanten in de periode 1994-2000. Het aantal overnachtingen in Roerdalen is min of meer constant gebleven en wordt hier op nul gesteld. De totale inkomsten uit toeristenbelasting voor de gemeenten Roermond en Ambt Montfort bedragen ongeveer 160.000 euro.

Tabel 8.2 Toename overnachting en toename toeristenbelasting door toename natuur

	Toename aantal overnachtingen	Toeristenbelasting per overnachting (euro)	Toename inkomsten uit toeristenbelasting
Roermond	183.341	0,61	112.300
Roerdalen	0		
Ambt Montfort	200.494	0,23	45.500
Totaal	383.835		157.800

Tabel 8.3, die de brutokosten, financiële compensatie en nettokosten van recreatieve bedrijven weergeeft, laat zien dat een groot deel van brutobaten (2,8 miljoen euro) terecht komt bij de rijksoverheid en een veel kleiner deel (circa 160.000 euro) bij de gemeenten. De nettobaten voor de ondernemers bedragen 1,6 miljoen euro.

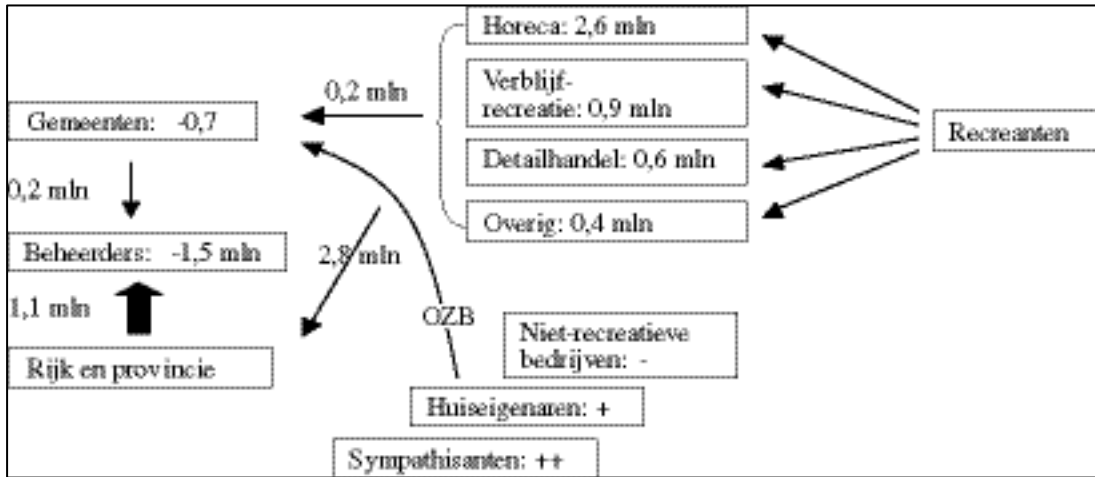
Tabel 8.3 Brutokosten, financiële compensatie en nettokosten van recreatieve bedrijven

Categorie	brutobaten	BTW	toeristenbelasting	nettobaten
Restaurant/ café	2.573.000	1.396.000		1.178.000
Levensmiddelen	375.000	312.000		63.000
Winkelen	210.000	155.000		56.000
Vervoer	160.000	114.000		46.000
Huur	150.000	107.000		43.000
Bezoek museum, molen etc	108.000	77.000		31.000
Boerderij	51.000	39.000		11.000
Verblijf	898.000	593.000	158.000	147.000
Totaal	4.526.000	2.794.000	158.000	1.574.000

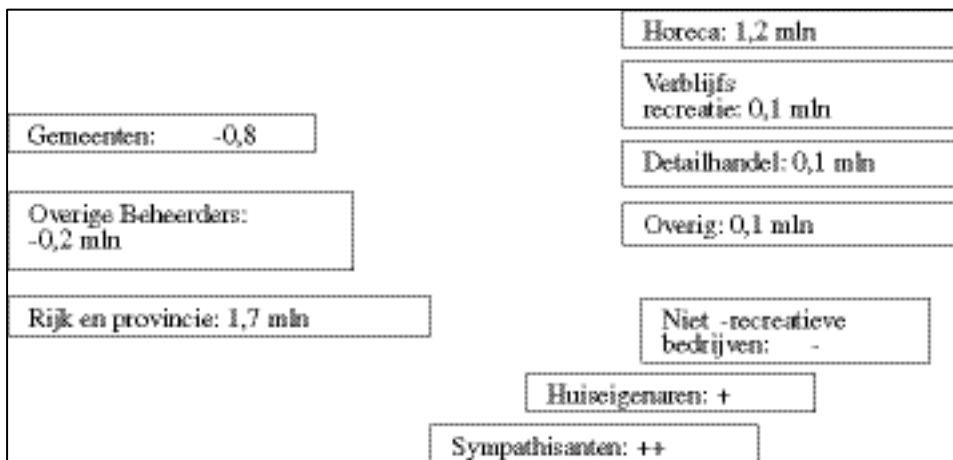
In figuur 8.2 worden de brutokosten van alle actoren en de financiële stromen weergegeven. Ongeveer de helft van de kosten die beheerders en gemeenten maken (2,1 mln. euro) worden door rijk en provincie gefinancierd (1,1 mln. euro)¹. Het rijk ontvangt echter 2,8 miljoen euro via BTW. Gemeenten ontvangen 0,2 mln. euro toeristenbelasting uit de verblijfsrecreatiesector en besteden 0,2 mln. euro aan vergoedingen voor beheerders.

¹ Een klein deel daarvan (35.000 euro) gaat naar gemeenten, de rest naar de overige beheerders. De geldstroom tussen overheid en gemeenten is in de figuur niet weergegeven.

Tenslotte betalen huiseigenaren OZB over de meerwaarde die hun huizen hebben door de toename van natuur. Omdat de waardestijging niet kan worden geschat, is de omvang van deze geldstroom niet bekend. Dit resulteert in de nettokosten en baten die in figuur 8.3 worden weergegeven.

Figuur 8.2 Brutokosten en baten en geldstromen tussen actorgroepen

Figuur 8.3 Nettokosten en baten per actorgroep

9 Verzilvering

9.1 Inleiding

Uit de analyse in de voorgaande hoofdstukken is gebleken dat de activiteiten van beheerders in de periode 1994-2000 vruchten hebben afgeworpen in de vorm van baten voor verschillende partijen. Deze baten (ongeveer 4,5 miljoen euro) blijken de kosten (ongeveer 2,1 miljoen euro) te overtreffen, zodat gesteld kan worden dat de toename van natuur in het Roerdal vanuit maatschappelijk oogpunt efficiënt is geweest. De analyse laat ook zien dat het merendeel van de activiteiten door middel van financiële ondersteuning door de overheid tot stand is gekomen, wat tegelijkertijd de kwetsbaarheid aangeeft. Het WCL-beleid wordt immers niet voortgezet, zodat vergoeding voor toekomstige beheersactiviteiten allerminst zeker is. Dit geldt niet alleen voor de WCL-middelen. Ook andere middelen die de overheid beschikbaar stelt voor natuurbeleid zijn in het algemeen niet tot in lengte van dagen zeker. Inzichten waarop het beleid gebaseerd is, zijn aan veranderingen onderhevig, evenals de samenstelling van de volksvertegenwoordiging. Ook al is het vanuit maatschappelijk oogpunt efficiënt om middelen te besteden aan natuur, dan is het nog altijd de politiek die daar beslissingen over neemt. Er is een kans dat zij andere prioriteiten heeft en de zorg voor natuur door de overheid onder druk komt te staan. Als de vergoeding van de overheid wegvalt, zullen beheerders in het Roerdal hun activiteiten niet als vanzelfsprekend voortzetten als er voor hen geen inkomen tegenover staat.

Omdat de baten voor diverse partijen hoger zijn dan de kosten, is het per saldo voordelig om de beheersactiviteiten in de toekomst voort te zetten. De vraag is echter of en hoe dit zonder directe financiële ondersteuning van de overheid tot stand kan komen. In dit hoofdstuk wordt op diverse mogelijkheden en beperkingen ingegaan. De volgende paragraaf gaat in op verschillende mogelijkheden voor beheerders om extra inkomsten te genereren. In paragraaf 9.3 is het uitgangspunt dat de diverse partijen met elkaar in overleg zullen moeten treden om een verdere toename van natuur zeker te stellen. De vraag is echter wie initiatief zal nemen om dit overleg ook werkelijk van de grond te krijgen, hoe een verdere toename van natuur georganiseerd kan worden en welke partijen daarin zullen participeren. Aangegeven wordt in welke richtingen oplossingen gezocht kunnen worden.¹ Paragraaf 9.4 sluit het hoofdstuk af met conclusies.

¹ Dit onderdeel van het onderzoek is gebaseerd op promotieonderzoek van C.P.C.M. van der Hamsvoort.

9.2 Vermarketing

Uit onderzoek, met name het internationale 'Niche markets'-project (Mantau et al., 2001¹), zijn concrete initiatieven bekend met betrekking tot 'vermarketing' van natuurterreinen. Daarbij gaat het in verreweg de meeste gevallen om extra activiteiten op terrein van beheerders, dat wil zeggen specifieke producten en diensten waarvoor kosten gemaakt moeten worden. De aanwezigheid van het terrein op zich is niet voldoende: er moet een activiteit ontwikkeld worden die de aanwezigheid van het terrein benut. Onderscheid kan worden gemaakt tussen directe en indirecte vormen van vermarketing (Hekhuis en De Baaij, 1997 en Bade et al., 2000). Bij indirecte vermarketing komen de extra inkomsten niet direct ten goede komen aan de beheerder. Er is sprake van een intermediair, zoals een bezoekerscentrum, die promotiemateriaal verkoopt, of een gemeente, die parkeergeld int. De meest gebruikelijke vormen van vermarketing zijn:

- *Direct:*
 - Exploitatie of verpachting van accommodatie, variërend van campings tot luxe appartementen;
 - Entreeheffing (vermarketing van toegankelijkheid);
 - Excursies;
 - Aanbieden van recreatieve voorzieningen: zwem- en visvijvers, uitkijktorens, (mini-)dierenparken of natuurpaden;
 - Verkoop van natuurproducten of van vergunningen tot het oogsten/plukken daarvan;
 - Sponsoring van activiteiten door het lokale bedrijfsleven;
 - Sponsoring van het beheer.
- *Indirect:*
 - Organisatie van evenementen, trainingen, seminars en markten met de natuur als décor;
 - Heffing van parkeergelden (parkeerterrein gekoppeld aan verbod van parkeren elders);
 - Aanbod van ruiter- en ATB-paden tegen vergoeding (ruiterbewijzen, ATB-vergunningen).

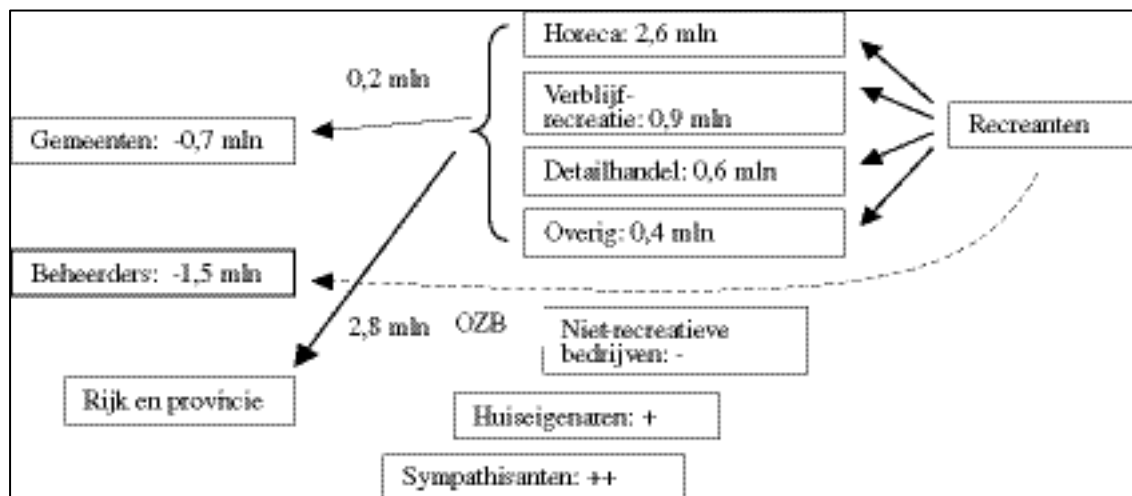
Merk op dat een aantal vormen van vermarketing zowel direct als indirect kunnen zijn. Een beheerder kan bijvoorbeeld zelf evenementen of excursies organiseren (direct), maar dit ook uitbesteden aan anderen (indirect). Het verkopen van natuurproducten en sponsoring zijn voorbeelden van directe vermarketing. Uit onderzoek van het LEI is gebleken dat de voorkeur van terreinbeheerders vaak uitgaat naar directe vormen van vermarkten met uitzondering van entreeheffing.² Deze vormen hebben meer maatschappelijk draagvlak, omdat zij minder effecten hebben die de rust in een gebied kunnen verstoren. Daarnaast zijn aan directe vormen van vermarkten minder kosten en inspanningen voor beheerders verbonden en zijn de inkomsten structureler. Dit neemt niet weg dat het op voorhand niet zeker is of de producten en diensten met winst kunnen

¹ Een inventarisatie van verzilveringsinitiatieven in Nederland, Duitsland, Italië en Oostenrijk.

² Zie Hansman et al. (2000).

worden afgezet (ondernemersrisico). Bedrijfseconomische gegevens uit het Niche Markets-onderzoek, voor zover beschikbaar¹, laten dan ook een wisselend beeld zien: soms wordt er winst gemaakt, veelal richt men zich slechts op kostendekking en soms wordt er verlies geleden.

Vermarketing kan leiden tot extra inkomsten uit vooral recreatie, die terecht komen bij beheerders. Dit is in figuur 9.1, die de brutokosten en baten en geldstromen tussen actoren weergeeft (vergelijk figuur 8.2), weergegeven door een onderbroken pijl tussen recreanten en beheerders. Daarnaast kunnen er door vermarketing (bijvoorbeeld sponsoring) ook extra geldstromen ontstaan tussen bedrijven en beheerders. Deze geldstromen zijn in de figuur niet weergegeven. De beheerders zijn vet weergegeven, omdat zij in dit geval het initiatief nemen.

Figuur 9.1 Brutobaten en geldstromen bij vermarketing

Afgezien van het altijd aanwezige ondernemersrisico zijn er nog andere belemmeringen voor het slagen van vermarkttingsinitiatieven:

- Gebruiksbeperkingen, zoals vastgelegd in Ruimtelijke Ordeningsregelgeving, met name ten aanzien van bebouwing;
- Maatschappelijk acceptatie: entreeheffing wordt alleen geaccepteerd als er extra recreatieve of culturele voorzieningen worden aangeboden (Segeren en van Vliet, 1999);
- Handhaving: deze blijkt problematisch bij parkeergelden, ruiters- en ATB-bewijzen en soms ook bij entreeheffing;
- Conflict met andere gebiedsfuncties: accommodatie en evenementen kunnen ten koste gaan van basisnatuurfuncties;

¹ Boekhoudkundige gegevens konden niet altijd verkregen worden. Ook waren de financiële doelstellingen niet altijd duidelijk.

- Ontbrekende managementvaardigheden: terreinbeheerders zijn gespecialiseerd in natuurbeheer, niet in het managen van projecten;
- Onvoldoende liquide middelen: beheerders hebben soms weinig reserves en bos en natuurterreinen zijn vaak geen aantrekkelijk onderpand voor banken.
- Schaalnadelen: voor kleine bedrijven of beherende organisaties is het wellicht moeilijker om innovatieve ideeën voor vermarkting te ontwikkelen. Het feit dat de grootste particuliere bouseigenaar Natuurmonumenten in tegenstelling tot andere, kleinere en vaak los van elkaar opererende eigenaren goed in staat is financiële middelen te genereren, bijvoorbeeld via de Postcodeloterij, is een eerste aanwijzing voor het bestaan van deze schaalnadelen.¹

In het Roerdal zijn reeds verschillende vormen van vermarkting ontwikkeld, zoals verkoop van streekproducten, rondleidingen op bedrijven, wandel- en fietstochten onder begeleiding van een gids en groepsarrangementen. Het bovenstaande overzicht geeft aan dat er wellicht nog meer mogelijkheden zijn in het Roerdal. Welke vormen van vermarkting kansrijk zijn, hangt onder andere af van gemeentelijke en provinciale beleidskaders en het ondernemerschap van beheerders in het Roerdal. Een analyse van de specifieke mogelijkheden en beperkingen voor vermarkting valt buiten het bestek van dit onderzoek.

9.3 Verdere toename van natuur: meer dan vermarkting

9.3.1 Inleiding

Het genereren van meer inkomsten zal waarschijnlijk niet leiden tot een duurzame basis voor verdere toename van natuur. De beheerders kunnen wellicht een (iets) groter deel van hun kosten dekken, maar er verandert niets aan de situatie dat ondernemers, huiseigenaren en andere actoren de vruchten plukken van de inspanningen van beheerders, terwijl zij niet of nauwelijks bijdragen aan de kosten. De inspanningen van beheerders om extra inkomsten te genereren, bijvoorbeeld het organiseren van excursies of evenementen, kunnen juist meer recreatie tot gevolg hebben en daarmee ook meer inkomsten voor ondernemers. Dit neemt niet weg dat het voor beheerders voordelig kan zijn om extra inkomsten proberen te verkrijgen zoals beschreven in de vorige paragraaf. Het leidt echter niet of nauwelijks tot een minder scheve verdeling van de baten van (toename van) natuur.

Tegen de achtergrond die in paragraaf 9.1 is geschetst, is het niet op voorhand te verwachten dat de huidige situatie, waarin de overheid een groot deel van de kosten subsidieert en een deel van de kosten door beheerders zelf worden gedragen, in de toekomst zal voortbestaan. De vraag is nu of een andere partij en zo ja, welke partij initiatief zal nemen om verdere ontwikkeling van natuur te realiseren en te financieren. Er zijn in het algemeen drie mogelijkheden:

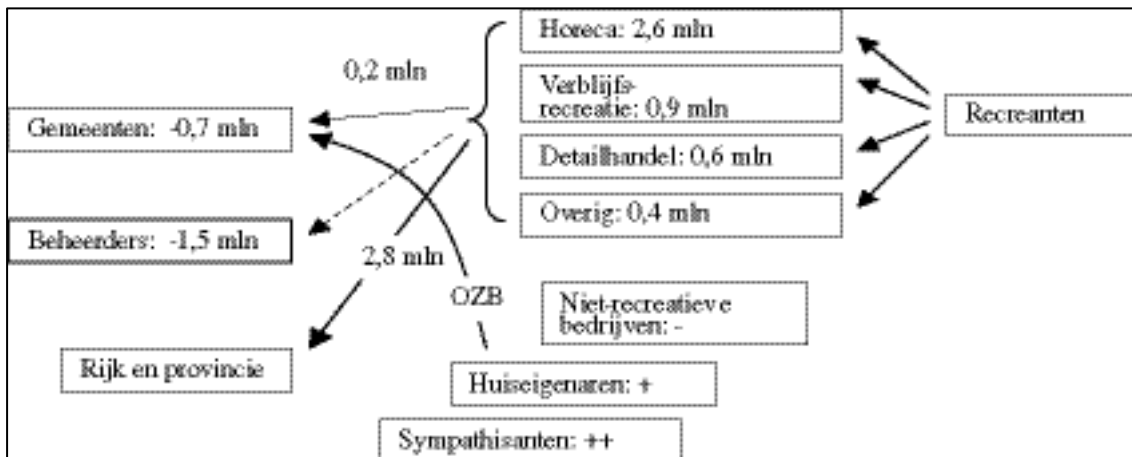
¹ Vergelijk het innovatiebeleid van het Ministerie van Economische Zaken (bron: internetsite van EZ <http://info30.minez.nl/pdfs/24b105.pdf>). Hierin wordt gesteld dat 'als het gaat om innovatieve technologie, grote bedrijven het vaak gemakkelijker hebben dan het MKB. Grote bedrijven zijn ook beter in staat hun netwerk te onderhouden in de voorhoede van innoverend Nederland'.

- actoren maken direct kosten of plukken de vruchten van verdere toename van natuur, nemen de organisatie op zich zonder tussenkomst van de overheid;
- de overheid zorgt voor randvoorwaarden die ertoe leiden dat direct betrokken partijen de toename van natuur op zich nemen;
- de overheid blijft zelf zorg dragen voor de verdere toename van natuur.

Op de mogelijkheden en beperkingen van elk van deze drie opties wordt nu verder ingegaan.

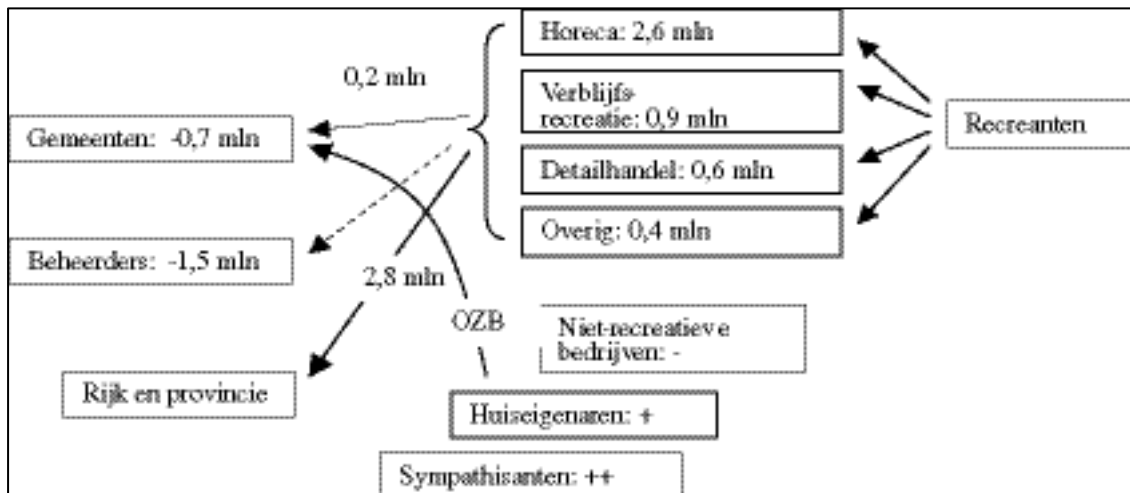
9.3.2 Initiatief van direct betrokken actoren

Actoren die direct de kosten of baten ondervinden van toename van natuur kunnen verschillende motieven hebben om actie te ondernemen om nieuwe initiatieven van de grond te krijgen. De eerste mogelijkheid is dat beheerders deze actie ondernemen. Dit is alleen het geval als zij verwachten de kosten die zij daarvoor maken te kunnen dekken met inkomsten. Ervan uitgaande dat overheidsfinanciering onvoldoende zeker is en de mogelijkheden die in de vorige paragraaf zijn genoemd niet toereikend zijn om de kosten te dekken, is de enige mogelijkheid om in overleg te treden met de actorgroepen die economisch voordeel hebben bij de toename van natuur. De beheerders kunnen proberen deze actorgroepen te mobiliseren, met hen om de tafel te gaan zitten om hen ervan te overtuigen dat zij baat hebben bij hun (voorgenomen) verdere beheersactiviteiten en tot een financiële verdeling te komen. Dit zou betekenen dat er een extra geldstroom tussen deze actoren en beheerders op gang komt. Dit is in figuur 9.2 weergegeven door de onderbroken pijl. Het gaat hier echter om actorgroepen die bestaan uit vele verschillende individuele actoren, zoals horecaondernemers, supermarkten, fietsenverhuurders, huiseigenaren en iedereen die waarde hecht aan natuur (sympathisanten). In de gemeenten Ambt Montfort en Roerdalen zijn er bijvoorbeeld 65 horecaondernemers, 115 vestigingen in de detailhandel en ongeveer 8500 huiseigenaren (bron: CBS, 2000). Het kost de beheerders veel tijd en moeite om deze actoren om de tafel te krijgen. Sommige actorgroepen kunnen überhaupt niet of nauwelijks worden benaderd, zoals sympathisanten. Deze mensen wonen verspreid over heel Nederland of zelfs de hele wereld. De kans op succes voor de beheerders is onzeker, terwijl de kosten aanzienlijk zijn. De mogelijkheid dat beheerders de organisatie op zich nemen is daarom weinig kansrijk.

Figuur 9.2 Brutobaten en geldstromen bij verzilveringsinitiatief beheerders

Een alternatief is dat partijen die economisch voordeel hebben bij toename van natuur, initiatief nemen voor verdere toename van natuur. Zij zouden overleg kunnen organiseren tussen hen en beheerders met als doel om verdere toename van natuur te initiëren. Omdat deze verdere toename net als de toename in de periode 1994-2000 voor hen baten kan opleveren, is deze mogelijkheid niet ondenkbaar. De baten, die over de periode 1994-2000 minimaal 4,5 miljoen euro bedroegen, zijn echter verdeeld over een groot aantal actoren. Het is waarschijnlijk dat voor geen van deze individuele partijen de baten hoger zijn dan de totale kosten van toename van natuur (ruim 2 miljoen euro), zodat geen enkele afzonderlijke partij de financiering van de toename van natuur op zich zal nemen. De partijen zullen zich wel moeten organiseren om de kosten die beheerders maken voor verdere toename van natuur te kunnen vergoeden. In figuur 9.3 is dit weergegeven door een vertegenwoordiger. Via de vertegenwoordiger kan een geldstroom ontstaan tussen ondernemers en/of huizenbezitters en beheerders, waarmee de beheerders een verdere toename van natuur kunnen realiseren.

Figuur 9.3 Brutobaten en geldstromen bij verzilveringsinitiatief recreatieve bedrijven/huiseigenaren door aanstellen vertegenwoordiger

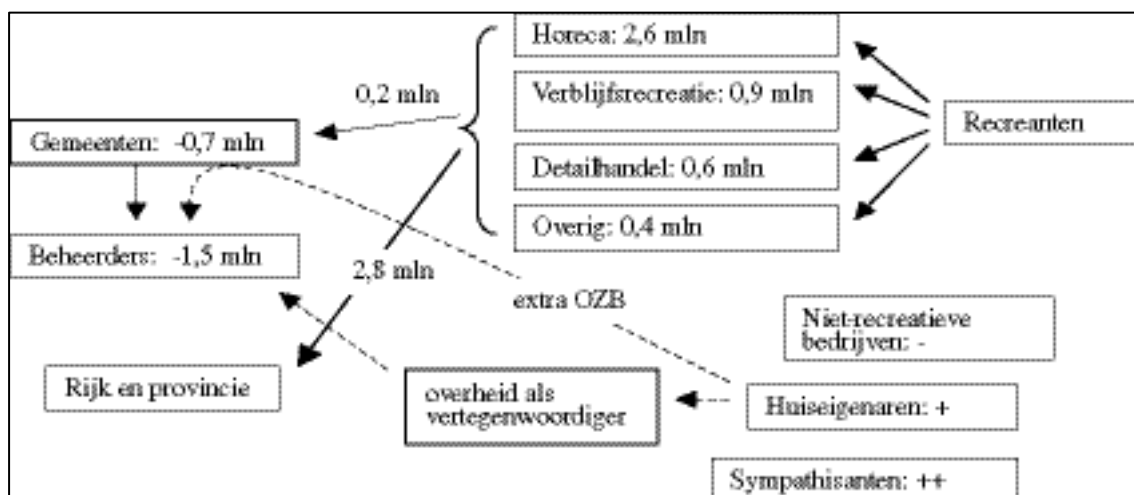
Ook hier zijn er echter belemmerende factoren, omdat er zoals gezegd veel verschillende kleine partijen zijn die baat hebben bij toename van natuur. De volgende factoren kunnen een rol spelen:

- de partijen vertonen strategisch gedrag. Als één partij aangeeft meer natuur te willen ontwikkelen en daartoe actie onderneemt, profiteren andere partijen daarvan mee ('free riders'). Geen van de partijen zal daarom de eerste stap zetten;
- de kosten van het organiseren van overleg zijn hoog als er veel partijen zijn (zowel aan de kant van de kosten als van de baten), terwijl de kans op succes gering is door strategisch gedrag. Geen van de partijen zal deze kosten daarom op zich willen nemen;
- de partijen hebben verschillende wensen ten aanzien van de toename van natuur. Huizenbezitters kunnen bijvoorbeeld behoefte hebben aan een open landschap, terwijl horeca waarschijnlijk meer waarde hecht aan wandel- en fietsmogelijkheden. Door deze verschillende wensen wordt het moeilijker om verdere toename van natuur te realiseren.

Initiatief mag wel worden verwacht van partijen voor wie de baten beduidend groter zijn dan voor de andere partijen. Deze partijen zullen echter geen rekening houden met de belangen van andere kleinere partijen, wat daarom niet leidt tot een optimale situatie. Omdat in het Roerdal veel actoren aanwezig zijn die elk relatief geringe baten ontleen aan toename van natuur, volgt uit het bovenstaande dat het niet waarschijnlijk is dat een van deze partijen initiatief zal nemen voor het organiseren van een verdere toename van natuur.

9.3.3 Participatie door de overheid

Een volgende mogelijkheid is dat de overheid ingrijpt om verdere toename van natuur in gang te zetten. Als de baten zijn verspreid over veel actoren is één van de mogelijkheden dat de overheid als tussenpersoon fungeert en een groep actoren vertegenwoordigt. In het Roerdal geldt dit met name voor de huizenbezitters. Dit is een grote homogene groep actoren die baat hebben bij toename van natuur. Als vertegenwoordiger van huizenbezitters kan de overheid in overleg treden met andere actoren om nieuwe initiatieven te starten. De overheid kan ook een stap verder gaan door zich de baten van de huizenbezitters toe te eigenen via een verhoging c.q. verminderde verlaging van de OZB. In dit geval is het de overheid zelf die baat heeft bij verdere toename van natuur en is er voor de overheid reden om deze verdere toename van natuur te realiseren. Opgemerkt moet worden dat het Ministerie van Binnenlandse en Koninkrijkszaken, eerstverantwoordelijke voor gemeentefinanciën, heeft aangegeven het 'oormerken' van OZB-opbrengsten onbespreekbaar te achten¹. De redering daarachter is dat de waarde van onroerend goed beïnvloed wordt door de nabijheid van allerlei voorzieningen - niet alleen groen - zoals (weg-)infrastructuur, scholen, winkels etcetera. De redenering doortrekkend zouden al dergelijke voorzieningen een beroep op de OZB-opbrengsten kunnen doen, waarmee de functie van de OZB als algemene belastingbron - zonder oormerken van de opbrengsten - verloren zou gaan.

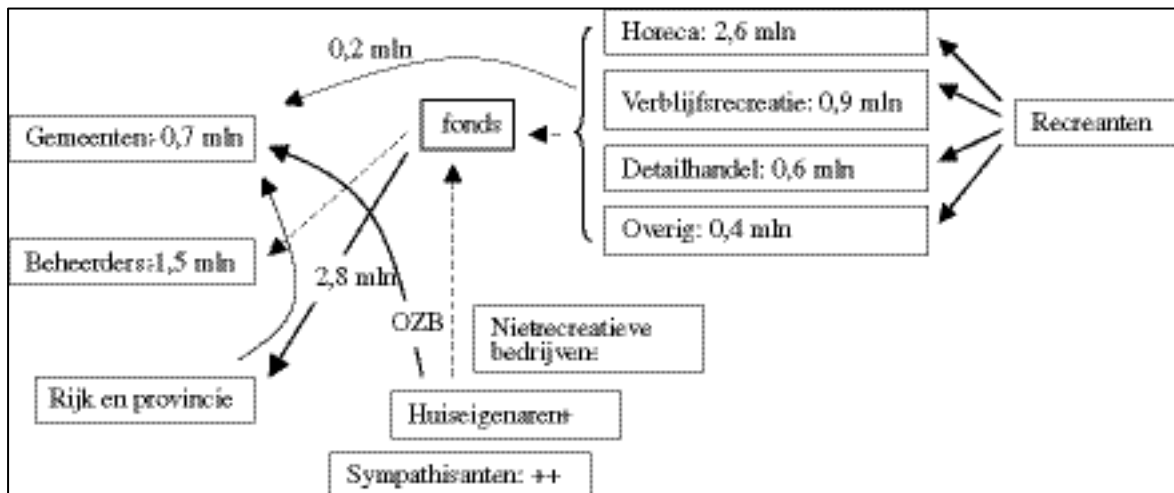

Figuur 9.4 Brutobaten en geldstromen bij participatie vertegenwoordiger huiseigenaren of door verhoging OZB

Een andere mogelijkheid is dat de overheid via wettelijke bepalingen regelt dat diverse actoren bijdragen aan de kosten van toename van natuur. Dit kan bijvoorbeeld de vorm krijgen van een fonds waaruit de activiteiten van beheerders worden gefinancierd. De

¹ Bron: mededeling (e-mail) van een beleidsmedewerker.

actoren die baat hebben bij deze activiteiten, zouden dan wettelijk kunnen worden verplicht om aan dit fonds bij te dragen, bijvoorbeeld naar rato van hun omzet. Om zo'n fonds in te stellen kan de overheid in overleg treden met partijen die baat hebben bij verdere toename van natuur. Als blijkt dat meer dan de helft van deze partijen voorstander is van de instelling van een fonds, kan de overheid wettelijk regelen dat alle partijen aan het fonds moeten bijdragen. Dit is een mogelijkheid om het probleem van strategisch gedrag te omzeilen, omdat de partijen weten dat zij niet meer dan anderen zullen hoeven bijdragen. De andere twee genoemde moeilijkheden, namelijk overlegkosten en verschillende wensen van partijen, blijven wel van kracht. De overlegkosten kunnen echter lager zijn, omdat partijen bij het instellen van een fonds weten waar zij aan toe zijn. Zonder inmenging van de overheid liggen de mogelijkheden veel meer open, zodat er meer overleg tussen de verschillende partijen nodig is.

Figuur 9.5 Brutobaten en geldstromen bij verzilveringsinitiatief overheid door instellen fonds

In de praktijk blijkt dat het instellen van een fonds succesvol kan zijn. In de Verenigde Staten is deze constructie met succes toegepast op een winkelcentrum, waarin het probleem speelde dat straten vervuild raakten en onveiliger werden. Geen van de winkeliers voelde zich verantwoordelijk voor het schoonhouden van de straten. Het schoonhouden van de straten is vergelijkbaar met een toename van natuur. Beide activiteiten leveren baten op voor meerdere partijen, terwijl geen enkele afzonderlijke partij de realisatie en de kosten ervan op zich wil nemen. In het voorbeeld in de VS staken de partijen de koppen bij elkaar en stelden een fonds in. Elke winkelier werd verplicht naar rato van de waarde van zijn pand bij te dragen, waaruit de schoonmaakkosten werden gefinancierd. Het bedrag werd afgedragen aan de gemeente, die de verplichting op zich nam het gebied schoon en veilig te houden. Hierdoor konden de winkels meer klanten en personeel aantrekken. Zonder het fonds had verdere verpaupering van het gebied echter niet voorkomen kunnen worden.

De kans van slagen van een fonds kan worden beperkt door verschillende factoren. Allereerst moeten er juridische mogelijkheden zijn om een fonds in te stellen. Daarnaast veronderstelt deze optie dat er voldoende partijen zijn die baat hebben bij (bijvoorbeeld) toename van natuur en kunnen bijdragen aan een fonds daarvoor. Er kunnen echter ook partijen zijn die wel baten ontlenen aan toename van natuur, maar niet of nauwelijks kunnen worden overgehaald om bij te dragen aan een fonds. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om mensen die niet-gebruikswaarde ontlenen aan natuur (sympathisanten). Uit praktisch oogpunt is het uiteraard onmogelijk om een fonds in te stellen waaraan alle sympathisanten zouden moeten bijdragen.

9.3.4 Volledige voorziening door de overheid

Tenslotte is er de mogelijkheid dat de overheid de financiering van toename van natuur volledig voor zijn rekening blijft nemen, zoals ook in de afgelopen jaren (onder andere) in het kader van het WCL-beleid is gebeurd. Dit is vooral een optie als:

- er veel partijen zijn met geringe baten. Door relatief hoge overlegkosten, strategisch gedrag en verschillende wensen is de kans klein dat deze partijen initiatief nemen;
- er geen juridische mogelijkheden zijn voor participatie door de overheid. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om de mogelijkheden om OZB te bestemmen voor toename van natuur of een fonds op te richten;
- er omvangrijke baten zijn die niet of nauwelijks kunnen worden geïnd, zoals de baten van sympathisanten. Het is niet waarschijnlijk dat een of meerdere van deze 'profiterende' partijen (een deel van) de kosten van toename van natuur zijn rekening zal nemen, terwijl het wel vanuit maatschappelijk oogpunt rendabel is om deze toename te realiseren. In dit geval kan de overheid hiervoor (mede) zorg dragen

Een nadeel van deze optie is dat het voor de (rijks)overheid vaak moeilijk is om in te schatten aan hoeveel natuur en wat voor natuur mensen in een bepaald gebied behoefte hebben. Het is dan onzeker of de middelen die worden besteed aan natuur effectief worden ingezet, dat wil zeggen aan de juiste vorm van natuur, bijvoorbeeld natuurontwikkeling of kwalitatieve verbeteringen van natuur.

9.4 Conclusies

In dit hoofdstuk zijn verschillende mogelijke richtingen gegeven voor verzilvering van de inspanningen van beheerders en de daarmee gepaarde gaande toename van de gebiedskwaliteit. In de eerste plaats zijn er verschillende mogelijkheden voor vermarkting, dat wil zeggen exploitatie van het gebied door beheerders om extra inkomsten te genereren. Verschillende vormen van vermarkting zijn reeds bekend uit eerder onderzoek en worden ook reeds toegepast in het Roerdal. Afhankelijk van gebiedsspecifieke factoren liggen hier wellicht nog meer mogelijkheden. Er is echter meer mogelijk dan alleen vermarkting. In dit hoofdstuk is een aantal suggesties gedaan, waarbij het erom gaat dat de partijen die vruchten plukken van een toename van de gebiedskwaliteit ook bijdragen aan de kosten die beheerders maken. Elk van de aangegeven richtingen biedt perspectieven,

maar heeft ook zijn beperkingen. Welke richting werkelijk kans van slagen heeft in het Roerdal is op voorhand niet te zeggen. Het enthousiasme en de welwillendheid van actoren om de gebiedskwaliteit van het Roerdal in stand te houden en te verhogen is daarbij van belang. De private en publieke partijen in het gebied zijn uiteindelijk degenen die het moeten gaan realiseren en de beste inschatting kunnen maken van de mogelijkheden op basis van hun kennis van de streek en de situatie ter plekke.

10. Conclusies en aanbevelingen

Natuur levert verschillende soorten baten op, zoals door verschillende onderzoeken is aangetoond. In dit onderzoek zijn een aantal van deze baten evenals de beheerskosten onderzocht voor het Roerdal. Dit is een gebied dat ligt in Midden-Limburg en een groot deel uitmaakt van de gemeenten Ambt Montfort, Roerdalen en Roermond. Deze gemeenten zijn een onderdeel van WCL-gebied Midden-Limburg. Mede in het kader van het WCL-beleid zijn in de periode 1994-2000 veel activiteiten ontplooid door natuurbeheerders, die het gebied een kwaliteitsimpuls hebben gegeven. De inspanningen van de beheerders waren vooral gericht op de kwalitatieve verbetering van de aanwezige natuur in het Roerdal. Uit de informatie die de verschillende natuurbeheerders voor dit onderzoek hebben verstrekt, is gebleken dat de oppervlakte bos en natuur nauwelijks is toegenomen.

Het onderzoek beoogt een viertal vragen te beantwoorden, die hier volgen.

1 Welke actoren hebben economisch belang bij de inspanningen van beheerders en wat is de omvang van dit belang?

Op basis van eerder gedaan onderzoek mocht worden verwacht dat de baten (economisch belang) van de beheersactiviteiten met name toevallen aan bedrijven die afhankelijk zijn van recreatie, huiseigenaren en overige bedrijven. Daarnaast zijn er baten te verwachten voor 'sympathisanten', mensen die waarde hechten aan natuur zonder er gebruik van te maken in de vorm van bijvoorbeeld recreatie.

De totale baten worden op minimaal 4,5 miljoen euro geschat. Dit bedrag betreft de baten ten gevolge van een stijging van het aantal recreanten in het gebied. Over de gehele periode 1994-2000 gaat het om een toename van ongeveer 2 miljoen dagtochten en overnachtingen. De baten (4,5 miljoen euro) bestaan uit het opbrengsten die dit voor verschillende actoren, zoals horeca en detailhandel met zich meebrengt, vermindert met de kosten. Deze baten zijn een indicatie van de toegenomen waardering van recreanten voor het gebied. Het betreft hier de brutobaten, dat wil zeggen dat het gaat om bedragen inclusief belastingen die nog moeten worden afgedragen.

Naast deze baten zijn een aantal andere baten onderzocht, die niet zijn gekwantificeerd in geldeenheden. In de eerste plaats gaat het om vermogenswinst van huiseigenaren. Gebleken is dat de prijzen van huizen in het Roerdal meer zijn toegenomen dan in overig Limburg, met uitzondering van de omgeving van Weert waar de prijzen eveneens fors zijn gestegen door een toegenomen aantrekkingskracht van de Eindhoven. Er zijn geen duidelijke factoren die de stijging van de huizenprijzen kunnen verklaren, behalve de toename van de gebiedskwaliteit. Het is daarom zeer goed mogelijk dat de activiteiten een positief effect hebben gehad op de huizenprijzen. De exacte omvang van dit effect kon in het kader van dit onderzoek niet worden vastgesteld.

Uit literatuuronderzoek is gebleken dat bedrijven die niet direct aan recreatie gerelateerd zijn ook baat kunnen hebben bij een hogere gebiedskwaliteit. Hun imago, representativiteit en mogelijkheden om personeel aan te trekken kunnen verbeteren. Anderzijds kunnen zij beperkingen ondervinden door bijvoorbeeld strengere regelgeving. Op basis van een aantal gesprekken met ondernemers en vertegenwoordigende organisaties bestaat de indruk dat bedrijven met name deze kosten ondervinden.

Tenslotte is uit de enquête gebleken dat bezoekers van het Roerdal niet-gebruikswaarde toekennen aan het gebied. Dit is de waarde die mensen toekennen aan natuur zonder dat zij er gebruik van maken door bijvoorbeeld wandelen of fietsen. Deze niet-gebruikswaarde is waarschijnlijk toegenomen door de kwalitatieve toename van natuur.

2 Weegt dit belang op tegen de kosten die de beheerders maken?

Uit financiële gegevens van de beheerders blijkt dat de beheerders over de periode 1994-2000 in totaal ruim 2,1 miljoen euro hebben besteed aan voornamelijk kwalitatieve verbeteringen. Hierbij gaat het om kosten die zij gemaakt hebben boven op de kosten van regulier onderhoud en beheer. De baten voor andere actoren (minimaal 4,5 mln. euro) overtreffen dus ruimschoots de kosten die beheerders maken. Geconcludeerd kan worden dat de beheersactiviteiten per saldo rendabel zijn geweest voor het gebied.

3 In hoeverre zijn de lusten en lasten van kwalitatieve en/of kwantitatieve toename van natuur scheef verdeeld over verschillende actorgroepen?

De baten en kosten lijken scheef verdeeld: de beheerders maken de kosten, terwijl diverse andere actoren de vruchten plukken. Om iets te kunnen zeggen over de verdeling van baten en kosten zijn echter niet alleen de brutobaten en kosten van belang, maar ook de financiële stromen tussen verschillende actoren. Om meer inzicht te krijgen in de verdeling van kosten en baten zijn deze verschillende geldstromen tussen actoren in kaart gebracht. Hierbij gaat het om subsidiëring van beheerders en verschillende belastingen (BTW, toeristenbelasting en OZB). De geldstromen geven inzicht in de vraag bij wie de baten en kosten uiteindelijk terecht komen.

Uit de analyse van geldstromen volgt dat een groot deel van de baten ten gevolge van recreatie (zo'n 2,8 miljoen euro) terecht komt bij de rijksoverheid via BTW. Een kleiner deel komt bij gemeenten terecht via toeristenbelasting. Daarnaast profiteren de gemeenten van de stijging van huizenprijzen door meer OZB-opbrengsten, althans bij ongewijzigde tarieven. Voor de verdeling van baten en kosten betekent dit dat de beheerders minder (netto) kosten maken, omdat zij worden gecompenseerd via verschillende regelingen. De kosten van beheersactiviteiten komen voornamelijk voor rekening van gemeenten en het rijk. De vergoedingen die het rijk aan beheerders betaalt (1,1 miljoen euro) worden echter meer dan gecompenseerd door de BTW-inkomsten (2,8 miljoen euro). De toeristenbelasting die gemeenten ontvangen is aanzienlijk minder (160.000 euro).

Figuur 10.1 geeft een overzicht van brutokosten en baten, geldstromen en nettokosten en baten per actor. Positieve bedragen zijn baten, negatieve bedragen kosten.

Actor	brutokosten/-baten	type geldstromen	bedrag	nettokosten /-baten
gemeenten	-0,7	vergoeding beheerders	-0,2	-0,8 + toename OZB
		toeristenbelasting	0,2	
		beheersvergoeding rijk	0,04	
overige beheerders	-1,5	toename OZB		
		vergoeding rijk	1,1	-0,2
recreatieve bedrijven	4,5	vergoeding gemeente	0,2	
		BTW	-2,8	1,6
niet-recreatieve bedrijven	-	toeristenbelasting	-0,2	-
huiseigenaren	+	BTW		+
niet-gebruikers	++			++
rijk en provincie	0	vergoeding beheerders	-1,1	1,7
		BTW	2,8	

Figuur 10.1 Brutokosten en -baten, geldstromen en nettokosten en -baten per actor (mln. euro)¹

Concluderend kan worden vastgesteld dat in de huidige situatie enkele beheerders nettokosten maken, omdat tegenover de kosten die zij maken geen inkomsten staan. Dit zijn de gemeenten, het waterschap en particulieren. Daarnaast kunnen ook niet-recreatieve bedrijven kosten maken door beperkende regelgeving. De baten vallen toe aan recreatieve bedrijven, huiseigenaren en sympathisanten, ondanks het feit dat zij een deel van hun (bruto)baten afdragen via belastingen.

4 Hoe kan een minder scheve verdeling van lusten en lasten tot stand worden gebracht?

Het realiseren van een minder scheve verdeling van kosten en baten van verdere toename van natuur betekent dat extra geldstromen tot stand moeten komen tussen actoren. In dit onderzoek is daartoe een verkennende analyse gedaan, waarbij het uitgangspunt is dat financiering van beheersactiviteiten door de overheid in de toekomst onzeker is. Extra geldstromen kunnen ervoor zorgen dat beheerders gecompenseerd worden voor de kosten die zij maken, zodat zij hun activiteiten kunnen voortzetten. Hiermee wordt behoud en verdere toename van de gebiedskwaliteit gewaarborgd evenals de lusten die deze activiteiten voor diverse actoren opleveren.

¹ N.B. Als gevolg van afronding op miljoenen euro treden geringe afwijkingen op ten opzichte van meer gedetailleerde cijfers elders in dit rapport.

Er zijn verschillende mogelijkheden voor het genereren van extra geldstromen. Vermarkting is één van de mogelijkheden en betekent dat beheerders extra inkomsten proberen te krijgen door het aanbieden van producten gerelateerd aan de omgeving, zoals streekproducten of excursies. Dit kan leiden tot meer inkomsten voor de beheerders, maar niet per se tot een minder scheve verdeling van lusten en lasten. De partijen die de vruchten plukken van de beheersactiviteiten dragen namelijk niet bij aan de kosten. In dit onderzoek zijn daarom diverse andere richtingen voor het realiseren van extra geldstromen aangegeven, die leiden tot een minder scheve verdeling van lusten en lasten. Dit kan bijvoorbeeld een initiatief van ondernemers of huiseigenaren zijn, die via een vertegenwoordiger beheerders vergoeden om zo hun extra inkomsten ten gevolge van recreatie zeker te stellen. Een ander voorbeeld is dat de overheid een fonds instelt om beheerders te compenseren voor de kosten die zij maken. Bedrijven die (deels) afhankelijk zijn van recreatie en daarmee van beheersactiviteiten, kunnen dan worden verplicht aan het fonds bij te dragen.

Elk van de genoemde richtingen heeft zijn mogelijkheden en beperkingen. In dit onderzoek is daarvan een beeld gegeven, maar is niet ingegaan op de vraag welke richting voor het Roerdal het meest geschikt is. Deze geschiktheid hangt af van een veelheid van factoren, zoals vigerend beleid van diverse overheden, welwillendheid van belanghebbenden en juridische mogelijkheden. Het is aan de verschillende partijen in het gebied zelf om te zoeken naar mogelijkheden om de gebiedskwaliteit verder te ontwikkelen en een passende en realiseerbare financiële organisatie daarbij te op zetten. Van groot belang daarbij is dat de verschillende lokale partijen met elkaar een proces ingaan. In dit proces kunnen actoren hun specifieke kennis over het gebied inbrengen en samen zoeken naar mogelijkheden om de gebiedskwaliteit verder te ontwikkelen. Belangrijk is dat actoren zelf kansen zien, waarbij win-winsituaties kunnen ontstaan voor alle partijen. De uitdaging is om ideeën niet te laten verworden tot een 'flauw' compromis, maar juist te verrijken met ideeën van anderen. De vragen hoe tot een eerlijke verdeling van lusten en lasten kan worden gekomen en welke organisatiestructuur daarvoor het meest geschikt is, spelen een cruciale rol om daadwerkelijk nieuwe initiatieven van de grond te krijgen. Inzicht in de huidige verdeling van lusten en lasten, die in dit onderzoek zijn geanalyseerd, is een eerste belangrijke bouwsteen daarvoor.

Literatuur

Bade, T., Bos, E.J., Koolen, H., Moritz, C., Mulder, M. en P. de Putter, *Geldstromen verbonden met natuur, bos en landschap: de Brabantse Biesbosch en de Utrechtse Heuvelrug*, KPMG en LEI, De Meern/Den Haag, 2000.

Beek, H. van der, *Groene bedrijventerreinen: de invloed van de kwaliteit van de woon- en werkomgeving op het endogene groeipotentieel van regio's*. Interne nota. LEI-DLO, Den Haag, 1997.

Beernink, B., J. Hagens en R. Buck, *Locatievoorkeur en ruimtegebruik van verhuisde bedrijven*. Ministerie van Economische Zaken, Den Haag, 1998.

Berger, E.P., J.M. van den Hoek, J. Luyt en R.A.M. Schrijver, *Bedrijfsuitkomsten in de Nederlandse particuliere bosbouw over 1999*. Rapport 1.01.01. LEI, Den Haag, 2001.

Berger, E.P., J. Luijt, R.A.M. Schrijver, *Bedrijfsuitkomsten in de Nederlandse Particuliere Bosbouw over 1997*. Rapport 6.99.96. LEI, Den Haag,

BCI (2000), *Europe's best locations*, www.bciglobal.com, Buck Consultants International.

Cullis, J.G. en P.R. Jones, *Public finance and public choice: analytical perspectives*. McGraw-Hill International Limited, Londen, 1992.

Eijgenraam C.J.J., C.C. Koopmans, P.J.G. Tang en A.C.P. Verster, *Evaluatie van infrastructuurprojecten: leidraad voor kosten-batenanalyse*. Centraal Planbureau en Nederlands Economisch Instituut, 2000.

Garrod, G. en K.G. Willis, *Economic valuation of the environment: methods and case studies*. Edward Elgar Publishing, 1999.

Hanemayer, D. en P. Rekkens, *Vestigingsplaatsfactoren: belang, waardering en knelpunten*. B&A-groep, 1998.

Hansman, H., M.H. Borgstein en W. Kolkman, *Vermarkten van natuur en organisatie: Mogelijkheden van ketensamenwerking*. LEI, Den Haag, 2000.

Hekhuis H.J. en G. de Baaij, *Toepassing van het profijtbeginsel voor de financiering van bos- en natuurbeheer*. Rapport 254. IBN, Wageningen, 1997.

Hoevenagel, R., *The contingent valuation method: scope and validity*. Proefschrift Vrije Universiteit, 1994.

Van Leeuwen, M.G.A., *De waarde van groen voor wonen: een regionale analyse*. Landbouw-Economisch Instituut, Den Haag, 1997.

Luttik J. en M. Zijlstra, *Woongenot heeft een prijs: het waardeverhogend effect van een groene en waterrijke omgeving op de huizenprijs*. Rapport 562, SC-DLO, Wageningen, 1997.

NEI, *De verscholen baten van natuur*, ECORYS-NEI, Rotterdam, 2002.

Oosterhaven, J., *De evaluatie van grote infrastructuur: over MER's, EER's en MKBA's*. Openbare Uitgaven nr.2, 1999.

Pearce, D.W., 'The environment: assessing the social rate of return from investment in temperate zone forestry'. In: R. Layard en S. Glaister (red.), *Cost-Benefit Analysis*, Cambridge University Press, Cambridge, 1994.

SEO, *Natuurlijk vermogen: een empirische studie naar de economische waardering van natuurgebieden in het algemeen en de Oostvaardersplassen in het bijzonder*. Stichting Economisch Onderzoek der Universiteit van Amsterdam. SEO rapport 465. Amsterdam, 1998.

Sijtsma, F.J. en D. Strijker, *Effect-analyse Ecologische Hoofdstructuur: Deel 1- Hoofdrapport*, Stichting Ruimtelijke Economie Groningen, 1995.

Sijtsma, F. J., T.M. Stelder, J.P. Elhorst, J. Oosterhaven en D. Strijker, *Ruimte te over, ruimte tekort*. Stichting Ruimtelijke Economie Groningen, 1996.

Teeuwen, J.L., *Verkenning economische effectenberekening: gebruikte methoden binnen de sector recreatie & toerisme*. Interne nota 468. LEI, Den Haag, 1997.

Vleugel, J. en M. Jókövi, *Groen als locatiefactor voor bedrijven*. Intern document. LEI/Alterra, 2000.

Bijlage Enquête

Enquête Bezoekers Roerdal - projectnummer 16789

INT: NOTEER DE PLAATS, DATUM EN HET TIJDSTIP WAAR DIT INTERVIEW WORDT AFGENOMEN. NOTEER TEVENS UW ENQUETEURNR: □□□□□

1) Meinweg (Herkenbosch) 3) Gitstappermolen 5) Monfort (fietsknooppunt nr. 3)
2) Venhof (Herkenbosch) 4) Posterbos/aerwinkel 6) St. Odilienberg (knooppunt nr.75)

DATUM □□□□ 2001 **BEGINTIJD** □□□□

In deze enquête willen we u een aantal vragen stellen over het Roerdal. Dit is het gebied waar u zich op dit moment in bevindt en dat grofweg ligt tussen de plaatsen Roermond, Montfort, Posterholt en de Duitse grens. Nationaal park 'De Meinweg' behoort ook tot het gebied. Allereerst volgt een aantal vragen over uw bezoekredenen en bestedingen. Vervolgens een aantal vragen over doneren, uw vakantie-accommodatie en enkele achtergrondkenmerken.

1. Wat is voor u de *belangrijkste* reden om dit gebied te bezoeken (1 antwoord mogelijk)?
Kruis of geef hieronder uw antwoord aan.

- natuurschoon
- wandel- en fietsmogelijkheden;
- andere recreatiemogelijkheden
- bezoek familie/vrienden
- anders, nl.:

2. Wat heeft u vandaag uitgegeven of wat denkt u vandaag te gaan uitgeven?

Kunt u deze uitgaven invullen in de onderstaande tabel onder de kolom bedrag en verdelen over de verschillende categorieën die u bezocht heeft?

Kunt u tevens per categorie aangeven op welke plaats dit was (1 antwoord mogelijk) en hoeveel personen hierbij aanwezig waren, die deelgenomen hebben in de kosten?

Categorie	Bedrag	Locatie (plaatsnaam)	Aantal pers.
1) Restaurant/café			
2) Boerderij (excursie, levensmiddelen)			
3) Bezoek museum/kasteel/ molen			
4) Levensmiddelen (supermarkt, bakker, slager, etc.)			
5) Winkelen (kleding, souvenirs, etc.)			
6) Huur van bijvoorbeeld fietsen/paard/huifkar			
7) Vervoer in het gebied (benzine, parkeergeld, bus, taxi)			
8) Overig, namelijk.....			

3. De volgende vraag gaat over een natuurgebied zoals het Roerdal.

Stel dat er in Overijssel (in het Noorden van Nederland) een gebied is dat vergelijkbaar is met het Roerdal (even groot, evenveel bos, dezelfde soorten planten en dieren, etc.). Dit gebied is echter niet toegankelijk voor recreanten. Stel dat u jaarlijks een verzoek in uw brievenbus krijgt om een bedrag over te maken ter behoud van de natuur en het landschap in dit gebied. Zou u een bedrag overmaken? Zo ja, geef hieronder aan en ga verder naar vraag 4. Zo niet, geef dan hieronder de belangrijkste reden aan.

- ja
- nee, omdat

.....

4. Zo ja, welk bedrag zou u overmaken ter behoud van de natuur en het landschap?

- 0-5 gulden
- 6-10 gulden
- 11-25 gulden
- 26-50 gulden
- meer dan 50 gulden

De volgende vier vragen zijn bestemd voor recreanten die tenminste 1 of meer overnachtingen hebben in het Roerdal of omliggende gebieden, de zogeheten verblijfsrecreanten. Indien u GEEN overnachtingen heeft in dit gebied, kunt u verder gaan met vraag 9.

5. In wat voor soort accommodatie overnacht u?

- hotel
- pension
- stacaravan

- tent
- bungalow/huisje/appartement
- trekkershut
- anders, nl.:.....

6. Wat is de overnachtingsplaats of het vakantieadres (camping Reigerhorst bv.)?

.....

7. Hoe lang verblijft u hier?

..... dagen

8. Met hoeveel personen verblijft u hier?

..... personen

Tenslotte volgen nog enkele achtergrondvragen.

9. Wat is uw woonplaats en/of postcode? Geef hieronder aan.

..... postcode:

10. Van welk geslacht bent u?

- man
- vrouw

11. Wat is uw leeftijd?

..... jaar

12. Uit hoeveel leden bestaat uw huishouden u zelf meegerekend? Die personen moeten tenminste 4 dagen per week in de kost zijn. Geef hieronder uw antwoord aan.

- 1 persoon
- 2 personen
- 3-5 personen

- meer dan 5 personen

13. Tegenwoordig worden wel de omschrijvingen modaal, beneden modaal en boven modaal gehanteerd om het inkomen van het huishouden te omschrijven. Welke van de volgende omschrijvingen is het meest van toepassing op het inkomen van uw HUISHOUDING, is dat:

- beneden modaal
- modaal, dat is ongeveer fl. 55.000 - fl. 60.000 bruto per jaar
- boven modaal
- weet niet/geen antwoord

14. Wat is uw hoogst genoten (voltooide) opleiding?

- Universiteit, Hogeschool
- Hoger Beroeps Onderwijs
- Hoger Algemeen Voorbereidend Onderwijs
- Middelbaar Beroeps Onderwijs
- Middelbaar Algemeen Voortgezet Onderwijs
- Alleen Lager Beroeps Onderwijs
- Alleen Lager Onderwijs

Hartelijk bedankt voor het invullen van deze vragenlijst!